

Uppföljning av språkintröduktion

Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen

Uppföljning av språkintroduktion

Beskrivande statistik på nationell nivå och
exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet
att använda sitt modersmål i undervisningen

Publikationen finns att ladda ner som
kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats:
skolverket.se/publikationer

ISSN: 1103-2421
ISRN: SKOLV-R-454-SE

Grafisk produktion: AB Typoform
Omslagsbild: Susanne Walström/Johnér bildbyrå

Skolverket, Stockholm 2017

Förord

Språkintröduktion är det elevmässigt största av gymnasieskolans intröduktionsprogram. Programmet vänder sig till nyanlända ungdomar som inte har de godkända betyg som krävs för behörighet till ett nationellt program och som behöver en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket för att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning. I den här rapporten presenteras statistik om programmet och dess elever på nationell nivå, inklusive elevernas verksamhet vid olika mätillfällen efter att de påbörjat programmet. Här redovisas också iakttagelser från ett antal kommuner och skolor om programmets organisering och innehåll, med fokus på hur eleverna kan få använda sitt modersmål i undervisningen på programmet.

Rapporten är en redovisning av ett regeringsuppdrag. Den är skriven av Christofer Lundin (ansvarig handläggare), Linda Wennler, Thomas Furusten och Fredrik Lundholm. Nina Rebecka Kaltiala, Cristina Pontis, Malin Thunström, Peter Nyberg och Bengt Weidow har varit interna referenspersoner. Kristina Aldén på Nationellt centrum för svenska som andraspråk har varit extern referensperson.

Vi vill rikta ett varmt tack till de representanter för kommunala huvudmän och den skolpersonal som har medverkat i våra intervjuer!

Stockholm, april 2017

Mikael Halápi
Generaldirektör

Christofer Lundin
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning	6
Huvudsakliga iakttagelser från den nationella statistiken	6
Huvudsakliga iakttagelser från kommunexemplen	7
Inledning	10
Skolverkets uppdrag, genomförande och redovisning	10
Rapportens disposition	10
Vad är språkintröduktion?	11
Del 1. Statistisk uppföljning på nationell nivå	18
Förutsättningarna för språkintröduktion förändras	18
Utvecklingen inom språkintröduktion	21
Elevernas verksamhet efter språkintröduktion	26
Språkintröduktionselever som har lämnat gymnasieskolan utan att ha påbörjat nationella program	32
Diskussion	35
Del 2. Kommunexempel med fokus på hur elever får använda sina modersmål i undervisningen	38
Delredovisningens disposition	39
Modersmålsundervisning	39
Studiehandledning på modersmål	40
Tidigare studier och forskning	42
Intervjustudiens genomförande	45
Malmö	47
Ekerö	55
Örebro	61
Borås	69
Jokkmokk	78
Diskussion	84
Tabellbilaga	88
Referenser	93

Sammanfattning

Språkintröduktion är ett intröduktionsprogram för nyanlända elever inom gymnasieskolan som syftar till vidare studier. Eleverna har mycket varierande förutsättningar för sina studier, inte minst beroende på vid vilken ålder de påbörjar programmet och deras skolbakgrund.

Denna uppföljning omfattar dels beskrivande statistik av programmet på nationell nivå, dels några kommunexempel med fokus på hur elever kan ges möjlighet att använda sina modersmål inom undervisningen på programmet. Kommunexemplen belyser också hur förutsättningarna för och organiseringen av språkintröduktionen kan variera mellan Sveriges olika kommuner. Studien har stor aktualitet mot bakgrund av den stora elevökning som har ägt rum på programmet på senare tid och den forskning som betonar vikten av att använda elevers olika språkkunskaper för att främja deras utveckling i svenska språket och andra ämnen.

I denna sammanfattning återges studiens huvudsakliga iakttagelser. Ytterligare diskussioner finns också efter respektive delredovisning inne i rapporten.

Huvudsakliga iakttagelser från den nationella statistiken

Språkintröduktionens storlek har fördubblats från hösten 2015 till hösten 2016, till nästan 36 000 elever. Detta motsvarar cirka 10 procent av alla gymnasieelever höstterminen 2016. Ökningen beror på den stora tillströmningen av nyanlända hösten 2015. Antalet nybörjarelever (elever i år 1) har ökat från 13 500 till 25 700 under samma period, vilket innebär en ökning med 12 200 elever eller cirka 90 procent. Av nybörjarna hösten 2016 utgör 17-åringarna den största åldersgruppen (41 procent). I princip samtliga elever som påbörjade språkintröduktion hösten 2016 var nyanlända, det vill säga hade befunnit sig i Sverige högst fyra år. Merparten hade endast varit ett år i landet. Det stora flertalet är pojkar.

Hösten 2016 anordnas språkintröduktion i 246 kommuner, vilket är 14 fler än året innan. Andelen elever som går programmet på en skola med enskild huvudman har ökat något, från knappt 2 procent hösten 2015 till drygt 4 procent hösten 2016.

Elevernas verksamhet efter språkintröduktion

Andelen elever på språkintröduktion som har gått vidare till gymnasieskolans nationella program är i stort sett oförändrad för de olika nybörjarkullarna sedan 2011. Det rör sig om drygt en tredjedel av eleverna, där de flesta har gjort denna övergång två år efter starten på språkintröduktion. Ungefär var tredje elev som har gått över till ett nationellt program har dessförinnan studerat på ett annat intröduktionsprogram efter språkintröduktionen.

Fem år efter starten på språkintröduktion (hösten 2016) hade cirka 20 procent av nybörjareleverna 2011 slutfört ett nationellt program med examen eller studiebevis. Strax under 10 procent av eleverna var kvar i gymnasieskolan, varav majoriteten på nationella program. För ungefär var femte elev som påbörjade språkintröduktion 2011 finns ingen registeruppgift om studier eller arbete hösten 2015.

Verksamhet för dem som avslutat gymnasieskolan utan att ha gått ett nationellt program

Vi har också gjort en särskild statistisk uppföljning av de elever från språkintröduktion som avslutade gymnasieskolan efter något av introduktionsprogrammen läsåret 2013/14, och som inte har återkommit till gymnasial utbildning sedan dess. Av dessa var 64 procent i annan utbildning hösten 2014, varav över hälften (totalt 36 procent) läste på komvux. Drygt var tionde var förvärvsarbetande hösten 2014, medan nära var tredje varken studerade eller arbetade.

Huvudsakliga iakttagelser från kommunexemplen

Den ökade elevtillströmningen till språkintröduktionen framgår tydligt i de fem kommuner som vi har besökt i denna studie. Kommunerna står inför den gemensamma utmaningen att anordna en utbildning som så långt som möjligt tillgodoser elevernas individuella målsättningar, förutsättningar och behov, samtidigt som det i olika utsträckning råder brist på lokaler samt behöriga och kompetenta lärare, studiehandledare och annan flerspråkig personal. Vår övergripande bild är att rektorer och skolpersonal gör stora ansträngningar för att språkintröduktionen ska bli så bra som möjlig för eleverna, men att de variationer som redovisas nedan rimligen påverkar utbildningens kvalitet.

Elevernas möjligheter att få stöd på och använda sina modersmål varierar

Studien visar att språkintröduktionens elever har olika möjligheter att få stöd på och använda sina modersmål inom undervisningen. Detta beror delvis på individuella anpassningar, men också på elevernas modersmål och på vilken skola de befinner sig.

Studiehandledningen på modersmål är ett viktigt utvecklingsområde

Flera av studiens intervjupersoner lyfter fram vikten av studiehandledning på modersmål för elevernas utbildning, men önskar att den kunde öka i omfattning. Studiehandledningen kan också genomföras på olika vis. I Örebro har den organiserats så att den växelverkar med undervisningen i svenska som andraspråk (sva) inom olika teman under programmets första fas, för att främja elevernas lärande. Där har lärare och studiehandledare också regelbundna diskussioner för att vidareutveckla verksamheten. I Malmö har man däremot haft fullt upp med den logistiska utmaningen att ge eleverna studiehandledning i tillräcklig omfattning, varpå man inte har mäktat med att ta ett systematiskt grepp om studiehandledningens närmare genomförande och kvalitet. I Jokkmokk har man infört studiehandledning via fjärrundervisning vid sidan av den övriga studiehandledningen, som en lösning på den lokala personalbristen.

Vår bedömning är att det finns en förbättringspotential i huvudmäns och skolors organisering och genomförande av studiehandledning på modersmål, där Örebro kan vara en möjlig inspirationskälla. Vår studie indikerar också att det finns behov av utbildnings- och kompetensutvecklingsinsatser rörande studiehandledning på modersmål och undervisning för nyanlända elever.

Lärare kan låta eleverna använda sina modersmål på olika vis

På Ekerö och i Borås finns matematiklärare som varvar svenska och andra språk i sin undervisning för elevgrupper med vissa modersmål. Denna kommunikation på modersmålet underlättar bland annat elevernas lärande av nya matematiska begrepp och främjar deras möjligheter att ställa frågor inom undervisningen, enligt lärarna. Sva-lärare i olika kommuner har också berättat att de låter eleverna använda sina modersmål i undervisningen utan att själva behärska dessa språk, exempelvis genom att låta eleverna diskutera en uppgift sinsemellan eller förklara olika begrepp för varandra. Enligt lärarna är det värdefullt att eleverna får befästa sina kunskaper på modersmålet på detta vis innan de använder dem på svenska.

Flerspråkig stödpersonal kan göra stor nytta för utbildningen som helhet

I Malmö, Örebro och Borås finns också flerspråkig stödpersonal inom språkintroduktionen, benämnda studiecoacher, elevstödjare respektive språkstödjare. Dessa personer ger elever möjlighet att kommunicera på sina modersmål både inom och vid sidan av själva undervisningen. Den flerspråkiga stödpersonalen kan bland annat utgöra en kulturöverbryggande länk mellan skolans övriga personal och elever samt öka elevernas trygghet. Arbetsuppgifterna kan omfatta alltifrån att ge eleverna praktisk information om skolan och det svenska samhället till förtroliga samtal. Intervjuade rektorer, lärare och annan skolpersonal är rörande överens om att flerspråkig personal av detta slag är väldigt värdefull för utbildningen som helhet, under förutsättning att de har rätt kunskaper och personliga egenskaper.

Utbildningens upplägg och innehåll varierar

Till skillnad från gymnasieskolans nationella program har huvudmän och skolor större frihet i att utforma introduktionsprogrammen och att göra dem mer individanpassade. Som en del i detta har det bland annat utvecklats olika yrkesinriktade alternativ inom språkintroduktionen i vissa kommuner. Utbildningen kan också bestå av olika faser. Antalet ämnen som eleverna läser ökar generellt med deras tid på programmet. Deras möjligheter att läsa olika grundskoleämnen varierar dock något inom de besökta kommunerna, inte minst beroende på skolornas tillgång på lärare och lokaler. Nämnade variationer kan tänkas påverka elevernas motivation och möjligheter att exempelvis uppnå behörighet till nationella program, i antingen positiv eller negativ bemärkelse. De kan också medföra vissa utmaningar när elever flyttar mellan olika kommuner under pågående utbildning på programmet.

Övriga iakttagelser

Under kommunbesöken har vi också tagit del av andra intressanta erfarenheter och reflektioner från huvudmän, rektorer och skolpersonal som kan vara viktiga inspel för en väl fungerande utbildning för nyanlända. En sådan fråga är hur skolorna kan bli så bra rustade som möjligt för att möta eleverna där de befinner sig kulturellt och kunskapsmässigt. Det handlar bland annat om att så långt som möjligt kunna erbjuda eleverna en undervisning i olika ämnen på den kunskapsnivå som de befinner sig, genom rätt lärarkompetens och lämpliga

metoder för att övervinna de begränsningar som elevernas svenskkunskaper kan utgöra för detta. Flera intervjupersoner framför också att man behöver bli bättre på att arbeta med elevernas individuella studieplaner, där det bland annat bör framgå vad deras utbildning ska syfta till.

Inom elevgruppen ryms också mycket ohälsa, oro och trauman från bland annat utvisningsshot och krigsupplevelser, vilket påverkar både eleverna och skolornas personal. Därmed framstår elevhälsa och andra lämpliga stöd som viktiga för att främja elevernas lärande i skolan. Några intervjupersoner har också efterfrågat ett mer motivationsfrämjande system där eleverna tydligare skulle kunna följa sin progression inom svenska som andraspråk, med hänvisning till den nivåindelning som finns inom sfi. I nuvarande system kan språkintröduktions-elever få gå hela, eller stora delar av, sin utbildning utan att få formell bekräftelse på sin utveckling (i form av betyg).

Inledning

Skolverkets uppdrag, genomförande och redovisning

Denna rapport utgör Skolverkets redovisning av följande regeringsuppdrag:

Statens skolverk ska följa upp introduktionsprogrammet språkintröduktion. I uppdraget ska Skolverket bl.a. analysera genomströmning och övergång till nationellt program. Skolverket ska vidare, med några kommuner som exempel, beskriva hur nyanlända ungdomar kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen. Uppdraget ska redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 15 april 2017.¹

Studiens statistiska beskrivningar och analyser baseras på Skolverkets register över gymnasieskolans elever per den 15 oktober och gymnasieskolans betygsuppgifter. Kompletterande uppgifter om studier och sysselsättning på arbetsmarknaden har hämtats från olika register hos Statistiska centralbyrån (SCB). Denna redovisning beskriver lägesbilder och utveckling på programmet på nationell nivå, vilket betyder att uppgifterna gäller för samtliga skolor som har språkintröduktion i Sverige. Statistiken på detta område har generella brister, vilket sätter gränser för vilka analyser som är möjliga och lämpliga att genomföra (detta utvecklas längre fram).

Studiens kommunexempel baseras på intervjuer med kommunala huvudmän (tjänstemän), rektorer och olika kategorier av skolpersonal. De fem kommunbesöken ger inte underlag för att beskriva hur utbildningen på programmet generellt ser ut i Sverige, men de besökta kommunerna och skolorna har valts ut med omsorg för att ge stor variation i både uppdragets språkfokus och vissa andra aspekter.

Vi hoppas att denna rapport kan komma till nytta även för skolhuvudmän och skolpersonal, framtida forskning och studier samt övriga intresserade läsare. Skolverket och Skolinspektionen lämnar också ett antal ytterligare redovisningar och rapporter om språkintröduktion och annan utbildning rörande nyanlända under våren 2017.² Skolinspektionen har bland annat konstaterat brister i huvudmäns styrning av språkintröduktionen.³

Rapportens disposition

I detta inledande kapitel följer allmän information om språkintröduktionens roll i det svenska gymnasiesystemet och om de regler, ramar och riktlinjer som omger programmet. Den fortsatta redovisningen är uppdelad i två delar som belyser var sin del av uppdraget.

Del 1 av redovisningen omfattar statistiska analyser på nationell nivå om framför allt utvecklingen inom språkintröduktionen respektive elevernas verk-

1 Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk, tillfälliga uppdrag 2.

2 Skolverket har i skrivande stund (2017-03-31) lämnat en redovisning om engelskspråkig undervisning för nyanlända i gymnasieskolan (Skolverket 2017b) till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet). Myndigheten ska också i närtid redovisa uppdrag rörande köer till sfi och utbildningsbehov hos nyanlända under 25 år. Se Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk, tillfälliga uppdrag 3, 10 och 12.

3 Skolinspektionen 2017.

samhet vid olika mättillfällen (helår) efter att de påbörjat programmet. Redovisningen bygger vidare på den uppföljning som redovisades i Skolverkets rapport om språkintröduktion från våren 2016.⁴

I del 2 presenteras våra kommunexempel, med iakttagelser från intervjuer med kommunala huvudmän, rektorer och skolpersonal. Intervjuerna har fokuserat på hur elever kan få använda sina modersmål i undervisningen på språkintröduktion, men omfattar också en del andra iakttagelser rörande programmet. Redovisningen i denna del inleds med en kortare sammanställning från tidigare studier och forskning rörande studiens språkfokus.

I rapportens tabellbilaga redovisas de uppgifter som ligger bakom resultaten för språkintröduktionselevernas verksamhet vid olika mättillfällen efter starten på språkintröduktion.

Vad är språkintröduktion?

Den svenska gymnasieskolan⁵ är uppdelad i arton nationella program (sex högskoleförberedande program och tolv yrkesprogram) och fem intröduktionsprogram. Språkintröduktion är ett av de fem intröduktionsprogrammen, där de övriga är individuellt alternativ, preparandutbildning, programriktat individuellt val och yrkesintröduktion.⁶

Introduktionsprogrammen kan bland annat ge behörighet till nationella program

Introduktionsprogrammen vänder sig till elever som inte är behöriga till gymnasieskolans nationella program. De syftar bland annat till att ge eleverna en utbildning så att de blir behöriga till ett nationellt gymnasieprogram, annan utbildning eller förberedda för arbetslivet.⁷ Språkintröduktionens syfte och innehåll utvecklas längre fram.

För behörighet till ett yrkesprogram krävs godkända betyg i svenska, engelska och matematik samt minst fem ytterligare grundskoleämnen. För behörighet till ett högskoleförberedande program krävs godkända betyg i svenska, engelska, matematik och minst nio ytterligare grundskoleämnen. En sökande som på annat vis än genom grundskolestudier har förvärvat likvärdiga kunskaper i ett ämne (till exempel på ett intröduktionsprogram) ska vid tillämpningen av behörighetsreglerna anses ha godkänt betyg i ämnet. Vidare ska godkänt betyg i svenska som andraspråk (sva) likställas med godkänt betyg i svenska vid tillämpningen av behörighetsreglerna.⁸

En sökande till ett nationellt program som saknar godkänt betyg i engelska kan ändå anses behörig om han eller hon på grund av speciella personliga förhållanden inte har haft möjlighet att delta i undervisning i engelska under en betydande del av sin tid i grundskolan eller motsvarande utbildning. Skollagen (2010:800) ger möjlighet till sådan dispens för bland annat nyanlända elever,

4 Skolverket 2016c.

5 Gymnasioutbildning kan också ske i gymnasiesärskolan, vilken vänder sig till ungdomar med utvecklingsstörning.

6 Information om de olika gymnasieprogrammen finns bland annat på Skolverkets webbplats (www.skolverket.se).

7 17 kap. 3 § skollagen (2010:800).

8 16 kap. 29–34 §§ skollagen.

under förutsättning att eleven uppfyller övriga behörighetskrav och att huvudmannen bedömer att eleven har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen på det tänkta programmet.⁹

Språkinstruktionen vänder sig till nyanlända ungdomar

Språkinstruktion står öppen för nyanlända ungdomar som inte har de godkända betyg som krävs för behörighet till ett yrkesprogram enligt ovan och som behöver en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket för att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning. Om det finns särskilda skäl får även andra elever gå språkinstruktion.¹⁰ Nyanlända elever omfattas av samma bestämmelser som alla elever när det till exempel gäller skolans värdegrund och kunskapsuppdrag, studie- och yrkesvägledning, elevhälsa, ledning och stimulans samt skolans kompensatoriska uppdrag.¹¹ Skolans kompensatoriska uppdrag innebär att hänsyn ska tas till elevernas olika behov. En strävan ska vara att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.¹²

Med nyanländ avses i skollagen den som har varit bosatt utomlands, nu är bosatt i Sverige och har påbörjat sin utbildning här senare än höstterminens start det kalenderår då han eller hon fyller sju år. En elev ska inte längre anses vara nyanländ efter fyra års skolgång i Sverige.¹³ Nyanlända kan till exempel vara asylsökande, anhöriginvandrare eller barn till arbetskraftsinvandrare. Det finns även elever vars familjer är papperslösa.¹⁴ Vissa har kommit med sina vårdnadshavare, medan andra har kommit ensamma. Nyanlända elever kan också vara svenska medborgare som till exempel bott utomlands och inte tidigare gått i den svenska skolan. Med andra ord utgör de nyanlända eleverna en heterogen grupp med varierad skolbakgrund, som oftast inte har svenska som sitt modersmål.¹⁵

Gymnasieutbildning – på såväl introduktionsprogram som nationella program – kan påbörjas senast det första kalenderhalvåret det år som eleven fyller 20 år.¹⁶ För asylsökande och för de som vistas i Sverige med tidsbegränsat uppehållstillstånd gäller istället att utbildningen kan påbörjas innan eleven fyllt 18 år. Asylsökande och papperslösa elever har rätt att delta i gymnasieutbildning till och med det år de fyller 18.¹⁷

Antalet nyanlända ungdomar i Sverige har ökat kraftigt under senare år, med särskilt stort mottagande under hösten 2015. Detta har inneburit att en allt större andel elever i den svenska gymnasieskolan går på språkinstruktion. Läsåret 2014/15 var antalet språkinstruktionselever 13 966 (motsvarande 4,3 procent av alla gymnasieelever), läsåret 2015/16 var antalet 18 694 (5,8 procent) och läsåret 2016/17 är antalet 35 863 (10 procent). Elevsammansättningens utveckling på programmet presenteras mer utförligt i delredovisningen med beskrivande statistik (del 1).

9 16 kap. 32 § skollagen.

10 17 kap. 12 § skollagen.

11 Se till exempel 1 kap. 4–5 §§, 2 kap. 25–26 §§ och 2 kap. 29 § skollagen.

12 1 kap. 4 § skollagen.

13 3 kap. 12 a § skollagen.

14 Med papperslös avses en person som vistas i landet utan stöd av myndighetsbeslut eller författning.

15 Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2016:2) om utbildning för nyanlända elever, s. 11.

16 15 kap. 5 § skollagen.

17 29 kap. 2–3 §§ skollagen.

Språkinstruktionen syftar till utveckling av språk- och ämneskunskaper samt fortsatta studier

Gymnasieskolan ska i allmänhet ge elever en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet. Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper.¹⁸ Gymnasieskolans uppgifter – som även gäller för språkinstruktion – framgår också av bland annat läroplanen för gymnasieskolan.¹⁹ Språkinstruktionen syftar därutöver till att ge nyanlända ungdomar en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket, vilken möjliggör för dem att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning.²⁰

Som ovan nämnts kan språkinstruktionen syfta till att ge eleverna behörighet till nationella program, men en kommun eller skola kan också välja att göra språkinstruktionen till en utbildning på en mycket grundläggande nybörjarnivå där eleverna successivt går över till ett annat introduktionsprogram. I det sistnämnda fallet kan eleverna fortsätta att läsa svenska som andraspråk vid sidan av övriga ämnen inom det nya introduktionsprogrammet.²¹

Betyg och gymnasieintyg

Det finns inga fastställda examensmål för utbildningen på introduktionsprogram och utbildningen leder inte till en gymnasieexamen. Efter avslutad utbildning på ett introduktionsprogram ska istället rektorn utfärda ett gymnasieintyg som visar vilken utbildning en elev har fått. Av intyget ska samtliga betyg som eleven har fått framgå.²² Hur ett sådant intyg utformas anges i särskilda föreskrifter.²³

Utbildningens innehåll kan variera, vilket utvecklas längre fram. Eleverna får betyg i de ämnen och kurser som de har studerat. Som beskrivits ovan krävs det att elever måste ha godkända betyg i svenska eller svenska som andraspråk samt ett antal ytterligare grundskoleämnen för att få påbörja ett nationellt program. Det finns däremot inte några krav på att en elev på språkinstruktion ska ha uppnått (minst) betyget E i svenska eller svenska som andraspråk för att kunna gå vidare till ett annat introduktionsprogram.²⁴

18 15 kap. 2 § skollagen.

19 Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

20 17 kap. 3 § skollagen.

21 Skolverket 2013a.

22 8 kap. 21 § gymnasieförordningen (2010:2039).

23 Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2011:147) om utformningen av gymnasieintyg efter introduktionsprogram i gymnasieskolan.

24 I de fall då språkinstruktion har kombinerats med utbildning i svenska för invandrare (sfi), är det sfi-anordnaren som utfärdar eventuella betyg eller intyg från dessa kurser. Det är således inte möjligt att erhålla betyg eller intyg från sfi inom ramen för den del som eleven läser i språkinstruktion. Skolverket 2013a.

Utbildningen ska vara individuellt anpassad för eleven

Utbildningen på språkinträdning ska utformas för varje enskild elev.²⁵ Det finns dock inga hinder för att flera elever får samma innehåll i utbildningen.²⁶

För att skolan ska kunna anpassa undervisningen efter en nyanländ elevs behov och förutsättningar behöver skolan bedöma elevens kunskaper så skyndsamt som möjligt. Den inledande bedömningen ingår sedan i det underlag för beslut om placering i en undervisningsgrupp och årskurs som är lämplig med hänsyn till elevens ålder, förkunskaper och personliga förhållanden i övrigt. Den syftar också till att redan på ett tidigt stadium upptäcka elever som behöver särskilda stödinsatser från skolans sida. Det är önskvärt att den inledande bedömningen genomförs på elevens starkaste språk, men det är inte alltid praktiskt möjligt att på kort tid finna en person som talar det aktuella språket och kan ge språkligt stöd.²⁷

Inför mottagandet av en elev till språkinträdning ska huvudmannen i god tid göra en bedömning av elevens språkkunskaper. Huvudmannen ska också fortlöpande bedöma elevens kunskapsutveckling i övriga ämnen för att eleven så snart som möjligt ska komma vidare i sin utbildning.²⁸ Programmets innehåll bör på detta vis vara baserat på elevernas förkunskaper och behov av kompletteringar för att de så snart som möjligt ska kunna gå vidare till annan gymnasieutbildning.²⁹

Skolverket har tagit fram kartläggningsmaterial som stöd för bedömning av nyanlända elevers kunskaper. Materialets syfte är att stödja skolors arbete med dessa bedömningar, så att de kan planera och anpassa undervisningen till elevernas individuella förutsättningar och behov.³⁰ Skolverket har också under våren 2017 publicerat ett bedömningsstöd, ”Bygga svenska”, för lärare för att följa nyanlända elevers språkutveckling i svenska i grundskolan och i gymnasieskolans introduktionsprogram.³¹

Utbildningen ska ske utifrån planer på generell och individuell nivå

Utbildningen på introduktionsprogram ska bedrivas i en omfattning som motsvarar heltidsstudier. Omfattningen får dock minskas om en elev begär det och huvudmannen finner att det är förenligt med syftet med elevens utbildning. Utbildningen på ett introduktionsprogram ska följa en *utbildningsplan* som beslutas av huvudmannen. Denna plan ska beskriva utbildningens syfte, längd och huvudsakliga innehåll.

För varje elev ska det också upprättas en *individuell studieplan*.³² Den individuella studieplanen är av särskild vikt för elever på introduktionsprogram eftersom dessa program saknar nationellt fastställda programstrukturer och examensmål. Rektor ansvarar för att en individuell studieplan upprättas för varje elev. En sådan plan ska, när det är aktuellt, innehålla uppgifter om vil-

25 17 kap. 4 § skollagen.

26 Skolverket 2013b.

27 3 kap. 12 c–d § skollagen och Skolverket 2015, s. 13.

28 6 kap. 7 § gymnasieförordningen.

29 Prop. 2009/10:165, s. 448.

30 Se bland annat Skolverket 2011b, Skolverket 2016b och Bedömningsportalen (<https://bp.skolverket.se/web/handledning/start>, hämtad 2017-03-31).

31 Skolverket 2017a. I skrivande stund (2017-03-31) återstår motsvarande material för årskurserna 1–3 och 4–6 att publiceras, vilket avses ske inom kort.

32 17 kap. 6–7 §§ skollagen.

ken studieväg eleven går på och om de val av kurser eller ämnesområden som eleven har gjort. Den ska vidare beskriva huruvida eleven följer ett fullständigt, utökat, individuellt utformat eller reducerat program och vilka kurser som ingår i programmet eller som har lagts till, bytts ut eller tagits bort från programmet. Planen ska också, om aktuellt, beskriva elevens studier i grundskolans ämnen, och andra insatser som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling och som är avsedda att ingå i utbildningen om eleven följer ett introduktionsprogram.³³ Det är också bra om kort- och långsiktiga mål finns med i planen. Studieplanen ska utformas efter elevens behov och intressen. Planen ska även följas upp, utvärderas och vid behov revideras, vilket görs i samråd med eleven och i förekommande fall dennes vårdnadshavare.³⁴

Språkinstruktionen innehåller obligatorisk svenskundervisning ...

Språkinstruktion ska innehålla undervisning i grundskoleämnena svenska eller svenska som andraspråk. Därutöver ska eleven erbjudas de ämnen och kurser som hon eller han behöver för sin fortsatta utbildning. Utbildningen får innehålla grundskoleämnena som eleven inte har godkända betyg i och kurser i gymnasieämnena. Språkinstruktion kan kombineras med kommunal vuxenutbildning i svenskundervisning för invandrare (sfi) och motsvarande utbildning vid folkhögskola. Eleven kan också erbjudas andra insatser som är gynnsamma för kunskapsutvecklingen, exempelvis praktik.³⁵

Enligt gymnasieskolans läroplan är ett rikt språk en förutsättning för att inhämta ny kunskap, klara vidare studier och ta aktiv del i samhälls- och arbetslivet. Ämnesplanen anger att undervisningen i ämnet svenska som andraspråk ska syfta till att eleverna utvecklar färdigheter i och kunskaper om det svenska språket. Eleverna ska också ges möjlighet att reflektera över sin egen flerspråkighet och sina förutsättningar att erövra och utveckla ett funktionellt och rikt andraspråk i det svenska samhället. I undervisningen ska eleverna få rikligt med tillfällen att möta, producera och analysera muntligt och skriftligt språk. Skönlitteratur, texter av olika slag, film och andra medier ska användas som källa till insikter om andras erfarenheter, tankar och föreställningsvärldar, och för att ge eleverna en möjlighet att utveckla ett varierat och nyanserat språk. Innehållet ska väljas så att elevernas tidigare erfarenheter och kunskaper tas tillvara.³⁶

... och möjligt stöd på och undervisning i elevernas modersmål

Språkinstruktionslever kan även få ta del av *modersmålsundervisning* och *studiehandledning* på modersmål. Denna undervisning respektive stödåtgärd beskrivs utförligare i rapportens sista redovisningsdel, omfattandes kommunexempel.

33 1 kap. 7 § gymnasieförordningen.

34 Skolverket 2011a.

35 15 kap. 19 § skollagen, 6 kap. 7–8 §§ gymnasieförordningen och prop. 2009/10:165, s. 448.

36 Förordningen (SKOLF 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan, avsnitt 4.9 Svenska som andraspråk.

Språkinstruktionens syfte, omfattning och innehåll kan i viss mån variera

I praktiken kan språkinstruktionens utformning och innehåll variera mellan olika kommuner, skolor, utbildningsvarianter, utbildningsfaser och elever. Skolinspektionen konstaterar i en kvalitetsgranskning omfattande 42 skolhuvudmän och skolor att antalet och vilka ämnen som erbjuds inom programmet framförallt avgörs av tillgången på lärare och lokaler, snarare än elevernas faktiska behov. Några skolor i granskningen kan erbjuda samtliga grundskoleämnena och kurser på gymnasienivå, men långt ifrån alla.³⁷

I Eskilstuna – som vi besökte i ett initialt, orienterande syfte – förekommer utbildningen i ett antal varianter. Där kan eleverna exempelvis gå på språkinstruktion som inriktar sig mot olika yrkesprogram eller i ett ”teorispår” som syftar till övergång till högskoleförberedande program. Eleverna kan också gå i ett ”snabbspår”, där de läser flera ämnen på kortare tid. I Eskilstuna finns även språkinstruktion för elever som är på väg att bli för gamla för att kunna gå vidare till ett nationellt program. Här lägger man vikt vid att visa eleverna att det finns alternativ inom vuxenutbildningen och arbetslivet, eftersom elever som närmar sig åldersgränsen för fortsatta studier på nationella program tenderar att tappa sin studiemotivation.³⁸

I Borås – som utgör ett av de kommunexempel som vi beskriver närmare längre fram i denna rapport – inleds utbildningen på en av kommunens skolor och fortsätter på fyra andra skolor. På den första skolan är eleverna indelade i grupper baserat på deras förutsättningar och progression. Här finns också en ”språkklass” som enbart består av daritalande³⁹ elever. Utbildningen får sedan utökad ämnesinnehåll inom olika inriktningar utifrån de nationella program som förekommer på fortsättningsskolorna. På Ekerö och i Jokkmokk, vilka båda är mindre kommuner sett till sitt invånarantal, genomför eleverna däremot hela sin utbildning på språkinstruktionen på en och samma skola.

Språkinstruktion anordnas främst av kommunala huvudmän

De behöriga ungdomarnas hemkommuner ansvarar för att de erbjuds språkinstruktion. En fristående gymnasieskola som anordnar ett nationellt program får även anordna språkinstruktion.⁴⁰ I praktiken är det en minoritet av eleverna som går programmet hos en enskild huvudman, även om denna andel har ökat något på senare tid (se den följande delredovisningen med beskrivande statistik).

37 Skolinspektionen 2017, s. 15.

38 Kommunbesök 2016-05-30.

39 Dari är en variant av persiska som talas i Afghanistan.

40 17 kap. 16 och 28 §§ skollagen.

DEL 1

Statistisk uppföljning på nationell nivå

Del 1. Statistisk uppföljning på nationell nivå

I april 2016 publicerade Skolverket rapporten *Språkintröduktion*⁴¹, där vi samlade nationell statistik om programmet och om elevernas verksamhet efter utbildningen. I denna del presenterar vi 2017 års uppföljning av fjolårets rapport. Redovisningen omfattar i huvudsak samma statistik uppdaterad med det senaste årets siffror.

Det finns begränsningar i statistiken i vad som går att beskriva om språkintröduktionens elever på nationell nivå. Detta beror på att en stor andel av de nyanlända ungdomarna saknar personnummer – eller har saknat personnummer under sin tidigare tid på programmet. Det är nämligen först när elever har folkbokförts och fått ett personnummer som det går att knyta vissa registeruppgifter till eleven och följa eleven över olika läsår.

Andelen elever utan personnummer har ökat successivt under den period som uppföljningen omfattar (2011–2016). Den stora tillströmningen av nyanlända ungdomar under hösten 2015 har också lett till att denna andel är särskilt stor läsåret 2016/17. Därför är det i många avseenden svårt att göra jämförelser mellan de två senaste läsåren. Problemet kan också ha konsekvenser för tillförlitligheten i de uppgifter som vi presenterar för tidigare elevkullar.

Förutsättningarna för språkintröduktion förändras

Antalet elever på språkintröduktion har ökat år för år, vilket kommer att beskrivas närmare längre fram. Språkintröduktion är det största intröduktionsprogrammet och det har vuxit särskilt mycket det senaste året. Hösten 2016 gick nästan 36 000 elever på programmet, det vill säga cirka tio procent av eleverna i gymnasieskolan. Detta motsvarar nästan en fördubbling av elevantalet på ett år. Hösten 2015 var elevantalet knappt 18 700, motsvarande sex procent av gymnasieeleverna.

Den stora ökningen av antalet elever på språkintröduktion hösten 2016 jämfört med hösten 2015 är ett resultat av den stora gruppen nyanlända ungdomar som kom till Sverige under 2015, och i synnerhet under hösten detta år.⁴²

Utvecklingen under 2014 och 2015, när antalet nyanlända ungdomar i Migrationsverkets mottagningssystem var som störst, kommer att ha fortsatt stor betydelse för gymnasieskolan, och för utbildningssystemet i stort, eftersom de nyanlända elevernas skolgång fortsätter i flera år framöver.

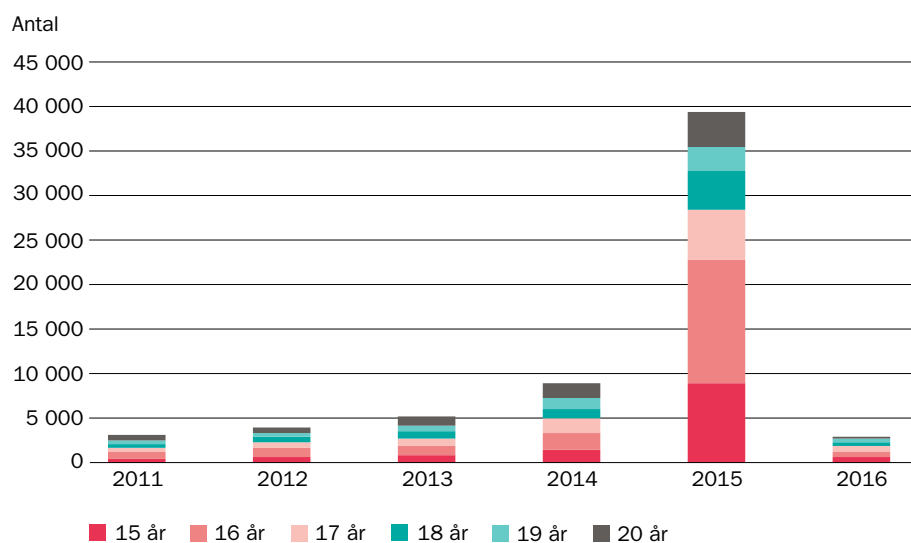
41 Skolverket 2016c.

42 Den faktiska elevökningen på programmet inföll troligtvis inte fullt ut precis till höstterminen 2016. De nyanlända ungdomarna kan i okänd utsträckning ha påbörjat programmet redan läsåret 2015/16 efter det att elevstatistiken samlades in i oktober 2015.

Färre nya elever väntas det kommande året

Diagram 1 visar utvecklingen i Migrationsverkets statistik om antalet nyinskrivna asylsökande ungdomar i åldrarna 15–20 år i Migrationsverkets mottagningssystem⁴³, det vill säga den åldersgrupp som tillhör målgruppen för språkin introduktion. Observera att detta är ett högre antal än de ungdomar som blir kvar i Sverige och påbörjar utbildning på språkin introduktion. Det ska också poängteras att för en stor del av de nyanlända ungdomarna är åldersuppgiften osäker vid tillfället för mottagningen.

Diagram 1. Antalet nyinskrivna ungdomar i åldrarna 15–20 år i Migrationsverkets mottagningssystem. Personer i systemet vid årets slut.

Kommentar: Diagrammet bygger på bearbetad data från Migrationsverket över antalet ungdomar i mottagningssystemet. Data för respektive år är hämtad efter årets slut (1 januari efterföljande år).

Diagrammet visar den successiva ökningen i mottagandet under perioden 2011–2014, den stora mottagningen under 2015 och den därpå rejäla minskningen av antalet mottagna ungdomar år 2016. Antalet nyanlända ungdomar i Migrationsverkets mottagningssystem var detta år åter på 2011 års nivå. Denna minskning har skett efter det nya regelverket för asylinvandring som trädde i kraft under 2016.⁴⁴

Utvecklingen innebär en betydande förväntad minskning av antalet potentiella nybörjarelever på språkin introduktion under det innevarande läsåret, eller inför det kommande läsåret 2017/18.

Männen dominerar bland de nyinskrivna ungdomarna. Könsfördelningen har varierat svagt mellan åren, med mellan 24 och 28 procent kvinnor. År 2015 avviker från denna variation, med endast 15 procent kvinnor bland de nyinskrivna.

⁴³ Med nyinskrivna avses personer som skrevs in i mottagningssystemet under respektive år och fanns kvar där den 1 januari nästa år.

⁴⁴ <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Nya-lagar-2016/Begransad-ratt-till-uppehallstillstand-i-Sverige.html>.

Större variation i medborgarskapsländer bland nyinskrivna 2016 än året innan

Tabellen nedan visar de nyinskrivna asylsökandes medborgarskapsländer 2015 och 2016. Det land där en person är medborgare stämmer generellt, men inte alltid, överens med personens ursprungsland/födelseland.

Tabell 1. De fem största medborgarskapsländerna bland ungdomar i åldrarna 16–20 som sökte asyl under 2015 och 2016.

	2015	2016
Afghanistan	48 %	23 %
Syrien	21 %	15 %
Irak	8 %	7 %
Eritrea	6 %	3 %
Somalia	4 %	8 %
Övriga länder	14 %	44 %

Kommentar: Tabellen omfattar samtliga ungdomar som för första gången sökte asyl i Sverige under respektive år.

Bland de asylsökande ungdomarna har fördelningen mellan olika medborgarskapsländer förändrats. De som sökte asyl under 2015 var betydligt mer koncentrerade till ett fåtal medborgarskapsländer än de som sökte asyl under 2016. Afghanistan och Syrien är dock fortfarande de vanligaste medborgarskapsländerna.

Utvecklingen inom språkintröduktion

I detta avsnitt redovisar vi statistik om elever på språkintröduktion och var programmet anordnas. Uppgifterna kommer från Skolverkets elevstatistik som gäller för alla elever och skolenheter den 15 oktober varje år. De mest aktuella uppgifterna i denna rapport avser hösten 2016 och läsåret 2016/17. I rutan nedan finns mer information om statistiken i detta avsnitt.

En stor andel av eleverna är asylsökande och saknar personnummer

Det finns relativt lite bakgrundsinformation om språkintröduktionens elever hösten 2016, vilket beror på att många nyanlända ungdomar är asylsökande och ännu inte folkbokförda och därmed tilldelade ett personnummer. Under dessa omständigheter finns enbart information om elevens kön och den ålder som skolan har registrerat för eleven. Det finns alltså inte information om till exempel elevens födelseland, utan denna information finns först i elevregistret när elever folkbokförts. De som måste ha uppehållsrätt eller uppehållstillstånd för att vistas i Sverige folkbokförs som regel endast om detta villkor är uppfyllt.¹ När personnummer saknas går det inte att identifiera en elev i olika dataregister och koppla information om eleven mellan dessa register. Därför är det inte möjligt att skilja elever som är nya på språkintröduktion från elever som gått på programmet även tidigare år. På grund av detta redovisar vi huvudsakligen det totala antalet elever på programmet under olika år i detta avsnitt, utan att särskilja så kallade nybörjarelever.

Definition av begreppet nybörjare i Skolverkets officiella statistik och i denna rapport

I Skolverkets statistik används begreppet nybörjare för elever som en viss hösttermin är helt nya i gymnasieskolan. Gruppen som är nybörjare på språkintröduktion skiljer sig dock från andra gymnasienybörjare, dels för att de är nyanlända i Sverige, dels för att det kan vara oklart när de faktiskt påbörjade sin gymnasieutbildning. Som nybörjare på språkintröduktion räknas de elever som är registrerade i år 1 på programmet den första hösttermin som de är registrerade i gymnasieskolan med ett personnummer. Det betyder att de i praktiken kan ha befunnit sig på språkintröduktion längre än så om de saknade personnummer föregående hösttermin, eller påbörjade programmet efter att uppgifterna samlats in under oktober föregående höst. I dessa fall finns inget sätt att avgöra om eleven är en nybörjare eller ej. En nybörjare på språkintröduktion ska alltså ses som en elev som befinner sig relativt tidigt i sin utbildning det år då man blir folkbokförd. Av erfarenhet vet vi också att en viss skevhet kan förekomma med anledning av att årsregistreringen på intröduktionsprogram används på olika sätt av olika skolor.

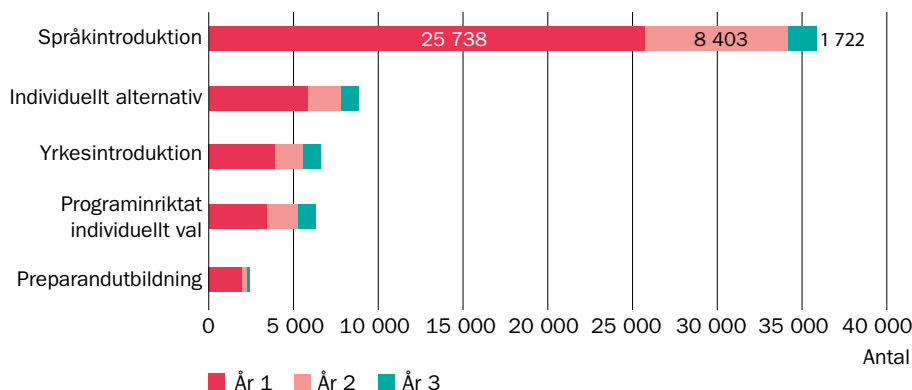
Avrundningar

I rapporten avrundas ibland procenttal för att göra redovisningen tydligare. Avrundningen gör att procentsatser inte alltid summeras till exakt 100 procent.

Fördubblat elevantal sedan 2015

Språkin introduktion är det största av de fem introduktionsprogrammen. Antalet elever på språkin introduktion har ökat mycket år för år, och i synnerhet mellan hösten 2015 och hösten 2016 då det närapå har fördubblats. Diagrammet nedan visar eleverna på de olika introduktionsprogrammen läsåret 2016/17, fördelat per år på programmet.

Diagram 2. Antal elever per introduktionsprogram per år på programmet läsåret 2016/17.

Av de totalt 60 200 eleverna som läser ett introduktionsprogram läsåret 2016/17 befinner sig 60 procent på språkin introduktion, vilket motsvarar ungefär 35 900 elever. Antalet elever i år 1 har ökat från 13 500 till 25 700. Det innebär en ökning med närmare 12 200 elever eller 91 procent i relation till föregående läsår. Tabell 2 visar utvecklingen under de senaste fem åren när det gäller andelen av eleverna i gymnasieskolan som utgörs av elever på språkin introduktion.

Tabell 2. Eleverna på språkin introduktion, andel av gymnasieskolans elever.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Andel (%) av eleverna på introduktionsprogram	34	32	35	38	44	60
Andel (%) av eleverna i gymnasieskolan	2	3	4	4	6	10

Andelen av gymnasieskolans totala elevgrupp som utgörs av elever på språkin introduktion har ökat från 2 procent hösten 2011 till 10 procent hösten 2016. Tabell 3 redovisar utvecklingen sedan år 2011 av antal elever, andelen kvinnor och män⁴⁵, samt andel av eleverna som går i skolor med offentliga respektive enskilda huvudmän.

⁴⁵ Av praktiska skäl använder vi i statistikredovisningen genomgående begreppen kvinnor och män oavsett elevernas ålder.

Tabell 3. Eleverna på språkin introduktion, fördelade på kön och typ av huvudman.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Antal elever	7 586	9 871	12 093	13 966	18 694	35 863
Andel (%) kvinnor	39	36	37	36	33	21
Andel (%) män	61	64	63	64	67	79
Andel (%) offentlig huvudman	99,1	98,6	98,7	98,1	98,2	95,8
Andel (%) enskild huvudman	0,9	1,4	1,3	1,9	1,8	4,2

Könsfördelningen på programmet har förändrats påtagligt sedan 2015. Redan tidigare var programmets elever till stor del män, men hösten 2016 har andelen män stigit med över 10 procentenheter och uppgår nu till nära 80 procent.

Av tabell 3 framgår också att andelen språkin introduktionselever som går i skolor med enskilda huvudmän (fristående skolor) är fortsatt låg, men har ökat från knappt 2 till drygt 4 procent det senaste läsåret.

17-åringar utgör den största nybörjargruppen hösten 2016

Enligt skollagen har ungdomar rätt att påbörja sin gymnasieutbildning fram till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år. För asylsökande, elever med tidsbegränsat uppehållstillstånd och elever som vistas i landet utan stöd av myndighetsbeslut eller författning gäller att de ska ha påbörjat utbildningen innan de fyller 18 år. Tabellen nedan visar åldern på nybörjarna på språkin introduktion från höstterminen 2011 till höstterminen 2016.

Tabell 4. Nybörjare på språkin introduktion höstterminerna 2011–2016.

Ålder	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
<16	75	2	98	2	97	1	77	1	98	1	92	0
16	1 850	39	2 202	42	2 683	39	3 119	42	5 020	47	8 353	37
17	1 515	32	1 686	32	2 232	33	2 457	33	3 349	31	9 297	41
18	889	19	924	17	1 290	19	1 281	17	1 723	16	3 822	17
19	398	8	367	7	478	7	507	7	571	5	855	4
>19	32	1	34	1	39	1	22	0	31	0	48	0
Totalt	4 759	100	5 311	100	97	100	7 463	100	10 792	100	22 467	100

Bland eleverna som påbörjade språkintröduktion hösten 2016 var de allra flesta mellan 16 och 18 år (95 procent). Den största gruppen av nybörjarna var 17 år (41 procent), till skillnad från föregående år då 16-åringarna var flest. Detta innebär att den senaste nybörjarkullen kommer att ha mindre tid på sig än tidigare års nybörjarkullar att hinna bli behöriga till nationella program innan de blivit 20 år.

Nästan alla nybörjare hösten 2016 är nyinvandrade

Någonting som påverkar möjligheterna för eleverna att gå över från språkintröduktion till ett nationellt program i gymnasieskolan är antalet år som de levt i Sverige när de påbörjar utbildningen. Tabellen nedan visar hur många som är nyinvandrade av nybörjarna på språkintröduktion hösten 2016. Nyinvandrad betyder i detta sammanhang att de folkbokförts i Sverige högst fyra år innan de påbörjat språkintröduktion.

Tabell 5. Nybörjare på språkintröduktion hösten 2016 som var nyinvandrade (folkbokförda inom de fyra senaste åren) respektive inte nyinvandrade vid studiestarten.

	Antal	Andel (%)
Nyinvandrade elever	5 969	27
Ej nyinvandrade elever	197	1
Okänt (ej folkbokförda elever)	16 301	73
Totalt	22 467	100

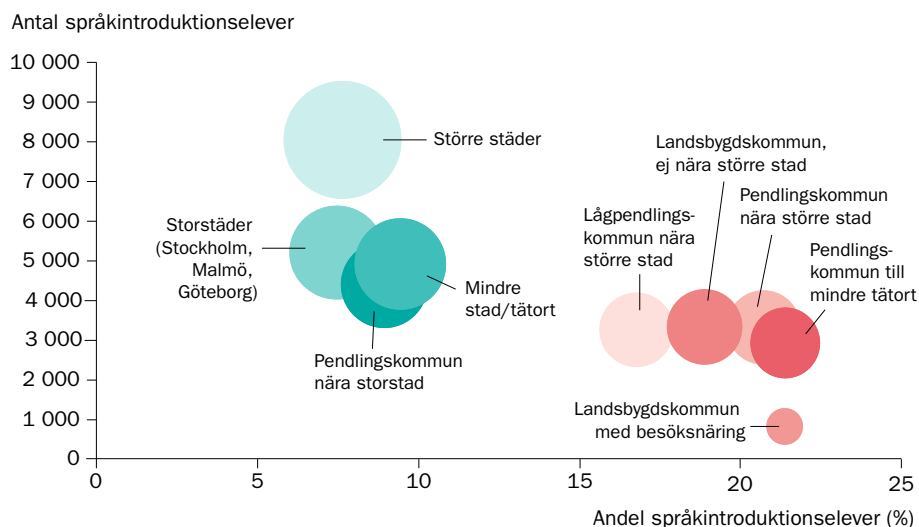
Av de nästan 22 500 nybörjarna hösten 2016 hade endast nära 200, eller 1 procent, varit i landet i mer än fyra år. 27 procent definierades som nyinvandrade, det vill säga hade folkbokförts inom fyra år. För resterande 72 procent saknades uppgift om folkbokföringstidpunkt, vilket beror på att de nyligen invandrat till Sverige och endast hunnit få tillfälliga personnummer. Vi kan därför anta att uppemot 99 procent av den stora nybörjarkullen på språkintröduktion hösten 2016 var nyinvandrade och att de allra flesta av dessa elever hade varit i Sverige i bara ungefär ett år.

Språkintröduktion anordnas i 246 av landets 290 kommuner

Hösten 2016 hade 246 av Sveriges 290 kommuner elever i år 1 på språkintröduktion, vilket är en ökning med 14 kommuner jämfört med föregående hösttermin. Gymnasieutbildning med registrerade elever finns i 263 kommuner hösten 2016. Det finns alltså bara 17 kommuner där det anordnas gymnasieutbildning men inte språkintröduktion. I 9 kommuner finns tvärtom enbart språkintröduktion och ingen annan gymnasieutbildning. I ytterligare 18 kommuner finns språkintröduktion och andra intröduktionsprogram, men inte något nationellt program.

Diagram 3 visar skillnaderna mellan olika kommungrupper vad gäller antalet språkintröduktionselever och andelen av gymnasieeleverna som går på språkintröduktion.

Diagram 3. Kommungrupper redovisade efter sitt sammantagna antal elever på språkintröduktion och deras andel (procent) av samtliga gymnasieelever i kommungruppen.

Kommentar: Bubblornas storlek representerar antalet elever på språkintröduktion, i enlighet med y-axeln. Indelningen av kommunerna bygger på SKL:s kommungrupper från 2017. Till storstäder räknas Stockholm, Göteborg och Malmö. Till de större städerna räknas kommuner med minst 50 000 invånare, varav minst 40 000 i största tätorten. Till landsbygdskommuner räknas kommuner med mindre än 15 000 invånare i den största tätorten och ett lågt pendlingsmönster (mindre än 30 procent). Till pendlingskommuner räknas kommuner där minst 40 procent pendlar till annan stad för arbete.⁴⁶

Även om programmet finns i stort sett över hela landet varierar dess koncentration. Bland de mindre kommunerna finns en stor variation i hur många elever som går på språkintröduktion och hur stor andel av kommunens gymnasieutbildning som utgörs av språkintröduktion. Ett generellt mönster är dock att kommuner utanför städer och storstädernas närmaste pendlingsområden har en högre andel språkintröduktionselever i förhållande till det totala antalet gymnasieelever i kommunen. Dessa kommuner samlar tillsammans nära 40 procent av språkintröduktionseleverna.

På Skolverkets webbplats Siris finns ytterligare information om den geografiska spridningen för elever på språkintröduktionen, uppdelat efter kommuner, huvudmän och skolenheter med elever på programmet.⁴⁷

⁴⁶ Mer information om kommungruppsindelningen finns på SKL:s hemsida: <https://skl.se/tjanster/kommunerlandsting/faktakommunerochlandsting/kommungruppsindelning.2051.html>.

⁴⁷ Se siris.skolverket.se.

Elevernas verksamhet efter språkintröduktion

I detta avsnitt redovisar vi statistik om vad eleverna gör under fem års tid efter starten på språkintröduktion. Statistiken gäller nybörjarelever mellan 2011 och 2015. Dessa årskullar är betydligt mindre än den som tillkom till språkintröduktion läsåret 2016/17. För den sistnämnda gruppen är det ännu för tidigt att göra uppföljning av programbyten och övergångar.

Statistiken i avsnittet bygger på att eleverna följs över tid. Den är därför begränsad till elever på språkintröduktion som har fått ett svenskt personnummer. I nedanstående ruta finns mer information om statistiken i detta avsnitt.

Andelen elever utan personnummer har ökat

För att följa upp en grupp elever krävs att eleverna är folkbokförda och därmed har fått ett svenskt personnummer. Andelen nybörjarelever med personnummer på språkintröduktion har minskat för varje år sedan läsåret 2011/12, vilket innebär att andelen elever i respektive nybörjarkull som går att följa över tid också har minskat. Det är oklart om och i så fall hur detta påverkar tillförlitligheten i de uppgifter som presenteras, eftersom vi inte vet om eleverna utan personnummer skiljer sig från övriga elever i avseenden som påverkar vilken verksamhet de har när de avslutat studierna på språkintröduktion. Tabellen nedan visar hur andelen elever som saknar personnummer har ökat på språkintröduktionen sedan 2011.

Hösttermin	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Andel (%) utan personnummer	14	17	20	24	33	61

Utfallsdata – uppgifter om individernas verksamhet vid olika tidpunkter

De uppgifter i denna rapport som beskriver elevernas verksamhet vid olika tidpunkter efter påbörjad språkintröduktion är hämtade ur olika register. Alla uppgifter om gymnasiestudier är hämtade från Skolverkets elevregister samt registret över avgångna från gymnasieskolan.

Uppgifter om *arbete* åren efter språkintröduktion är hämtade från Statistiska Centralbyrån (SCB). Dessa uppgifter gäller anställning under november månad och utgår från sysselsättningsregistrets definition av arbete, vilket är minst en rapporterad arbetad timme under månaden. De senast tillgängliga uppgifterna om arbete gäller november 2015.

Även om en individ kan ha flera verksamheter, t.ex. både gå i gymnasieskolan och arbeta redovisas bara en av dessa verksamheter. Vi har valt följande prioriteringsordning för vilken verksamhet som redovisas om en individ har flera verksamheter: gymnasieskola, arbete, komvux/sfi. Om en elev från språkintröduktion exempelvis både arbetar och studerar på komvux året efter studiestart kommer statistiken bara visa att nybörjaren arbetar.

Uppgifterna om *komvux eller sfi* visar om eleverna har deltagit i minst en kurs på dessa utbildningar den 15 oktober åren efter de började på språkintröduktion. Uppgifterna visar inte studiernas omfattning och omfattar inte heller folkhögskoleutbildning. De senast tillgängliga uppgifterna gäller oktober 2015. Observera att elever som lämnat gymnasieskolan utan övergång till nationella program specialstuderas i nästföljande avsnitt, med uppföljningsdata som även inkluderar övergångar till folkhögskola och arbetsmarknadsutbildningar.

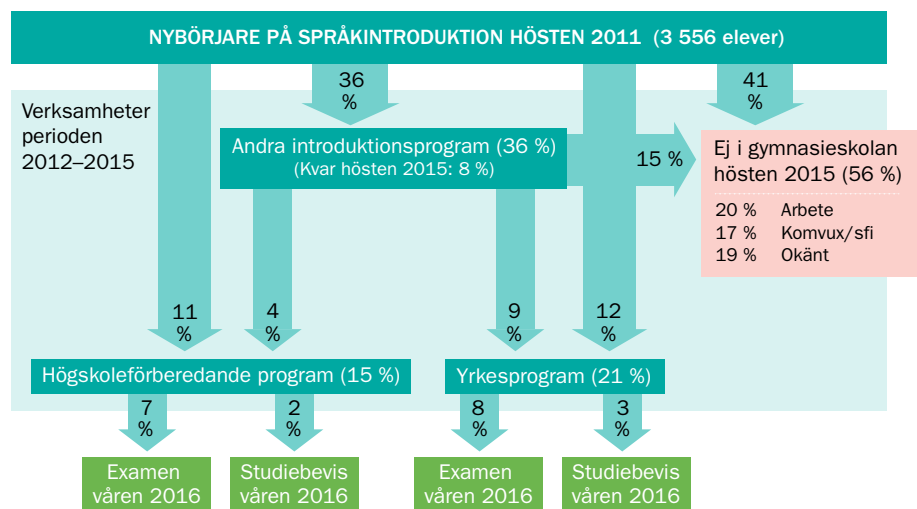
Kategorin *okänt* betyder att eleven inte var registrerad i de verksamheter som ingår i de övriga kategorierna. Dessa individer kan exempelvis vara arbetslösa/ arbetssökande. Som ovan nämnts sträcker sig uppgifterna om arbete till och med november 2015. Till och med hösten 2015 betyder därför *okänt* att eleverna varken arbetar eller studerar i gymnasieskolan, på komvux eller i annan utbildning.

Elever som inte längre är folkbokförda i Sverige vid ett visst mätillfälle exkluderas från resultatet. Det rör sig endast om en bråkdel av eleverna i uppföljningen (1–2 procent).

Bestående mönster för elevflöden från språkinträdning

Elevgrupperna som började mellan 2011 och 2015 har hittills visat sig följa samma mönster gällande programbyten inom gymnasieskolan och när man lämnar gymnasieskolan. Därför inleder vi med ett flödesdiagram för de elever som påbörjade språkinträdning hösten 2011, och som vi därmed har kunnat följa upp under längst tid. Diagram 4 visar hur dessa elever fördelade sig på olika verksamheter inom och utanför gymnasieskolan ett till fyra år efter starten på programmet.

Diagram 4. Nybörjare på språkinträdning hösten 2011. Verksamhet ett till fyra år efter studiestarten.

Kommentar: Studiebevis innebär i detta sammanhang att eleven har slutfört ett nationellt program med 2 500 betygssatta poäng, men saknar tillräckligt många godkända betyg för att få en examen. De nybörjare 2011 som var kvar i gymnasieskolan ht 2016 (cirka 330 personer) var fördelade enligt följande: 3 procent på introduktionsprogram, 4 procent på yrkesprogram och 2 procent på högskoleförberedande program.

Omkring en tredjedel går över till nationella program

Under de första fyra åren efter studiestarten på språkintröduktion har 36 procent av eleverna gått över till nationella program i gymnasieskolan, varav fler har påbörjat ett yrkesprogram än ett högskoleförberedande program. Drygt var tredje elev som har påbörjat ett nationellt program har först studerat på ett annat introduktionsprogram efter språkintröduktionen. Diagram 4 gäller nybörjare 2011. Hittills har även nybörjarna 2012 haft övergångar till nationella program i nästan exakt samma utsträckning under de år som har gått sedan de påbörjade programmet.

Efter fem år har var femte elev slutfört ett nationellt program

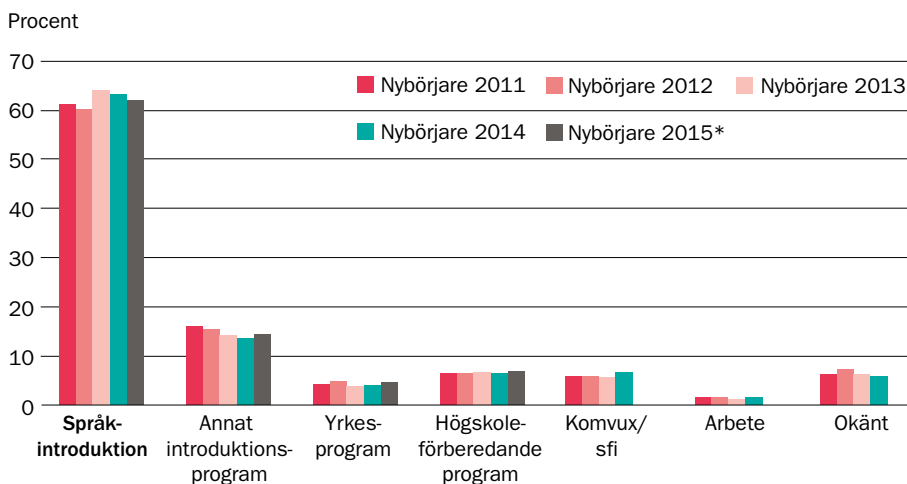
Av alla nybörjare på språkintröduktion 2011 var knappt 10 procent kvar i gymnasieskolan efter fem år, det vill säga 2016. Majoriteten av dessa elever gick på nationella program. Efter denna femårsperiod hade också en femtedel (19 procent) av eleverna slutfört ett nationellt program. Nästan 15 procent hade tagit examen och knappt 5 procent hade tagit ett studiebevis med 2 500 betygssatta poäng (utan tillräckligt många godkända betyg för att få en examen).

Liknande genomströmning för nybörjarelever sedan 2011

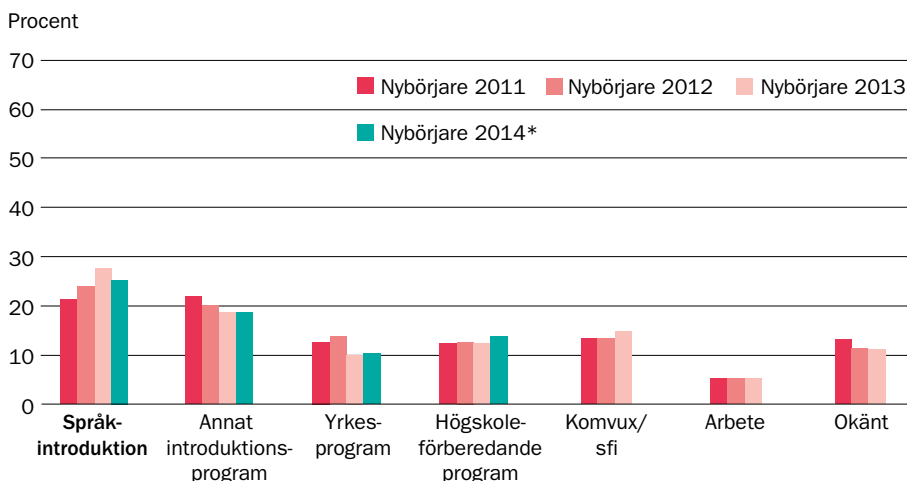
Elevgrupperna som följs upp i denna rapport är föränderliga på flera vis. För olika nybörjarkullar på språkintröduktion råder det till exempel skillnader i andelen elever som kommer från olika länder, och därmed också i elevernas skolbakgrund. Utifrån detta framstår det rimligt att förvänta sig vissa skillnader mellan olika kullar i flödena till andra gymnasieprogram och ut från gymnasieskolan. Diagrammen 5a–c visar en jämförelse av sådana byten och övergångar för nybörjare mellan 2011 och 2015.

Diagram 5a, b, c. Jämförelse av verksamhet ett, två och tre år efter studiestart på språkintröduktion för nybörjarkullar 2011–2015.

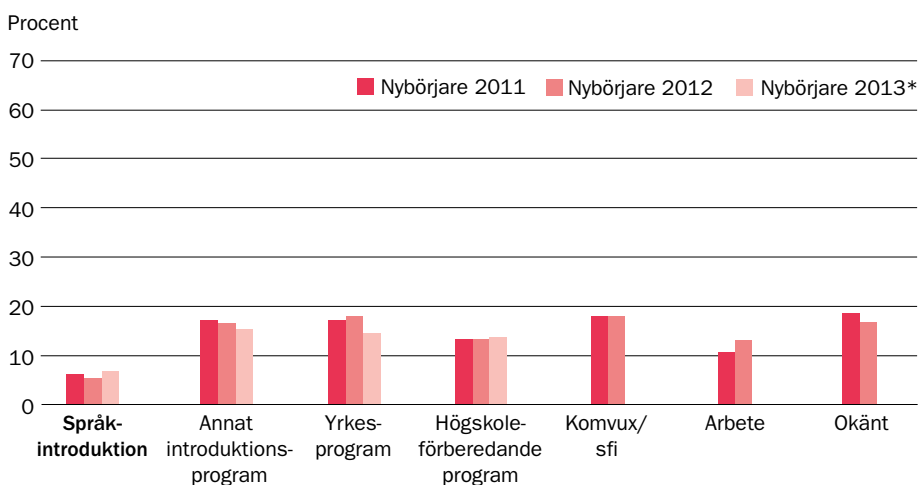
5a. Ett år efter starten på språkintröduktion

5b. Två år efter starten på språkintröduktion

5c. Tre år efter starten på språkintröduktion

*Uppgifter om verksamheter utanför gymnasieskolan finns ännu inte för dessa år.

Kommentar: Kategorin okänt omfattar individer som inte är registrerade i någon av de andra redovisade verksamheterna.

Det framgår att övergången till nationella program och andra verksamheter – som kan benämnas som genomströmningen för språkintröduktionselever – varit relativt oförändrad under perioden 2012–2015.⁴⁸ En skillnad är att andelen som går kvar minst två år på språkintröduktion har ökat något i senare nybörjarkullar.

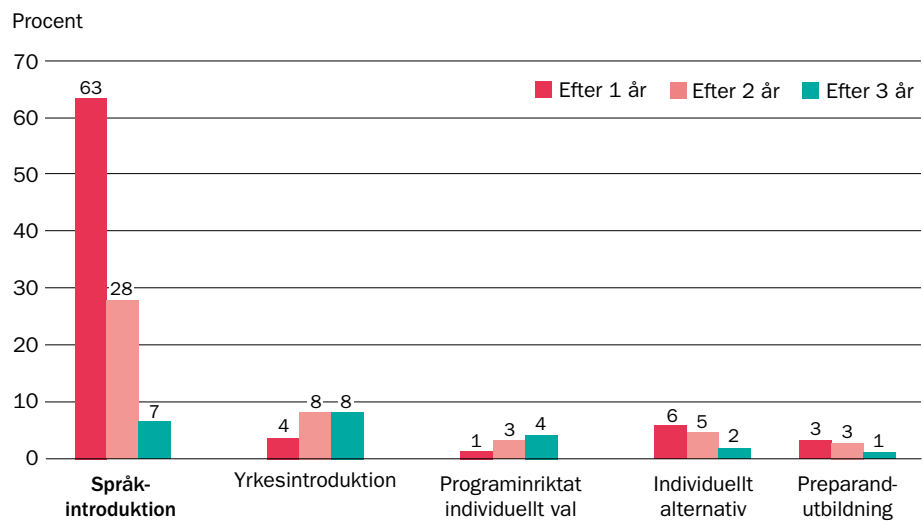
Av de språkintröduktionselever som redan efter ett år har gått över till ett nationellt program är högskoleförberedande program vanligast. För elever som har gått på språkintröduktion en längre tid är det istället yrkesprogram som är vanligast.

På grund av att nybörjarkullarna hittills haft liknande utfall sett till övergångar till andra gymnasieprogram och andra verksamheter gör vi inga ytterligare jämförelser mellan olika kullar i detta avsnitt. I bilaga 1 finns däremot tabeller som redovisar statistiken mer detaljerat.

Yrkesintröduktion är vanligast för elever som går över till annat intröduktionsprogram

Diagram 6 nedan visar andelen nybörjarelever 2013 som befinner sig på intröduktionsprogram ett, två respektive tre år efter att de börjat på språkintröduktion.

Diagram 6. Andel nybörjarelever 2013 som går på olika intröduktionsprogram upp till tre år efter sin studiestart på språkintröduktion.

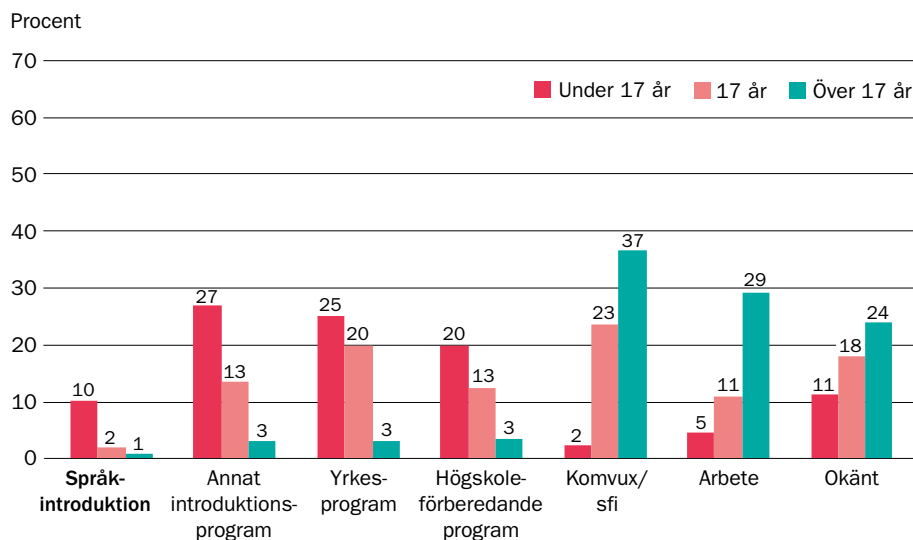
Som framgår av diagrammet befann sig 19 respektive 15 procent av nybörjareleverna 2013 på andra intröduktionsprogram två respektive tre år efter starten på språkintröduktion. Bland dessa elever var det vanligast att gå på yrkesintröduktion.

⁴⁸ Även ännu längre bakåt i tiden har jämförbara nybörjarkullar uppvisat liknande mönster. Bland eleverna som började 2008 på den dåvarande motsvarigheten till språkintröduktion, IVIK, hade ungefär 18 procent tagit ett slutbetyg från nationella eller specialutformade program fem år senare. Detta är inte en helt tillförlitlig jämförelse eftersom gymnasieskolan reformerades 2011, men det tyder ändå på att andelen nyanlända ungdomar som lyckas slutföra ett nationellt program (respektive tidigare motsvarigheter) är relativt konstant över tid.

Elevers ålder påverkar i vilken verksamhet de återfinns tre år efter studiestart

Elevernas verksamhet efter språkintröduktion påverkas av vid vilken ålder de påbörjade programmet. I diagrammet nedan redovisas elevernas verksamhet efter tre år, där eleverna är uppdelade efter sin ålder vid påbörjad utbildning 2012.

Diagram 7. Nybörjare på språkintröduktion 2012. Verksamhet efter tre år, uppdelade efter ålder vid studiestart.

Kommentar: För denna nybörjarkull var 1 585 elever under 17 år, 1 151 elever var 17 år, och 962 elever var över 17 år. Kategorin okänt omfattar individer som inte är registrerade i någon annan redovisad verksamhet.

Det framgår av diagrammet att de äldre nybörjareleverna på språkintröduktion ofta fortsätter sina studier utanför gymnasieskolan.⁴⁹ Detta är naturligt eftersom man enligt skollagen får påbörja ett nationellt program senast det första kalenderhalvåret det år man fyller 20. De äldre nybörjareleverna är också i högre utsträckning registrerade i arbete tre år efter studiestart och för 24 procent av dem saknas registeruppgift om vilken verksamhet de befinner sig i.

⁴⁹ Dessa skillnader redovisades mer i detalj i Skolverket 2016c, där statistiken presenterades i mer finfördelade åldersgrupper. I denna rapport grupperas eleverna som under 17 år, 17 år respektive över 17 år.

Språkintröduktionselever som har lämnat gymnasieskolan utan att ha påbörjat nationella program

Föregående avsnitt gav en bild av hur språkintröduktionselever rör sig över olika verksamheter upp till fem år efter sin start i gymnasieskolan. I detta avsnitt tittar vi på vad som händer mer direkt efter avslutad gymnasieutbildning för de elever som har lämnat gymnasieskolan utan att ha gått över till nationella program. Vi fokuserar på de elever som påbörjade sina gymnasiestudier på språkintröduktion och sedan lämnade gymnasieskolan läsåret 2013/14 efter ett, två eller tre år på programmet eller påföljande studier på andra intröduktionsprogram. Informationen avser vilken verksamhet som ungdomarna har rört sig till den första höstterminen (2014) efter att de lämnat gymnasieskolan från intröduktionsprogrammen.⁵⁰ I nedanstående ruta finns mer information om statistiken i detta avsnitt.

DEFINITIONER OCH FÖRKLARINGAR

Population och avgränsningar

Eleverna som ingår i detta avsnitt har:

- 1) registrerats på språkintröduktion någon av höstterminerna 2011, 2012 eller 2013,
- 2) lämnat gymnasieskolan läsåret 2013/14 och inte återkommit till gymnasieskolan de två följande höstterminerna,
- 3) enbart befunnit sig på språkintröduktion eller språkintröduktion och andra intröduktionsprogram under sin gymnasietid (det vill säga aldrig påbörjat ett nationellt program).

Dessa avgränsningar gör att 1 966 individer ingår i uppföljningen. Storleksmässigt utgör gruppen ungefär en fjärdedel av antalet folkbokförda elever som fanns i gymnasieskolan hösten 2013 och hade inlett sina studier på språkintröduktion någon av höstterminerna 2011, 2012 eller 2013.

Uppföljningen gäller elevernas verksamhet under hösten 2014.

För att ge så heltäckande uppgifter som möjligt om andra typer av studier och skolformer samt sysselsättning använder vi hösten 2014 som mätillfälle. Ett ytterligare skäl till att vi väljer hösten 2014 och inte en senare period är att andelen elever utan personnummer är högre i de senare årskullarna, varpå osäkerheten i resultaten ökar.

Uppgifter om *arbete* åren efter språkintröduktion gäller anställning under november månad och har hämtats från SCB:s sysselsättningsregister. Registrats definition av arbete är att personen ska ha minst en rapporterad arbetad timme under månaden.

Uppgifterna om *studier* visar om eleverna har funnits i något av SCB:s register över olika former av studier under hösten 2014. Det kan bara finnas en registrerad studieform per person och uppgifterna redovisas efter följande prioritering: komvux, högskola, yrkeshögskola, folkhögskola, arbetsmarknadsutbildningar via Arbetsförmedlingen, sfi och slutligen vissa arbetsmarknadsutbildningar/uppdragsutbildningar vid högskolor. Som utbildning på komvux, yrkeshögskola, högskola och sfi räknas minst en läst kurs under höstterminen. Till folkhögskoleutbildning räknas här enbart långa kurser, vilket är allmänna kurser (ett till tre år) eller särskilda kurser längre än 15 dagar.

50 Redovisningen gäller alltså inte de elever som har gått över till nationella program. De flesta av dessa var fortfarande inskrivna i gymnasieskolan hösten 2014.

Vanligare med studier än arbete

Tabellen nedan visar hur de tidigare språkintröduktionselever som avslutade gymnasieskolan läsåret 2013/14 var fördelade på studier och sysselsättning (arbete) under hösten 2014.

Tabell 6. Verksamhet hösten 2014 för tidigare språkintröduktionselever som avslutat gymnasieskolan läsåret 2013/14 utan att ha påbörjat ett nationellt program.

Verksamhet hösten 2014	Antal	Andel (%)
Studerar, arbetar	120	6
Studerar, arbetar <i>inte</i>	1 135	58
Studerar <i>inte</i> , arbetar	129	7
Studerar <i>inte</i> , arbetar <i>inte</i>	582	30
Totalt	1 966	100

Den vanligaste verksamheten hösten efter avslutet i gymnasieskolan för de elever som avslutat gymnasieskolan på introduktionsprogram är studier. Hösten 2014 befann sig 64 procent av denna grupp i fortsatt utbildning utanför gymnasieskolan. Bland dem som inte studerade befann sig ungefär var femte i arbete. 30 procent var varken registrerade i studier eller i arbete.

Komvux vanligaste skolformen att gå till

Vi tittar närmare på vilka studier som ovanstående elevgrupp befann sig i hösten 2014. Tabellen nedan visar fördelningen av dessa elever mellan olika skolformer.

Tabell 7. Studier hösten 2014 för tidigare språkintröduktionselever som avslutat gymnasieskolan läsåret 2013/14 utan att ha påbörjat ett nationellt program.

	Totalt		Arbetande		Ej arbetande	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Ej studerande	711	36	129	7	582	30
Folkhögskola	131	7	12	1	119	6
Komvux	714	36	71	4	643	33
Sfi	312	16	32	2	280	14
Övriga studier	98	6	5	1	93	5
Totalt	1 966	100	249	13	1 717	87

Kommentar: Till folkhögskolestudier räknas här enbart långa kurser, dvs. allmänna kurser (ett till tre år) samt särskilda kurser (minst 15 dagar).

Den vanligaste skolformen för dessa elever var komvux, följt av sfi.⁵¹ Drygt var tionde har gått över till folkhögskola eller övriga studier.

Bland de 36 procent av eleverna som studerade på komvux var det vanligast att man i huvudsak studerade på grundläggande nivå (det vill säga motsvarande grundskolestudier). Så var fallet för sex av tio personer som hade övergått till komvux. Detta innebär att fyra av tio studerade på gymnasial nivå. Eleverna på komvux studerade i mycket varierad omfattning. Genomsnittet motsvarade heltidsstudier men många studerade i lägre eller högre omfattning.⁵²

Bland de 6 procent som var i ”övriga studier” var det vanligast med olika former av arbetsmarknadsutbildningar via Arbetsförmedlingen.

Elever som har fyllt 20 har i hög grad fortsatt till komvux

I nästa tabell redovisar vi elevgruppens andelar i arbete och studier uppdelat efter ålder läsåret 2013/14.

Tabell 8. Tidigare språkintröskselever som avslutat gymnasieskolan läsåret 2013/14 utan att ha påbörjat ett nationellt program, fördelade efter ålder, studier och arbete hösten 2014.

		Studera (%)	Ej studera (%)	Totalt
Högst 19 år 2014	Arbetande	3	11	14
	Ej arbetande	26	60	86
(Antal: 603)		29	71	100
Minst 20 år 2014	Arbetande	7	5	12
	Ej arbetande	72	16	88
(Antal: 1 363)		79	21	100

Av denna elevgrupp fyllde majoriteten 20 år eller mer när de lämnade gymnasieskolan 2014. Bland dessa elever fortsatte 79 procent att studera i andra skolformer, vanligtvis inom komvux (49 procent).

Bland de yngre eleverna var det inte alls lika vanligt att studera vidare inom andra skolformer, vilket är ett resultat av att man kan delta i utbildning på komvux först det år man fyller 20 år.⁵³ Majoriteten (60 procent) av eleverna som fyllde högst 19 under 2014, och som avslutat sin gymnasieutbildning utan att ha gått ett nationellt program, återfanns varken i arbete eller i studier under höstterminen.

51 Sfi ingår i komvux från och med den 1 juli 2016.

52 I genomsnitt studerade eleverna 98 procent av heltid. I övrigt var studieomfattningen jämnt fördelad kring medelvärdet (Q25=68%, median=100%, Q75=125%). I komvux definieras heltidsstudier som elevens planerade poängmängd dividerat med antalet poäng som räknas som heltidsstudier (400 verksamhetspoäng).

53 20 kap. 11 § skollagen. Rättigheten att delta i utbildning på grundläggande eller gymnasial nivå i kommunal vuxenutbildning gäller från och med andra kalenderhalvåret det år man fyller 20 år.

Inga skillnader mellan kvinnor och män i verksamhet efter språkintröduktion

I tabellen nedan visas elevernas verksamhet uppdelat för kvinnor och män.

Tabell 9. Tidigare språkintröduktionselever som avslutat gymnasieskolan läsåret 2013/14 utan att ha påbörjat ett nationellt program, fördelade efter kön, studier och arbete hösten 2014.

		Studerande (%)	Ej studerande (%)	Totalt
Män	Arbetande	7	8	15
	Ej arbetande	56	29	85
(Antal: 1 127)		63	37	100
Kvinnor	Arbetande	5	5	10
	Ej arbetande	60	30	91
(Antal: 893)		65	35	100

Vid jämförelsen mellan kvinnor och män syns i princip inga skillnader när det gäller verksamhet efter språkintröduktion. Andelen som varken arbetade eller studerade hösten efter att de lämnat gymnasieskolan är lika stor. Kvinnorna studerade dock vidare i något högre utsträckning än männen.

Diskussion

Den statistik som vi har redovisat om elevernas tid i språkintröduktion, liksom om elevernas övergångar till annan verksamhet inom eller utanför utbildningsväsendet, präglas i första hand av en påfallande stabilitet mellan olika nybörjarkullar.

Statistiken om nybörjarna på programmet visar dock på förändrade förutsättningar, både för utbildningsanordnarna och för de ungdomar som påbörjar programmet. Den stora ökningen av nyanlända ungdomar hösten 2015 har i hög grad påverkat språkintröduktionens storlek och betydelse i den svenska gymnasieskolan. För utbildningsanordnarna rör det sig om väsentligt fler elever än tidigare, i en situation som redan innan präglades av brist på personal och lokaler (vilket också berörs i rapportens nästa del). För eleverna kan det handla om en ökad utmaning på vägen mot utbildning och arbetsmarknad. Uppföljningsstatistiken visar att bara ungefär en tredjedel av de elever som har påbörjat språkintröduktion har gått vidare till ett nationellt program inom tre år. Efter som 16-åringar var en stor grupp bland de nyanlända som kom till Sverige under 2015 har en förskjutning skett läsåret 2016/17 så tillvida att 17-åringarna nu är den största åldersgruppen bland språkintröduktionens nybörjare. Dessa har alltså endast tre år på sig för att hinna påbörja ett nationellt program innan de fyller 20. De flesta av det senaste läsårets nybörjare är dessutom helt nyanlända i Sverige.

DEL 2

Kommunexempel med fokus på hur elever får använda sina modersmål i undervisningen

Del 2. Kommunexempel med fokus på hur elever får använda sina modersmål i undervisningen

I denna del presenterar vi intervjuuppgifter från fem kommuner hösten 2016. Intervjuernas fokus har varit att belysa hur elever kan ges möjlighet att använda sina modersmål i undervisningen på språkintröduktion. De huvudsakliga varianter som våra intervjuer berör i detta avseende är:

- studiehandledning på modersmål med olika organisering och upplägg, inklusive nystartad fjärrundervisning
- flerspråkiga lärare som varvar svenska med andra språk i sin undervisning
- lärare som på andra vis utnyttjar elevernas flerspråkighet i undervisningen
- flerspråkig stödpersonal (med olika yrkesbenämningar) som kan stötta eleverna även utanför själva undervisningen.

De variationer i kommuners och skolors organisering och arbetssätt som vi har identifierat enligt ovan tycks till stora delar bero på tillgängliga personalresurser samt huvudmännens och skolpersonalens syn på flerspråkiga elevers lärande. Vid sidan av detta har intervjuerna berört frågor som kommunernas mottagande av nyanlända ungdomar, kommunernas och skolornas organisering av språkintröduktionen och programmets ämnesmässiga innehåll. Skolinspektionen har i en aktuell kvalitetsgranskning bland annat konstaterat brister i skolhuvudmäns styrning av språkintröduktionen.⁵⁴ Tre viktiga områden för denna styrning utgörs av huvudmannens plan för utbildningen, den initiala bedömningen (kartläggningen) av elevernas kunskaper och elevernas individuella studieplaner. Den intervjustudie som vi har genomfört har inte syftat till att värdera hur väl huvudmän och skolor uppfyller sitt ansvar på olika områden, utan snarare till att lyfta intervjupersonernas beskrivningar, erfarenheter och reflektioner.

Ett övergripande intryck från Skolverkets förra uppföljning av språkintröduktion var att huvudmän och skolor upplevde svårigheter att hantera den stora mängden nyanlända ungdomar och de utmaningar som det innebär för utbildningen. Skolverket konstaterade också att organisationen och upplägget av programmet kan se mycket olika ut. I vissa kommuner finns det särskilda mottagningsenheter för nyanlända elever, exempelvis för kartläggning av elevernas kunskaper, hälsotillstånd och sociala situation. En del huvudmän har valt att organisera språkintröduktion på särskilda skolor; en lösning som förefaller vara vanligare i större kommuner. Vidare förekommer olika former av nivågrupperade undervisningsgrupper utifrån elevernas utbildningsbakgrund och kunskaper i svenska.⁵⁵ I en enkätundersökning som Skolverket genomförde 2014 framkom att eleverna på drygt hälften av skolenheterna även läste andra grundskoleämnen än svenska eller svenska som andraspråk, medan studier i gymnasiegemensamma ämnen endast förekom i större omfattning på ungefär var tionde skola. När rektorerna fick svara på frågan om varför utbildningen

⁵⁴ Skolinspektionen 2017.

⁵⁵ Skolverket 2016c. Dessa slutsatser baserades på Skolverkets erfarenheter utifrån kontakter med huvudmän och personer i verksamheterna.

på språkintröduktion blev längre än planerad svarade nästan 90 procent att det berodde på elevernas begränsade läs- och skrivkunnsighet.⁵⁶Våra nya iakttagelser om programmet överensstämmer i stora drag med dessa tidigare uppgifter.

Delredovisningens disposition

Nedan följer en beskrivning av relevanta regler och riktlinjer för studiens språkfokus samt en kortare sammanställning av tidigare studier och forskning på området. Därefter följer själva kommunexemplen och en avslutande diskussion. Vår förhoppning är bland annat att kommunexemplen kan inspirera andra huvudmän och skolor till att diskutera och utveckla sin egen utbildning för nyanlända.

Modersmålsundervisning

En gymnasieelev som har en vårdnadshavare med ett annat modersmål än svenska ska erbjudas modersmålsundervisning i detta språk om språket är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet och eleven har goda kunskaper i språket. En elev som tillhör någon av de nationella minoriteterna ska erbjudas modersmålsundervisning i sitt nationella minoritetsspråk (finska, jiddisch, meänkieli, romani chib respektive samiska) om eleven har goda kunskaper i språket. Dessa elever har rätt till modersmålsundervisning oavsett om språket är levande i hemmet eller inte.⁵⁷ Huvudmannen ska också erbjuda adoptivbarn med ett annat modersmål än svenska modersmålsundervisning, även om språket inte är elevens dagliga umgängesspråk i hemmet. Huvudmannen är alltid skyldig att anordna modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk, medan modersmålsundervisning i andra språk endast måste anordnas om minst fem elever som ska erbjudas undervisning i språket önskar sådan undervisning. Skyldigheten gäller också endast om det finns tillgång på lämpliga lärare. Det är rektorn som beslutar om en elevs modersmålsundervisning.⁵⁸

I grundskolans kursplan för modersmålsundervisning nämns att språk är människans främsta redskap för att tänka, kommunicera och lära samt att människor utvecklar sin identitet, uttrycker känslor och tankar och förstår hur andra känner och tänker genom språket. Vikten av ett rikt och varierat språk lyfts också fram för att människor ska kunna förstå och verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts. Vidare anges att individens språkutveckling och lärande inom olika områden underlättas av att de har tillgång till sitt modersmål.⁵⁹ I läroplanen för modersmålsundervisning i gymnasieskolan står bland annat att goda kunskaper i modersmålet gagnar lärandet av svenska, andra språk och andra ämnen i och utanför skolan. Ett rikt och varierat modersmål är betydelsefullt för att reflektera över, förstå, värdera och ta ställning till företeelser i omvärlden.⁶⁰

56 Skolverket 2014a.

57 15 kap. 19 § skollagen.

58 4 kap. 15, 16 och 19 §§ gymnasieförordningen.

59 Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, avsnitt 3 Kursplan i modersmål.

60 Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.

Vi har inte tittat närmare på modersmålsundervisning i denna studie. Däremot har vi undersökt hur elever på språkintrouktion kan få använda sådana språkkunskaper i undervisningen i andra ämnen på de skolor som vi har besökt. En vanlig variant för detta är studiehandledning på elevens modersmål.

Studiehandledning på modersmål

Studiehandledning på elevernas modersmål är en *stödåtgärd* för elever som har svårt att uppnå målen i olika ämnen. En elev ska få studiehandledning på sitt modersmål om eleven behöver det. Om det finns särskilda skäl får en elev som har rätt till modersmålsundervisning och som före sin ankomst till Sverige har undervisats på ett annat språk än modersmålet ges studiehandledning på det språket istället för på modersmålet.⁶¹

Flerspråkiga elever som inte har basfärdigheter⁶² i svenska språket kan utveckla en vardagsrelaterad svenska ganska snabbt, medan det ofta tar dem fem år eller mer att utveckla ett skolspråk i svenska.⁶³ Utan stöd på modersmålet riskerar därför elever att få svårt att klara en åldersmässig nivå i ämnena.⁶⁴ Studiehandledning på modersmålet kan stödja elevernas kunskapsutveckling i olika ämnen och hjälpa eleverna att utvecklas så långt som möjligt mot utbildningens mål. När studiehandledningen är av god kvalitet är det en viktig stödinsats för den elev som behöver det. Det praktiska arbetet med och kompetensen kring studiehandledningen varierar dock mellan olika kommuner och skolor.⁶⁵

Det är inte reglerat vilken utbildning eller kompetens som en studiehandledare ska ha. Skolans rektor bedömer om en person är lämplig som studiehandledare.⁶⁶

Studiehandledningens former kan variera ...

Studiehandledningens organisering och genomförande varierar i viss utsträckning mellan olika kommuner och skolor. Vissa studiehandledare är anställda på en specifik skola, medan andra arbetar på flera olika skolor. En förekommande variant är att skolor köper in studiehandledning från en central enhet inom kommunen. Studiehandledning kan också ges för en grupp av elever eller i mer individuella former. Undervisningens innehåll och elevernas behov bör påverka studiehandledningens upplägg.

Studiehandledning kan ges som förberedelse *inför* lektioner, utgöra ett stöd *under* lektioner och/eller användas för repetition *efter* lektioner. Förberedelser inför lektioner kan främja elevernas trygghet och förförståelse för ämnet samt ge dem möjlighet att lära sig centrala ord och begrepp inför undervisningen. Studiehandledning under lektionstid ger studiehandledaren möjlighet att fånga upp elevernas direkta behov. Studiehandledaren kan också gå igenom ett moment på modersmålet parallellt med att ämnesläraren gör det på svenska för den övriga klassen, vilket gynnas av att studiehandledaren och läraren har planerat genom-

61 9 kap. 9 § gymnasieförordningen.

62 Basfärdigheter innebär exempelvis att omedvetet behärska alla ljud i språket, ha en fungerande grundläggande grammatik samt kunna delta i och göra sig förstådd i samtal.

63 Gibbons 2013.

64 Axelsson m.fl. 2002.

65 Skolverket 2015, s. 5, 7 och 11.

66 Skolverket 2015, s. 32.

gångens upplägg tillsammans inför lektionen. Studiehandedning efter lektionen används för att repetera och fördjupa det som eleven har undervisats om i ett ämne.⁶⁷

... men har vissa identifierade framgångsfaktorer

För att studiehandedningen på modersmål ska vara framgångsrik bör den, som tidigare nämnts, föregås av en bedömning av elevens språk- och ämneskunskaper och anpassas efter elevens förutsättningar och behov. För att studiehandedaren ska känna till undervisningens upplägg och innehåll är det också viktigt med ett fungerande samarbete mellan studiehandedare och lärare, vilket rektor ska skapa förutsättningar för. Dessutom måste rektor, lärare och studiehandedare vara överens om vad man ska uppnå med studiehandedningen och hur den ska genomföras. Ett steg i rätt riktning kan till exempel vara att skolans personal får kompetensutveckling i flerspråkighet och språk- och kunskapsutvecklande arbetsätt.⁶⁸ Det kan även vara värdefullt att studiehandedare omfattas av sådan kompetensutveckling, vilka inte alltid är anställda på specifika skolor.

Studiehandedaren måste självklart också behärska det språk som eleven får studiehandedning på samt ha en god inblick i det innehåll och språkbruk som är karaktäristiskt för det aktuella ämnet. Därmed behöver studiehandedaren vara insatt i det aktuella ämnets kurs- eller ämnesplan. I praktiken finns det få studiehandedare som har kompetens att handleda i skolans samtliga ämnen. Det kan därför vara lämpligt att studiehandedare ger handledning i några närliggande ämnen inom så kallade ämnesblock.⁶⁹

Studiehandedaren behöver vidare ha kännedom om det skolsystem som eleven har gått i och kunskap om hur ämnesundervisningen har genomförts där i relation till hur den genomförs i Sverige. Studiehandedaren behöver även vara didaktiskt medveten och kunna tillämpa olika pedagogiska arbetsmetoder. Dessutom är det värdefullt om skolan har god kompetens om flerspråkighet och att undervisning ges växelvis på elevens modersmål och på svenska, för att eleven ska kunna utveckla verktyg för sitt eget lärande.⁷⁰

Studiehandedning kan ges som extra anpassning eller särskilt stöd

En elev kan ha behov av studiehandedning på modersmål under en eller flera terminer, beroende på elevens förkunskaper och kunskapsutveckling samt ämnesspråkets komplexitet. Om studiehandedningen ska bli effektiv är det viktigt att eleven får den regelbundet och att arbetsformerna varierar efter elevens behov. Skolan behöver också följa upp och utvärdera studiehandedningen regelbundet. På så sätt kan ämnesläraren och studiehandedaren stämma av om studiehandedningen ger resultat och att eleven utvecklas i riktning mot att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.⁷¹

67 Skolverket 2015, s. 21–25.

68 Skolverket 2015, s. 21 och 36.

69 Skolverket 2015, s. 27 och 32.

70 Skolverket 2015, s. 21, 32–33 och 36.

71 Skolverket 2015, s. 18.

Studiehandledning på modersmål kan ges antingen i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller i form av särskilt stöd. Ofta krävs ett medvetet och långvarigt arbete från skolans sida för att en nyanländ elev ska erövra de språkliga kunskaper som skolans olika ämnen kräver. I huvudsak förekommer studiehandledning som en tillfällig insats i form av extra anpassning i två fall. Det ena är att eleven har goda kunskaper i ämnet på sitt modersmål, men aldrig tidigare har arbetat med ett särskilt moment i det aktuella ämnet. Det andra är att eleven delvis går i förberedelseklass eller motsvarande och behöver en introduktion till ämnesundervisning i de ämnen hon eller han läser i sin ordinarie undervisningsgrupp.⁷²

För att studiehandledning på modersmålet ska räknas som särskilt stöd ska insatserna vara av sådan ingripande karaktär som normalt inte är möjliga att genomföra av lärare inom ramen för den ordinarie undervisningen. Även hur omfattande och varaktiga insatserna är har betydelse när man ska avgöra om studiehandledning på modersmålet ska ses som särskilt stöd. Om det finns risk att en elev inte kommer att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i ett eller flera ämnen, trots att stöd ges i form av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen, ska detta anmälas till rektorn. Rektorn ska då se till att elevens behov av särskilt stöd utreds skyndsamt. Visar en utredning att en elev är i behov av särskilt stöd kan studiehandledning på modersmålet ingå bland åtgärderna i åtgärdsprogrammet. Eleven ska då få studiehandledning i den omfattning och på det sätt som behövs för att hon eller han ska ha möjlighet att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås i det eller de ämnen som eleven uppvisar svårigheter i.⁷³

Studiehandledning får ske via fjärrundervisning

Från och med den 1 augusti 2016 kan en kommun, ett landsting eller en enskild huvudman köpa fjärrundervisning i modersmål och studiehandledning på modersmål från en annan huvudman på entreprenad, om huvudmannen har gjort vad som rimligen kan krävas för att anordna denna utbildning inom den egna organisationen.⁷⁴ De kommunexempel som redovisas nedan omfattar studiehandledning med både fysiskt närvarande studiehandledare och i form av fjärrundervisning via Internet, där studiehandledaren befinner sig på en geografiskt avlägsen plats från berörda elever.

Tidigare studier och forskning

En allmän uppfattning inom rådande forskning är att en persons kunskapsutveckling inom ett språk också kan stödja hans eller hennes kunskapsutveckling inom andra språk. Vidare anses ett utnyttjande av en flerspråkig individs olika språkkunskaper kunna främja hennes eller hans kunskapsutveckling inom olika ämnesområden. Dessa perspektiv utgör därmed goda skäl till att låta nyanlända personer fortsätta att utveckla sina modersmål och använda sina olika språkkunskaper inom ramen för sin fortsatta utbildning i Sverige.

⁷² Skolverket 2015, s. 16.

⁷³ Skolverket 2015, s. 16.

⁷⁴ 23 kap. 1, 3 a och 4 §§ skollagen.

I en äldre amerikansk studie av Wayne Thomas och Virginia Collier från 1997 finner exempelvis forskarna att det tog mellan fem och sju år att lära sig det nya språket (engelska) för elever som hade anlänt till USA vid 8–11 års ålder, om de hade minst två till fem års tidigare skolgång med undervisning på sina modersmål med sig. För elever som hade anlänt före 8 års ålder tog det längre tid, upp till tio år. I studien slår författarna därmed fast, med stöd i tidigare forskning, att omfattningen av formell undervisning som eleverna har fått på sitt modersmål påverkar hur lång tid det tar att lära sig ett nytt språk. Forskarna konstaterar också att elever som deltar i tvåspråkig undervisning (på modersmålet och det nya språket) över tid verkar nå en högre språklig nivå i båda språken, jämfört med elever som bara får undervisning på det nya språket. De sistnämnda kan istället gå tillbaka något i sin utveckling. I vissa fall når de invandrade elever som får tvåspråkig undervisning även en högre språklig nivå än infödda elever på det nya språket.⁷⁵

Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt

De språkliga kraven på eleverna i det svenska skolsystemet ökar för varje årskurs i skolans alla ämnen. Innehållet i undervisningen blir också mer textbaserat. Många elever, inte minst flerspråkiga, upplever övergången från grundskolan till gymnasieskolan som svår. Det kan bland annat bero på att eleverna möter nya ämnen samt att texterna är mer informationstäta och innehåller ett mer abstrakt språk. Lärare som tar emot dessa elever behöver vara medvetna om denna problematik för att kunna ge eleverna stöttning. Elever som lär sig på sitt andraspråk behöver få möjlighet att bearbeta texterna på djupet om de ska kunna fungera som medel för lärande.⁷⁶

Skolverket har tagit fram ett diskussionsunderlag för lärare om språkutvecklande arbetssätt inom grundskoleutbildning. Där framhålls att mycket forskning⁷⁷ pekar på att språket är vårt främsta redskap för lärande i alla ämnen:⁷⁸

[Alla] lärare oavsett ämne, skolform eller verksamhet [har ett] ansvar för att utveckla undervisningen så att den blir mer språkutvecklande och att eleverna erbjuds rikliga tillfällen till språkanvändning och interaktion kombinerat med stöttning. För att lyckas behöver alla elever en undervisning som gör att de både kan lära sig ämnesspråket och ämnesinnehållet parallellt.

Det finns olika undervisningsmetoder som integrerar språk- och ämneskunskaper och där eleverna erbjuds stöttning. Ett sätt är att arbeta genrepdagagogiskt.⁷⁹ *Den genrepdagagogiska modellen syftar till att stegvis, med hjälp av en explicit undervisning, stötta eleverna att utveckla inte bara sitt vardagsspråk utan även ett effektivt skolspråk.*⁸⁰ Detta arbetssätt har fått stort genomslag i Sverige.⁸¹

75 Thomas & Collier 1997, s. 33.

76 Skolverket 2012, s. 82–83.

77 Se exempelvis Cummins 2007 och Gibbons 2013.

78 Skolverket 2014b, s. 6.

79 Skolverket 2012, s. 82–83.

80 Johansson & Sandell Ring 2012, s. 27.

81 Karin Rehmans kapitel ”Genrepdagagogik i praktik och teori” i Kindenberg (red.) 2016, s. 255.

Genom att eleverna får använda sina modersmål, antingen genom stöd av en modersmålsstödjare/-lärare eller genom att använda modersmålet i diskussioner med varandra, kan undervisningstiden leda till flera positiva effekter:

- Eleven fördjupar sin förståelse av det som studeras via dialog.
- Det framkommer tydligare om, och exakt vad, en elev inte förstår.
- Undervisningen blir mer effektiv när eleven kan uttrycka att han eller hon inte förstår, än om läraren ska gissa sig till detta.
- Elevens möjligheter till inflytande och delaktighet i sitt lärande ökar.⁸²

Inom forskningen om andraspråk har man också uppmärksammat hur skolans attityd till elevernas modersmål samt möjligheten att använda det i undervisningen påverkar barns och ungdomars lärande och identitet. Exempelvis påvisade Jim Cummins vid millennieskiftet betydelsen av att skolan och lärare erkänner och synliggör elevernas språkliga erfarenheter som en viktig resurs för elevernas möjligheter att lära sig det nya språket. När eleverna känner att deras erfarenheter ges värde och används som en resurs ökar deras engagemang.⁸³

Translanguaging (korsspråkande) ser flerspråkighet som norm och resurs

Ett språk- och ämnesintegrerat arbetssätt anpassat för två- eller flerspråkiga elever är ”translanguaging” (ett begrepp som kan kallas ”korsspråkande” på svenska). Inom translanguaging är flerspråkigheten norm. Skolan och läraren ser också elevernas flerspråkighet som en resurs.⁸⁴

Detta avsnitt baseras i huvudsak på antologin *Flerspråkighet som resurs*, skriven av medverkande presentatörer vid Nationellt centrum för andraspråks ”Symposium 2015”. Forskarna Ofelia García och Kate Seltzer⁸⁵ vänder sig mot begreppet ”andraspråk”, vilket de menar verkar stigmatiserande för inlärarna av det nya språket. Genom att tala om språket på detta sätt hindras de nyanlända eleverna från att kalla det nya språket för sitt eget – de har redan ett definierat ”förstaspråk” som per definition inte är detsamma som andraspråket. Det nya språket förväntas också förbli just ett andraspråk. Forskarna menar att detta sätt att tala om språk ställs emot ett synsätt som erkänner den dynamiska språk-användningen som sker i två- eller flerspråkiga hem: translanguaging.

Kärnan i begreppet translanguaging är att en tvåspråkig språkanvändare använder hela sin språkliga repertoar och införlivar nya språkliga attribut dynamiskt, utan att begränsas av de socialt och politiskt konstruerade skiljelinjerna mellan olika formella språk. Translanguaging syftar alltså *inte* på när en språkanvändare växlar mellan olika språk.

Translanguaging syftar till att synliggöra alla språkliga särdrag hos en tvåspråktalares språkrepertoar, snarare än att fokusera på de formella språken i sig. Undervisning som baseras på detta sätt att se på språk tillåter att elever använder

82 Skolverket 2016a, s. 3.

83 Thomas & Collier 1997 samt Cummins 2000, enligt Skolverket 2016a, s. 1.

84 Josefin Nilssons och Suzanne Gynnhammars kapitel ”Språk, lärande och ämne: med modersmålet som resurs” i Kindenberg (red.) 2016, s. 47.

85 Ofelia Garcías och Kate Seltzers kapitel ”The Translanguaging Current in Language Education” i Kindenberg (red.) 2016, s. 19–30.

sig av alla sina språkkunskaper i undervisningen. Till exempel kan lärare låta eleverna skriva och samtala på valfritt språk för att sedan presentera en uppgift på svenska. Läraren behöver inte själv behärska elevens modersmål för att använda sig av detta arbetssätt.

Ett konkret exempel på hur lärare kan arbeta med translanguaging i ett flerspråkigt klassrum är att organisera grupparbeten kring en textanalys utifrån elevernas språkkunskaper så att elever med samma språkbakgrund kan använda hela sin språkliga repertoar när de diskuterar textens innehåll. Det handlar inte om på vilket språk själva undervisningen bedrivs, utan om elevernas språkanvändning när de interagerar med undervisningsspråket. Detta sätt att arbeta synliggör elevernas språkliga resurser för dem själva och skapar en ”meta-språklig medvetenhet” hos eleverna.

En studie av Gudrun Svensson (i antologin) rör en svensk grundskola. Studien visar att när lärarna på skolan började använda korspråkande metoder i sin undervisning blev eleverna entusiastiska och glada över att få arbeta flerspråkigt. De visade en nyfikenhet inför varandras språk. Det visade sig också att föräldrarnas engagemang i elevernas skolarbete ökade. Däremot var det svårt att hantera att elevernas språkkunskaper i både första- och andraspråket varierade stort. Nästan alla elever som deltog i studien upplevde att de hade blivit bättre på sitt förstaspråk. De flesta elever uppgav också att användningen av translanguaging hade hjälpt dem att förstå bättre i skolan.⁸⁶

Enligt en senare studie, utförd i Sverige av Ann Reath Warren, kan studiehandledning på modersmål underlätta elevers språkutveckling i svenska genom att det skapar ett ”tillfälligt utrymme för translanguaging”. Studien genomfördes som klassrumsobservationer och intervjuer vid fyra olika grundskolor i två kommuner. Forskaren menar att flerspråkiga elever – inte minst nyanlända – kan gynnas av en utökad studiehandledning.⁸⁷

Intervjustudiens genomförande

I ett tidigt skede av denna uppföljning genomförde vi ett antal orienterande intervjuer i Eskilstuna och Stockholm.⁸⁸ Dessa intervjuer syftade främst till att vi skulle få ökad förståelse för hur programmets förutsättningar, organisering och innehåll kan variera mellan olika kommuner inför det fortsatta arbetet med studiens kommunexempel.

Vi har valt ut de besökta kommunerna och skolorna i kommunexemplen med omsorg för att få så varierad och intressant information som möjligt från ett begränsat antal besök. Vår ambition har i första hand varit att uppnå så stor variation som möjligt gällande frågan hur språkintrouktionselever kan ges möjlighet att använda sina modersmål i undervisningen. Vi har även försökt få med olika kommuntyper (t.ex. storstads- och landsbygdskommuner) och viss geografisk spridning. I arbetet med att identifiera lämpliga kommuner och skolor har vi tillfrågat Sveriges kommuner och landsting (SKL), Nationellt centrum för svenska som andraspråk (NC), Skolinspektionen, Språkskolan i Uppsala (som senare bytt namn till Enheten för flerspråkighet), Skolverkets kommunala

86 Gudrun Svenssons kapitel ”Translanguaging för utveckling av elevers ämneskunskaper, språk och identitet” i Kindenberg (red.) 2016, s. 31–43.

87 Warren 2016, s. 115–142.

88 Intervjuerna genomfördes i Eskilstuna 2016-05-30 och i Stockholm 2016-06-22.

referensgrupp, deltagare på en konferens om språkintröduktion⁸⁹ och sakkunniga inom Skolverket. Vi har också gått igenom tidigare studier på området.

Under besöken har vi intervjuat representanter för huvudmannen på tjänstemannasidan (det vill säga inte den politiska ledningen) samt rektorer, lärare och annan skolpersonal. Den sistnämnda kategorin har omfattat lite olika personal på olika skolor. Våra frågor har fokuserat på hur elever kan ges möjlighet att använda sina modersmål i undervisningen på programmet, i både organisatoriska termer och på mer detaljerad, pedagogisk nivå. Frågorna har också bland annat rört utvecklingen av kommunernas mottagande av nyanlända ungdomar samt programmets organisering, innehåll, utmaningar och framgångsfaktorer. Kommunerna har fått faktagranska våra sammanställningar från respektive besök.

Sammanfattningsvis har vi utformat både urval och intervjuer för att främja variationsrika och lärrika beskrivningar från kommuner med varierade förutsättningar för att anordna språkintröduktion. Vi kan därför inte uppskatta hur representativa dessa beskrivningar är för Sverige som helhet eller med säkerhet slå fast vilka organisatoriska och pedagogiska upplägg på kommunal nivå som skulle gynna elevernas progression på programmet. Vår förhoppning är snarare att kommunexemplen kan ge inspiration till huvudmän och skolpersonal runt om i landet att utveckla sin språkintröduktion på det studerade området, utifrån den kontext som de befinner sig i.

89 Konferens om språkintröduktion i Göteborg 1–2 september 2016, anordnad av Nationellt centrum för svenska som andraspråk.

Malmö

Vi valde Malmö stad som ett kommunexempel utifrån kommunens stora mottagande av nyanlända och många språkintruktions elever. Besöket ägde rum i ett relativt tidigt skede av studien (september 2016) och de genomförda intervjuerna var något mer orienterande och breda till sin karaktär än i de senare kommunexemplen. Av detta skäl är frågan om elevernas modersmålsanvändande inom programmet i huvudsak belyst ur ett övergripande och organisatoriskt perspektiv, samtidigt som intervjuerna fångar in en del vidare perspektiv av mer generell karaktär på integrationsområdet. Sammantaget betraktar vi Malmö som ett bra inledande kommunexempel.

På huvudmannanivå intervjuades en områdeschef för gymnasieområdet⁹⁰ och chefen för Malmös gymnasieantagning, som även har hand om mottagnings- och kartläggningsfrågor. På skolnivå intervjuades rektorn för *Startskolan* (på Värnhemsskolan), som bland annat samlar språkintruktions nybörjarelever, samt en skolsköterska och en lärare i sva och samhällskunskap (tillika programsamordnare) på *Norra Sorgenfri gymnasium*. På den sistnämnda skolan fortsätter språkintruktions elever som har lämnat programmets startfas på så kallad mellannivå (vilket utvecklas nedan).

Kommunen tar emot många nyanlända ungdomar

Malmö har ett stort antal nyanlända ungdomar. I likhet med de flesta kommuner var också ökningen exceptionell hösten 2015. Detta innebar att man då hade omkring 700 elever på språkintruktions, en ökning med flera hundra elever jämfört med tidigare år. Antagningschefen uppskattar antalet till drygt 800 elever hösten 2016.

De största språkgrupperna är arabiska, persiska, dari och somaliska, men man har också många andra språkgrupper. Elevernas utbildningsbakgrund är mycket varierad, från analfabeter (ungefär 5 procent) till elever med lång och gedigen utbildningsbakgrund (ungefär 15 procent).

Elevernas kulturella resa och vikten av ett sammanhang

Områdeschefen framhåller vikten av ett helhetsperspektiv, där även andra delar än skolan är viktiga för de nyanländas situation och framtid i Sverige. Han menar att det gäller att förstå och möta den geografiska, historiska, religiösa och socio-kulturella resa som ungdomarna har varit med om. Områdeschefen exemplifierar detta med att ungdomarna på kort tid har rört sig från en verklighet där familjen generellt sett har en starkare roll än i Sverige. De kan också ha arbetat från tidig ålder. Plötsligt befinner de sig istället i en tillvaro präglad av valfrihet – även inom språkintruktions – som de inte är vana vid.

Områdeschefen beskriver också elevernas skolkulturella utmaning som att de kan vara vana vid en mer fyrkantig och auktoritär undervisning än vad som är fallet inom svensk skola. Han menar därför att den svenska skolan inledningsvis måste bli bättre på att möta människor där de är och inte där man vill att de ska vara. Dessutom betonar han att det är centralt att eleverna kan få en känsla av sammanhang för att skolan ska kännas meningsfull. I detta sammanhang önskar

90 Inom Arbetsmarknads-, gymnasie- och vuxenutbildningsförvaltningen.

han att alla skolledare och lärare skulle förstå den kulturella resa som nyanlända elever kan ha gjort och ser ett behov av att hitta nya vägar inom ämnet samhällskunskap.

Samtidigt menar han att elevernas utveckling i svenska språket kan vara nog så effektiv i andra sociala sammanhang som i skolbänken. Han slår exempelvis ett slag för sommarskola ("summercamp"). Även läraren och skolsköterskan framhåller att sommarskolan och andra aktiviteter är uppskattade av eleverna och ökar deras välbefinnande. Läraren önskar också att eleverna skulle erbjudas någon form av praktik i ungefär två veckor under ett läsår. Hon hänvisar till att praktik och språkpraktik gynnar språkutvecklingen hos grundskole- och sfi-elever eftersom de kommer till en miljö där de behöver prata svenska. Enligt områdeschefen och läraren kan aktiviteter som sommarskola och praktik också ha ett särskilt värde för de flickor på språkinstruktionen som sällan befinner sig utanför skolan och sina hem.

Elevhälsan räcker inte till i förhållande till elevernas behov

Skolsköterskan beskriver en situation med hög ohälsa bland de nyanlända eleverna och en elevhälsa som har svårt att möta dessa behov med befintliga resurser:

Man sitter i väldigt svåra samtal, den psykiska ohälsan är hög, det är många med självskadebeteende, många med PTSD⁹¹, många med migrationsrelaterad stress. Och det är många med fysiska åkommor också och ibland är vi skolsköterskor [den] första medicinska kompetensen som eleverna träffar. Och det är inte enkel sjukvård vi bedriver [... Jag] kan inte vara själv som skolsköterska, det fungerar inte, för att de knackar på dörren hela tiden [... Man] släcker bara bränder. Kan inte jobba förebyggande och hälsofrämjande som vi ska. Så att nu har jag fått en kollega i alla fall. Men antalet elever ökar ju, så att vi behöver fortfarande vara fler.

Skolsköterskan fortsätter med att nämna hälsoproblem som syn- och hörselnedsättningar samt behov av vaccinationer och psykologkontakter. En del hälsoproblem har uppstått till följd av bombningar, övergrepp och misshandel. Därmed önskar hon att en mottagningsköterska alltid skulle finnas med redan vid elevernas inskrivning, varvid de tidigt kunde remitteras till olika instanser och vara mera redo när de börjar skolan. En utmaning i detta avseende är dock att eleverna kan vara svåra att nå till följd av att de ofta flyttar omkring och att de byter telefonnummer.

Läraren och skolsköterskan ser också att elevernas hälsa försämras av att de riskerar att utvisas. De är överens om att elevernas oro och stress till viss del skulle kunna lindras om elevhälsan i högre grad kunde kommunicera med dem på deras modersmål.

Kommunens mottagande och kartläggning

Kommunens mottagande och initiala kartläggning av de nyanlända ungdomarna sker vid den centrala mottagningsenheten inom Malmö stad. Enheten samlar bland annat elevhälsan och pedagoger som gör de pedagogiska kart-

91 Posttraumatiskt stressyndrom.

läggningarna. Tolkar kopplas in när den befintliga personalen saknar aktuella språkkunskaper.

Kartläggningen omfattar frågor som varifrån eleven kommer samt elevens skolbakgrund, intressen och erfarenheter. Vidare utförs en avstämning av elevens läs- och skrivkunskaper på modersmålet samt ett test i matematik. Om eleven tidigare har gått i svensk skola, eller har svenskkunskaper med sig, testas även elevens svenskkunskaper. Utifrån detta gör man en bedömning av vilken elevgrupp inom språkinstruktionen som eleven bör tillhöra. Alfabetiseringsklasser⁹² utgör en egen kategori eftersom dessa elever har särskilda undervisningsbehov. Utöver den initiala kartläggningen sker även senare tester i svenska och i matematik, i syfte att försöka säkerställa rätt nivå och klassplacering.

Områdeschefen anser att kommunen har gjort framsteg på kartläggningsområdet, men ser också fortsatta utvecklingsmöjligheter:

[Vi] börjar bli ganska duktiga på att kartlägga formell kunskap. Och Skolverket har ju också tagit fram hjälpmedel. [...] Jag skulle säga att nyckeln är ju kartläggningen [...] Istället för att det gick ett halvår på språkinstruktionen och så kom man på att det här var en väldigt driven elev. [Jag] skulle vilja ha flera steg i den här kartläggningen.

Han menar att ett särskilt utvecklingsområde rör bedömning av reella kompetenser, som eleverna kan ha förvärvat från tidigare yrken.

Ny organisation med Startskolan som startskola

Den stora volymökningen av nyanlända elever hösten 2015 föranledde ett behov av att genomföra organisationsförändringar för språkinstruktionen inom Malmö stad. Nu behövdes en egen ledning och en egen struktur för programmet.

Den nya organisationen infördes den 1 juli 2016. Från detta datum utgör Startskolan ett eget rektorsområde som enbart anordnar språkinstruktion. Verksamheten är fysiskt uppdelad på Värnhemsskolan och Norra Sorgenfri gymnasium. Startskolan ska kunna fungera som ett slags dragspel med påfyllnad av nya elever under pågående läsår.

Nivåsystem med start, mellan och fortsättning

Språkinstruktionseleverna i Malmö är numera fördelade på tre olika nivåer: start, mellan och fortsättning. Det är i huvudsak elevernas kunskaper i svenska språket som styr deras nivåplacering.

På Startskolans startnivå är eleverna uppdelade i olika undervisningsgrupper. Ungefär fyra av Värnhemsskolans 26 klasser var alfabetiseringsklasser vid läsårets start. På startnivån läser eleverna svenska som andraspråk, matematik, engelska, samhällskunskap och idrott. Engelskan är inte obligatorisk på startnivån, utan först på mellannivån. Kraven för att lämna startnivån och gå vidare till mellannivån är att eleven har nått målen för årskurs 3 i svenska som andraspråk.

Nästa nivå av språkinstruktionen, mellannivån, anordnas bland annat på Norra Sorgenfri gymnasieskola. På mellannivån fanns hösten 2016 sex klasser. Eleverna på mellannivån på Norra Sorgenfri läser samma ämnen som på

92 Alfabetisering innebär undervisning i att lära vuxna människor läsa och skriva.

startnivån (med obligatorisk engelska) samt historia och bild. Den intervjuade läraren berättar att hon också skulle vilja få in ämnen som religion, träslöjd och hemkunskap, men menar att svårigheter att hitta lärare och lokaler för sådana utvidgningar är mera styrande än elevernas behov. Skolsköterskan tillägger att det vore bra att få in ämnen som hemkunskap och slöjd, där eleverna får göra något med händerna och uppnå den gemenskap som kan uppstå när man gör något praktiskt tillsammans.

Målsättningen är att eleverna ska vara ganska kort tid på Startskolan, för att sedan komma vidare. Kraven för att lämna mellannivån och gå vidare till fortsättningsnivån är att eleven uppfyller merparten av målen för årskurs 6 i svenska som andraspråk.

Fortsättningsnivån sker på flera skolor och omfattar olika profiler

Fortsättningsnivån är utlagd på flera olika skolor i staden. På denna sista nivå läser eleverna mot betyg motsvarande årskurs 9 i svenska som andraspråk. På fortsättningsnivån kan eleverna också välja olika profiler. Profilerna innebär att eleverna är inriktade mot antingen högskoleförberedande program, och då läser tolv grundskoleämnen, eller mot yrkesprogram, då de får läsa minst åtta ämnen. I vissa fortsättningsklasser läser eleverna även gymnasiekurser.

Startskolans rektor anger att det saknas en sammanhållen överblick över elevernas totala utbildning från startnivån till fortsättningsnivån. Det råder dock en överrepresentation av elever som läser mot yrkesprogram på fortsättningsnivån. En aktuell fråga är hur man kan skapa ett flöde också mot de högskoleförberedande programmen. En trolig orsak är att utbudet av högskoleförberedande profiler endast utgör knappt 50 platser totalt. För studier på teknikprofilen och naturprofilen krävs dessutom betyget D i matematik från grundskolan. Elever som inte uppnår behörighet till nationella program hamnar ofta på andra introduktionsprogram för att komplettera de ämnen (ofta engelska) som återstår.

Lärarna sätter bara betyg när eleverna har uppnått kunskapskraven för årskurs 9 i respektive ämne. De sätter alltså inte betyget F (så som i grundskolan) för elever som inte får godkänt, utan ger dessa elever omdömen istället för betyg. Den intervjuade läraren påtalar problemet med att elever kan lämna programmet utan betyg som visar att de har åstadkommit någonting under en flerårig utbildning. Detta gäller inte minst analfabeter med en långsammare progression. Hon önskar därför att språkintrouktionseleverna skulle ha möjlighet att läsa sfi istället för svenska som andraspråk, eftersom man där kan få betyg i kurserna A, B, C och D. Ett annat alternativ är, enligt läraren, att sva-lärarna skulle kunna få examinera och sätta betyg i sfi (med hjälp av sfi-proven) för elever som läser svenska som andraspråk.

De individuella studieplanernas nytta kan öka

Områdeschefen betonar att de individuella studieplanerna är potentiellt värdefulla pedagogiska verktyg på introduktionsprogrammen i allmänhet, och på språkintrouktionen i synnerhet. Detta gäller inte minst för elevernas förståelse av utbildningen. Enligt områdeschefen har ambitiösa elever generellt sett högre kunskap om planerna. Dessa elever kan också göra strategiska kursval för att främja sina meritpoäng. Samtidigt menar han att många elever inte ens känner

till att de har en individuell studieplan. Han framför också att studieplanerna i praktiken är av varierande kvalitet. Mot denna bakgrund har man initierat en uppföljning av studieplanerna inom Malmö stad.

Synen på flerspråkig ämnesundervisning

Områdeschefen framhåller vikten av ett språkutvecklande arbetssätt och berättar att det finns ett politiskt mål i Malmö om att följa upp hur skolorna arbetar i detta avseende. Han uttrycker det så här:

Det här är en av de få sakerna kring pedagogik där [...] man är väldigt enig. Men det blir ju naturligtvis extra viktigt då för den här gruppen som [...] har ett enkelt språk på sitt modersmål, och så ska du göra transformationen över till ett svenskt metaundervisningsspråk. Och då kommer ju det här med modersmålet in, att då är det ganska viktigt att vi har [...] studiehandledning på modersmålet, och det vet vi också är en framgångsfaktor. [...] Har vi inget att hänga upp det på i din egen språkkontext, så kan du inte göra den här språkliga resan.

Enligt Startskolans rektor finns det ett antal flerspråkiga lärare på skolan, som i viss utsträckning kan använda olika språk i sin undervisning. Så sker emellertid inte utifrån någon medveten (uppstyrd) systematik. Områdeschefen ser gärna större inslag av undervisning på andra språk än svenska på programmet, men påtalar att den bristande tillgången på flerspråkiga lärare begränsar dessa möjligheter.

Sva- och samhällskunskapsläraren framför att det också kan bli för stora inslag av modersmål inom undervisningen på språkinstruktionen. Hon berättar att det finns sådana negativa erfarenheter från en tidigare klass med enbart arabisktalande elever på Startskolan. Dessa elever blev undervisade på svenska av duktiga och utbildade lärare, men fick i princip all undervisning direktölkad av studiehandledare. Detta språkstöd var så omfattande att läraren liknar det vid att undervisningen utfördes på arabiska. Hon berättar också att det var så eleverna uppfattade det:

Eleverna menade helt enkelt att "Vi vill inte prata arabiska för att det är det enda vi pratar. Vi har inga svenska vänner, vi har inget samröre över huvud taget på fritiden, så att om skolan [också är] på arabiska så kommer det aldrig att fungera".

Enligt läraren kunde skolan också oväntat konstatera att de berörda eleverna hade haft en sämre progression än övriga språkinstruktionselever. Hon är dock tydlig med att studiehandledning i mindre omfattning, utförd av kompetenta studiehandledare, kan få mycket goda effekter.

Studiehandledningen på modersmål är en organisatorisk utmaning

Studiehandledning på modersmål erbjuds inom samtliga nivåer på språkinstruktionen i Malmö stad. Elever på alfabetiseringsnivå och elever på nybörjarnivå med mycket kort skolbakgrund från sitt tidigare hemland erbjuds cirka två timmar studiehandledning per vecka, medan övriga elever erbjuds en timme per vecka. Studiehandledning förekommer både för enskilda elever och för mindre grupper av elever, beroende på vilket modersmål det handlar om.

Startskolan har en handfull anställda studiehandledare. Dessa personer är kunniga inom de största modersmålen bland skolans elever, så som dari och arabiska. Den övriga studiehandledningen köper skolan in från Språkcentralen, en stor enhet som servar både grundskolan och gymnasieskolan i Malmö. Dessa inköp sker i form av studiehandledningstimmar, där det är en utmaning att tillgodose att alla elever ska få minst en timmes studiehandledning i veckan. Utmaningen handlar dels om att utbildningen omfattar många elever och många olika språk, dels om att kontinuerliga förändringar i klasserna kräver mycket kontakter med Språkcentralen. Antagningschefen och rektorn beskriver den logistiska utmaningen på följande vis:

[Man] kan väl säga att det är ett gigantiskt pussel [...] Handlar det om mindre språk, då kan en studiehandledare ha en tjänst där man ska fara runt på kanske fyra olika gymnasieskolor plus fem grundskolor och få ihop sitt schema. (Antagningschefen)

[K]omplexiteten är enorm. Det är jättemycket elever, det är en språkcentral som ska hantera inte bara vår skola utan flera andra skolor. [...] Vi har inget riktigt bra system för det. (Rektorn)

Rektorn menar att man ändå lyckas väl med att ordna studiehandledning i avsedd omfattning, medan han är mera osäker på handledningens kvalitet:

[Man] får minst en timme säger man, och alfabetiseringsklasser och liknade ska vi försöka hålla till två timmar, i alla fall, i veckan. Och i det här gigantiska pusslet så löser vi det. Definitivt. Den bilden har jag. Sen hur kvalitativ den utbildningen är, där har vi nästa knäck. För det har vi ingen bra bild över, kan jag nog säga. Utan många gör ett bra jobb, vi får ut [...] timmarna, vi lyckas lösa det. Men vi har inte riktigt grepp över innehåll och kvalitet i det vi gör.

Rektorn framför att det inte finns några inarbetade rutiner för hur studiehandledningen ska gå till inom Startskolan. En del studiehandledare är bekväma med att ta undan sina elever för att fortsätta kommunicera med dem på deras modersmål om vad läraren har sagt i klassrummet, medan andra studiehandledare hellre stannar i klassrummet. Enligt rektorn fungerar det sistnämnda bra för vissa lärare, medan andra lärare kan tycka att det stör själva undervisningen. Han beskriver verksamheten som väldigt mycket "hands-on" (det vill säga att man löser situationer där de uppstår) och hoppas att skolan framöver kan diskutera mera ingående vad som vore bäst för eleverna. Antagningschefen framför också att även studiehandledningens omfattning skulle kunna vara mer anpassad efter elevernas behov och ämnens innehåll.

Läraren beskriver även en varierad syn på studiehandledning bland eleverna själva:

De väldigt snabba eleverna vill ofta ha mer studiehandledning, för de ser poängen med det. Eleverna med långsam progression eller de mindre motiverade, de vill inte gärna gå dit. För de upplever att det är som modersmål, och vi förklarar väldigt många gånger att det är inte modersmål, men de känner ändå ett motstånd mot det. I synnerhet om det ligger utanför lektionstid. De vill inte komma tidigare eller sluta senare. Så att nu får studiehandledarna norpa av sva-timmarna för att det är det de har mest.

Studiecoacher fyller en värdefull funktion

Förutom studiehandledare arbetar även ”studiecoacher” (en slags elevassistenter) på Startskolan. Studiecoacherna kan sammantaget kommunicera med eleverna på flera av de stora modersmålen och vara eleverna behjälpliga på olika sätt. Det kan handla om alltifrån praktisk information till vidare samhällsinformation och konfliktlösning. Studiecoacherna och en del flerspråkiga lärare medverkar också i den läxhjälp som skolan erbjuder eleverna två gånger i veckan. Rektorn och läraren förmedlar dock att läxhjälpen inte är så fullt ut systematiserad att den närvarande skolpersonalen avses behärska alla modersmål bland eleverna.

Startskolans rektor, läraren och skolsköterskan beskriver alla att studiecoacherna är ovärderliga, dels som brobyggare mellan eleverna och den övriga skolpersonalen, dels för skolans kommunikation och elevmöten.

Tekniska hjälpmedel

Malmö har påbörjat ett samarbete med studi.se⁹³, som enligt läraren bland annat kan ge eleverna möjligheter att hemmavid se korta instruktionsfilmer i olika ämnen på sina modersmål (ett exempel på translanguaging). På så vis kan de sedan komma till skolan med en förförståelse för den aktuella undervisningen.

Områdeschefen berättar också att kommuner och skolor på olika håll i Sverige (åtminstone storstadskommunerna) arbetar med frågan om hur man kan åstadkomma ett bra tekniskt stöd för nyanlända elever, så att man exempelvis kan använda kvalitetssäkrade språkappar. Han menar att staten skulle kunna bidra på detta område genom att presentera ett paket av nationellt kvalitetssäkrade tekniska hjälpmedel som skolorna sedan skulle kunna titta på.

Intervjupersonerna påtalar flera utvecklingsområden

Det pågår ett fortsatt utvecklingsarbete av språkinstruktionens organisation inom Malmö. Områdeschefen konstaterar bland annat att många elever har svårt att ens förstå hur gymnasiesystemet fungerar och påtalar behovet av att tänka nytt kring utbildningsvägar för de nyanlända eleverna.

Läraren önskar tydligare yttre ramar för språkinstruktionen. En sådan önskan är att det borde vara tydligt att elevernas undervisning ska börja på den nivå som de befinner sig ämnesmässigt istället för språkmässigt. Hon menar att nivån bör vara så hög som möjligt för att eleverna ska komma igenom undervisningen, medan det i praktiken kan vara så att vissa lärare lägger sin undervisning på exempelvis årskurs 1–3-nivå, bland annat för att de enbart har ämneskompetens för lägre årskurser än årskurs 9. Vidare önskar hon att utbildningen skulle vara organiserad enligt samma modell i hela Sverige. Hon framför att kommunernas olika modeller föranleder problem när elever flyttar mellan kommuner och framhåller att det är många språkinstruktionselever som gör så under sin utbildning.

Läraren tycker också att det centrala innehållet och kunskapskraven inom olika ämnen borde vara översatta och filmade på de största språken och att det borde vara mer reglerat vilka ämnen som ska finnas inom språkinstruktionen.

93 Ett flerspråkigt digitalt hjälpmedel.

Hon beskriver att ämnesinnehållet i praktiken oftast begränsas av skolors tillgång på lärare och lokaler. För att eleverna ska få den utbildning som de behöver som medborgare ser hon därför behov av att kommunerna gör större ansträngningar för att lösa detta. En ytterligare utmaning, enligt områdeschefen, är att man inte lyckas göra eleverna tillräckligt kunniga i engelska.

Ekerö

Vi besökte *Individuella gymnasiet* på Ekerö i september 2016. Valet av Ekerö föll sig i huvudsak på att där finns två matematiklärare som använder både svenska och andra språk (framförallt arabiska, persiska och dari) i sin undervisning på språkinstruktionen. Ekerö är också en relativt liten kommun – om än nära Stockholm – och utgör på så vis en tydlig kontrast mot till exempel Malmö stad.

Utöver de båda matematiklärarna intervjuades skolans rektor och en engelsklärare under besöket. Vi genomförde också en kompletterande intervju i efterhand med chefen för Centrum för nyanlända i Ekerö kommun, som omfattar en mottagningsenhet och en modersmålsenhet.⁹⁴ Hennes uppdrag omfattar också att följa de nyanlända ungdomarnas språkutveckling och situation i kommunen i vidare bemärkelse.

Kommunens mottagande

Ekerö är ett villasamhälle med få flerfamiljshus och begränsad erfarenhet av mottagande av nyanlända. Det var först för några år sedan som det började komma ungdomar från länder utanför Europa till kommunen. Kommunens enda gymnasieskola, *Individuella gymnasiet*, anordnar introduktionsprogram⁹⁵ (det finns inga nationella program på Ekerö). Den övervägande majoriteten av skolans elever är nyanlända ungdomar på språkinstruktion. September 2015 befann sig 17 elever på programmet, varav ungefär hälften talade antingen dari eller somaliska och övriga elever var i princip ensamma om sina modersmål. Under vårterminen 2016 kunde det tillkomma uppemot fyra nya elever i veckan, vilket har medfört att antalet elever på programmet har ökat till drygt 40 elever hösten 2016. De vanligaste modersmålen på *Individuella gymnasiet* hösten 2016 är persiska och dari. Färre elever än man hade hoppats på talar arabiska, med tanke på att man har den arabisktalande läraren på skolan.

Enligt rektorn på *Individuella gymnasiet* har kommunen tagit emot nyanlända ungdomar från framförallt Afghanistan, Somalia och Eritrea under de senaste åren. Ungefär 90 procent av eleverna är ensamkommande och de flesta har väldigt begränsad skolerfarenhet från sina ursprungsländer. Vissa elever kan dock exempelvis ha haft en utbildad släkting eller en bra lärare som har gynnat deras progression. Rektor menar att det exempelvis finns elever som har bättre kunskaper i matematik än svenskfödda elever i motsvarande ålder. På skolan finns också några få anhöriginvandrade elever från andra länder, med vitt skilda förutsättningar än de ensamkommande eleverna. De anhöriginvandrade eleverna har ofta med sig en skolgång motsvarande årskurs 9 och behöver enbart lära sig svenska på språkinstruktionen. De vill sedan snabbt vidare till andra gymnasiestudier.

De intervjuade lärarna framför att eleverna har svårt att möta jämnåriga ungdomar med svensk bakgrund. Dessutom bor de flesta på boenden (HVB-hem), där de främst möter ungdomar som talar dari, vilket chefen för Centrum för nyanlända tycker är olyckligt eftersom elever i svensktalande familjehem

94 Denna intervju genomfördes först i februari 2017, men fokuserade liksom övriga intervjuer i denna rapport på kommunernas och skolornas verksamheter hösten 2016.

95 Alla utom programinriktat individuellt val.

lär sig svenska i påtagligt snabbare takt. Det finns ett språkcafé på kommunens bibliotek, dit en del av eleverna går för att möta äldre personer att tala svenska med. Ett par elever tränar också fotboll med ett lag i kommunen. Chefen för Centrum för nyanlända framför att det är en aktuell fråga att matcha nyanlända med svenskfödda ungdomar för att uppnå en bättre integration. Hon lyfter också fram att Barn- och ungdomsförvaltningen samarbetar med andra verksamhetsområden inom Ekerö kommun för att uppnå ett så bra mottagande som möjligt för de nyanlända inom kommunen.

Kommunens kartläggning

Centrum för nyanlända omfattar en mottagningsenhet och en modersmålsenhet, som bland annat hyr ut studiehandledning på modersmål (vilket vi återkommer till). Centrets chef var själv med och byggde upp verksamheten från och med hösten 2015. I detta arbete rekryterade hon bland annat två sva-lärare och en daritalande lärare på halvtid. Centret tar emot nyanlända från årskurs 6 och uppåt och ansvarar för kartläggningen av dessa elever. Kartläggningen omfattar elevernas skolbakgrund (så som vilka ämnen de har läst och hur de har läst dem), litteracitet och numeracitet (med tester i svenska och matematik) samt målsättningar. Kartläggningen utgår från Skolverkets kartläggningsmaterial och annat stödmaterial från verket, så som ”Diamant” (ett diagnosmaterial för bedömning av elevers kunskaper i matematik på grundskolenivå). I samband med kartläggningen gör man också en grundläggande bedömning av vad eleverna behöver lära sig.

De nyanlända ungdomarna i gymnasieålder befinner sig på Centrum för nyanlända i en till två månader innan de går över till språkinstruktionen på Individuella gymnasiet (tidigare hade man så kallade förberedelseklasser som ett mellansteg). Utöver kartläggningsdelen får ungdomarna information om det svenska samhället och deltar i olika aktiviteter under sin tid på centret. Aktiviteter kan exempelvis vara utflykter som man sedan arbetar språkutvecklande kring. Där finns även en kurator, som bland annat arbetar förebyggande gentemot eventuella avslag på elevernas ansökningar om uppehållstillstånd. Den information som har framkommit under kartläggningen samt andra iakttagelser förmedlas till skolans rektor i samband med överlämningen till Individuella gymnasiet. Relevant information ska sedan föras in i elevernas individuella studieplaner. Chefen för Centrum för nyanlända menar att kommunens arbete med dessa studieplaner behöver förbättras.

Den information om elevernas skolbakgrund som kommer från centret behöver kompletteras med fortsatta kartläggningar på Individuella gymnasiet. Skolans rektor beskriver också att den initiala informationen kan innehålla felaktiga uppgifter. På grund av detta anlitar skolan en extern aktör för att få hjälp med att testa elevernas kunskaper. Enligt rektorn kan eleverna exempelvis ha fått information under sin tid på flykt att det skulle gynna dem att ange en bättre eller svagare skolbakgrund än de faktiskt har, varpå sådana ytterligheter blir överrepresenterade. Han tar som exempel att elever från Afghanistan kan säga att de har nioårig skolgång med sig, medan de i verkligheten kan ha gått enbart två år i skolan. Enligt rektorn varierar skolbakgrunden hos de afghanska ungdomarna på så vis att överrensstämelsen mellan verkligheten och det tänkta utbildningssystemet blir svagare ju längre bort från Kabul som eleverna kommer ifrån.

Språkin introduktionens upplägg och innehåll

Enligt chefen för Centrum för nyanländas lärande är en övergripande målsättning att få nyanlända att så snabbt som möjligt komma in i samhället och bli fullvärdiga samhällsmedborgare. För vissa elever på språkin introduktionen gäller målsättningen att uppnå behörighet till nationella program. För andra elever, inte minst analfabeter som kommit till Sverige i relativt hög ålder, gäller snarare ett arbete som målsättning. För dessa elever är praktik särskilt värdefullt, bland annat inom jordbruk där flera av eleverna har med sig goda kunskaper sedan tidigare. Dessa elever har också en speciallärarresurs med inriktning mot alfabetisering.

Språkin introduktionseleverna är indelade i fyra årskursbaserade grupper. Utbildningen är inte organiserad i olika varianter, men olika inriktningar kan ordnas för enskilda elever (till exempel fordonsinriktning). Flera elever har fått praktik inom olika yrken, men rektorn framför också att praktikplatser kan vara svåra att ordna eftersom arbetsgivare ställer höga krav på elevernas kunskaper i svenska. Studier i gymnasiekurser erbjuds inte som regel och ryms i förekommande fall inom de ämnesområden som skolan tillhandahåller på grundskolenivå.

Språkin introduktionseleverna läser i huvudsak svenska som andraspråk, engelska och matematik samt samhällsorientering eller samhällskunskap. Det första året på utbildningen kallas det samhällsorientering eftersom det fokuserar på aktuella frågor och världshändelser för att ge eleverna en vidare kunskap om det svenska samhället samt språkträning i svenska. Från och med det andra året sker sedan undervisningen mer enligt kurs- och läroplan för ämnet samhällskunskap. Skolan erbjuder också modersmålsundervisning och ett antal ytterligare ämnen; geografi, bild, religion och, i något enstaka fall, biologi. Vilka och hur många ämnen som eleverna läser beror på deras intressen och progressionstakt. Målet är i huvudsak att eleverna ska läsa upp behörighet, det vill säga få godkända ämnesbetyg i motsvarande årskurs 9. Några elever får istället betyg enligt sfi C och D.

Rektorn skulle vilja ha möjlighet att erbjuda fler grundskoleämnen, som till exempel hemkunskap och idrott, som eleverna kan ha lättare att få godkända betyg i. Det skulle därmed höja deras meritpoäng och gynna deras möjligheter att bli behöriga till nationella program. Han framför dock att det finns schematekniska utmaningar och kostnadsmässiga hinder för en sådan utvidgning. Det skulle också kräva samarbete med kommunens grundskolor, vilket har varit svårt att få till. Chefen för Centrum för nyanlända berättar att detta beror på att grundskolornas lokaler i första hand prioriteras till grundskolans elever.

Flerspråkig ämnesundervisning

Chefen för Centrum för nyanlända framför att alla elever lär sig svenska bättre om de får använda sina modersmål, något som dock är svårt att få till stånd för alla språkgrupper. Hon menar också att man är bättre på att arbeta språkutvecklande inom grundskolans lägre årskurser än på högstadiet och gymnasiet, med exempelvis uppbyggnad av elevers ordförråd.

På Individuella gymnasiet arbetar två lärare som behärskar dari och persiska respektive arabiska, vilka delvis utför studiehandledning på dessa modersmål (vilket utvecklas längre ner). De använder också sina olika språkkunskaper när

de undervisar språkintroduktionselever med dessa modersmål i matematik. Eleverna är indelade i två grupper i matematik utifrån sina förkunskaper, med drygt tio elever i vardera gruppen.

Lärarna framför att det handlar om mer än att tolka och översätta gentemot svenskan. Den ena berättar att det underlättar mycket att kunna två språk när han förmedlar kunskap. Det kan till exempel göra det lättare att förklara vissa abstrakta begrepp inom matematiken, så som ”oändlighet”. Det kan även handla om att nyttja fördelar från en annan undervisningskultur, där läraren växlar mellan undervisningsmetoder från både sitt hemland och Sverige. Han berättar att detta upplägg tilltalade elever med både svensk och utländsk bakgrund på hans tidigare skola. Enligt läraren handlar det alltså inte bara om att undervisa på ett visst språk, utan också om att lyfta in en pedagogik och metodik som eleverna är vana vid från sina tidigare länder och att relatera det till hur man gör i Sverige.

I en av matematikgrupperna går främst elever från Afghanistan och Iran, varav många har kort skolbakgrund och inte kan matematik sedan tidigare. Mot denna bakgrund såg den andra läraren ett behov av att lyfta in elevernas modersmål i undervisningen för att underlätta för eleverna att få en grundläggande förståelse för matematiska, ofta abstrakta, begrepp. Han ser också ett värde i att räkneuppgifter kan relateras till för eleverna vardagsnära exempel. Enligt läraren är det värdefullt att eleverna först kan befästa matematikkunskaperna på sitt modersmål, innan de använder dem på svenska.

Lärarna skriver bland annat olika matematikbegrepp på svenska på tavlan för att sedan förklara begreppen på elevernas modersmål. De menar att modersmålet även bör användas så att det gynnar elevernas språkutveckling i svenska och att modersmålet kan fungera som en länk mellan det svenska språket och ämnesinnehållet. En annan fördel som lärarna ser med att kunna använda elevernas modersmål i matematikundervisningen är att eleverna kan ställa frågor om de inte förstår. Hade de undervisat på enbart svenska hade det varit svårare för eleverna. Lärarna framför att även elever som har varit i Sverige i tre–fyra år har svårt att förstå matematikfrågor på svenska i till exempel det nationella provet. Den ena läraren framför att det är just språket som hindrar eleverna från att visa sina ämneskunskaper i dessa fall. Kunskapsutvecklingen går sammantaget snabbare för eleverna om de får möjlighet att använda sina modersmål inom ämnesundervisningen.

Den intervjuade engelskläraren beskriver också att eleverna kan hjälpa varandra på sina modersmål under lektioner, om det i en undervisningsgrupp finns elever med samma modersmål men med olika ämneskunskaper.

Studiehandledning på modersmål

De ovan omnämnda matematiklärarna arbetar även som studiehandledare på dari, persiska och arabiska inom andra ämnen på skolan. En av lärarna beskriver att det är viktigt att vara insatt i och behärska de centrala begreppen inom det aktuella ämnet för att kunna ge eleverna en god studiehandledning. Enligt läraren räcker det till exempel inte att använda Google translate, för om studiehandledaren inte vet i vilken kontext som olika begrepp används kan det bli fel i översättningen av vissa ord. Det är därför viktigt att studiehandledaren får ta del av planeringen av elevernas undervisning i ämnet. Det krävs också kunskap

inom ett ämne för att kunna ge god studiehandledning i detta, vilket den ena läraren beskriver på följande vis:

[Det] finns ingen som kan undervisa i 16 ämnen. Men med tiden [...] har man bildat sig [...] en mycket bra och djup bakgrund i de ämnen som undervisas i skolan. [Är] man en erfaren lärare, studiehandledare, kunnig, förhoppningsvis i båda språken [så underlättar det] så mycket för eleverna.

Elever med andra modersmål inom språkintröduktionen får antingen ta del av studiehandledning på en av kommunens grundskolor (Tappströmsskolan) eller via inhyrd personal från Centrum för nyanlända. I det sistnämnda fallet är det rektor som ansöker om studiehandledningstimmar från centret. Enligt chefen för Centrum för nyanlända har de flesta studiehandledarna på centret lärarexamen från sina tidigare hemländer. Däremot är inte den utryrda studiehandledningen särskilt uppstyrd (se kommunexemplet Örebro för en jämförelse). Istället utformas studiehandledningen i huvudsak av berörda studiehandledare och elever, där kommunikationen mellan ämneslärarna och studiehandledarna är ett aktuellt utvecklingsområde. Hon berättar vidare att man också har börjat överväga att införa studiehandledning via fjärrundervisning från någon annan kommun (något som vi berör i kommunexemplet Jokkmokk).

De intervjuade lärarna framför att det är bra att det finns digitala hjälpmedel för studiehandledning – så som program som gör det möjligt för ämnesläraren att se vad eleven och studiehandledaren har arbetat med kopplat till ämnet – eftersom delar av studiehandledningen inte utförs av personal på skolan. De är också positiva till att det finns digitala tjänster som erbjuder eleverna uppgifter på sina modersmål som de kan arbeta med. Studiehandledare finns inte med under lektionstid inom alla ämnen på skolan, men de kan exempelvis förklara grammatik på elevernas modersmål när de närvarar vid undervisningen i svenska som andraspråk.

Rektorn berättar att det tidigare har funnits svårigheter med att ordna studiehandledning på samtliga modersmål på skolan, bland annat eftersom vissa elever inte vill använda majoritetsspråk som har påtvingats minoriteter i det land som de kommer ifrån. Skolan har dock fått ökade ekonomiska resurser efter ett beslut inom kommunen om att tilldela mer strukturbidrag till alla nyanlända barn och ungdomar, vilket inte minst kan användas till inköp av studiehandledning. Rektorn tror att det vore bra för eleverna om de kunde få tillgång till mer studiehandledning och att den kanske också skulle kunna ha olika omfattning i olika skeden av utbildningen. Han menar att studiehandledningen behöver avhandla mycket som är viktigt för elevernas utveckling, även utöver det som är direkt studierelaterat. Rektorn beskriver studiehandledningen som en viktig länk mellan det svenska samhället och den värld som eleverna kommer ifrån, som kan hjälpa eleverna att få ett grepp om det sammanhang som de har hamnat i. Han framför dock att studiehandledarna ibland har bristande utbildning och inte alltid är så insatta i det svenska skolsystemet.

Yrkesvux är en vanlig fortsättning

Rektorn berättar att de flesta elever kommer att fortsätta sin utbildning på yrkesvux (vuxenutbildning) och att en mindre andel kommer att påbörja yrkesprogram i gymnasieskolan. Tidigare elever som har börjat på yrkesprogram har

det gemensamt att de påbörjade språkinstruktionen när de var 16 år. Endast någon enstaka elev (från EU-land) kommer att fortsätta sina studier på högskoleförberedande program. Chefen för Centrum för nyanlända framför att man arbetar på att kunna erbjuda fler grundskoleämnen inom språkinstruktionen för att främja elevernas möjligheter att uppnå behörighet till nationella program i framtiden.

Ekerö planerar också ett ”folkhögskolespår” tillsammans med Kaggeholms folkhögskola, som skulle kunna vara ett alternativ för språkinstruktionselever. På folkhögskolan finns bland annat en utbildning som liknar det samhällsvetenskapliga programmet. För att påbörja denna utbildning krävs att eleven har fyllt 18 år, har ett permanent uppehållstillstånd och har uppnått godkänt betyg i svenska eller svenska som andraspråk motsvarande årskurs 9, enligt chefen för Centrum för nyanlända.

Övriga erfarenheter och reflektioner från intervjupersonerna

Rektorn önskar att man kunde dela in undervisningen i svenska som andraspråk i kurser, liknande upplägget på sfi. Han menar att eleverna gärna vill ha en skriftlig bekräftelse på sin progression och tror att de skulle kunna gynnas av detta.

Lärarna lyfter fram att det är en fördel att skolan är liten när det gäller att samverka kring språkanvändningen i undervisningen på språkinstruktionen. De träffar varandra ofta och kan bolla frågor med varandra.

Örebro

Vi besökte Örebro kommun och *Karolinska gymnasiet* i november 2016. Det huvudsakliga syftet med besöket var att belysa en mer strukturerad modell för studiehandledning på modersmål än vad som tycks förekomma inom många andra kommuner. Intervjupersonerna menar också att de har en väl fungerande organisation som helhet för språkinstruktionen och en strukturerad undervisning på programmet. I Örebro finns också flerspråkiga elevstödjare på språkinstruktionen, vilkas betydelse lyfts fram av rektor och annan skolpersonal.

Inledningsvis intervjuade vi en arbetslagledare⁹⁶ inom språkinstruktionen på *Karolinska gymnasiet*. Hon har tidigare erfarenheter som bland annat kvalitetsutvecklare inom Örebro kommun samt som studiehandledare och modersmållärare på arabiska. Hösten 2016 arbetar hon både med att utveckla studiehandledningen i Örebro och med att själv studiehandleda elever. Vi intervjuade också verksamhetschefen för kommunens vuxenutbildning och arbetsmarknad, rektor, en elevstödjare och en mottagare av nyanlända elever på *Karolinska gymnasiet* samt fyra sva-lärare inom kommunens språkinstruktion. Två av dessa lärare arbetar på mer grundläggande nivå inom språkinstruktionen, varav den ena med en alfabetiseringsgrupp, medan de andra två arbetar på utbildningens fortsättningsfas på *Virginska gymnasiet*. Rektorn har tidigare arbetat som sva-lärare inom både grundskolan och gymnasieskolan samt med utveckling av sva och arbetsledning inom språkinstruktionen.

Kommunens mottagande av nyanlända ungdomar

Örebros mottagande och kartläggning av nyanlända barn i grundskoleålder sker på en central enhet i kommunen ("Perrongen") medan mottagandet och kartläggningen av nyanlända ungdomar i gymnasieålder har överförts till *Karolinska gymnasiet*. Utvecklingen av mottagandet inom Örebro kommun är ganska representativt för landet som helhet. Läsåret 2015/16 kom särskilt många nyanlända gymnasieungdomar: omkring 240 mottagna elever jämfört med ett 80-tal elever under tidigare läsår. Fler än hälften av eleverna kommer från Afghanistan och den stora majoriteten är pojkar. De flesta är 16 år, ungefär hälften så många är 17 år, och ett fåtal är 18 eller 19 år. Hösten 2016 befinner sig omkring 360 elever på språkinstruktionen, vilket är betydligt fler än någonsin tidigare.

Ungdomarna har mycket olika förutsättningar för studier på grund av skillnader i ålder och skolbakgrund. Andelen analfabeter och elever med väldigt begränsad skolbakgrund har utgjort ungefär en tredjedel av alla elever sett över tid. Precis som i andra kommuner märker man av elevernas oro över utvisningshot, vilket också påverkar skolpersonalen. Sva-lärarna framför att eleverna ofta drömmer om att bli exempelvis läkare, tandläkare, psykologer eller advokater och att skolan måste väga detta mot elevernas realistiska möjligheter:

Det är vår ständiga utmaning, tycker jag, att hantera just detta med besvikelse över att "jag kan inte bli det jag vill". Eller "det går inte så fort som jag vill", framför allt. (En sva-lärare)

⁹⁶ För enheterna 2 och 3. Programmets organisering utvecklas längre fram.

För gammal, kommer inte in på gymnasiet. Måste gå komvux eller sfi. Det hantlar vi och jobbar med hela tiden. Och visst finns det en stor frustration, det gör det, hos ungdomarna. Men samtidigt så måste vi vara ärliga i det att vi ser att "du kanske inte hinner det du vill". (En annan sva-lärare)

[Och] sen tycker jag att när de väl har fått kunskap om vilka utbildningsvägar som finns i Sverige, så är det många som faktiskt andas ut. Liksom, det är inte stängt. [...] Många tror liksom att "fixar jag inte det här nu när jag är 19 så är det kört". Men det är ju inte det. (En tredje sva-lärare)

Lärarna lyfter i detta sammanhang fram möjligheten att utbilda sig även i vuxen ålder som något nytt i förhållande till elevernas erfarenheter från sina ursprungsländer.

Elevernas modersmål och språkutveckling lyfts fram i kommunens strategier

I kommunens verksamhets- och kvalitetsplan för språkinstruktionen formuleras de tidiga målen för utbildningen till att utifrån elevens förutsättningar ge goda grunder i svenska, samhällsorientering och matematik och att lotsa eleven vidare mot fortsatta mål som är rimliga att nå för den enskilde individen under överskådlig tid. Undervisningen syftar till att förbereda eleverna för fortsatta studier inom gymnasieskolan, vuxenutbildning eller arbetsmarknaden utifrån deras individuella förutsättningar. Skolan ska diskutera sådana realistiska vägval i samråd med eleven.⁹⁷

Rektorn menar att man ska ha höga förväntningar på eleverna, men inte *för* höga förväntningar. Hon beskriver det som en kontinuerlig uppgift att diskutera elevernas framtid med dem:

[Det] är så viktigt att det kommer tillbaka hela tiden, de här samtalen om "vad kan hända, vad vill du, hur kan det se ut, vilka vägar kan du ta"? Och då vill vi gärna ha någonting att erbjuda. Att det inte bara är "du ska läsa åtta eller tolv ämnen, och sen så får vi se vad som händer", utan man ska vidga det och visa att det finns värdefulla och bra yrken som kan passa.

Som en del i detta vill man tidigt synliggöra för eleverna att språkinstruktionen rymmer "ungdomsspår" med sikte mot andra introduktionsprogram eller nationella program respektive "vuxenspår" med sikte mot komvux, sfi, yrkesvux, folkhögskola eller arbetsmarknadsutbildning. Kommunen har också inlett en utveckling mot särskilda yrkesspår inom språkinstruktionen ("Spri yrk"), där det hösten 2016 finns en variant där elever får praktisera som lastbilmekaniker.

I verksamhets- och kvalitetsplanen anges också att det krävs en medveten utveckling av elevernas ordförråd och att eleverna bör kunna tillämpa olika strategier för inläring, så som olika lässtrategier, för att kunna utveckla både sitt vardagsspråk och sitt skolspråk. Elevernas språkutveckling ska vara i fokus i alla ämnen och inte bara i svenskundervisningen. Det egna modersmålet anges stödja och underlätta inlärandet av andraspråket. Vidare framhålls vikten av att olika elever får använda olika sätt för att utveckla sitt nya språk, där vissa elever lär sig bäst genom praktiskt arbete. Under läsåret 2016/17 kommer samtliga

97 Örebro kommun, *Verksamhets- och kvalitetsplan för Språkinstruktion*.

lärare på språkinstruktionen att fortbildas inom Läsliften för att ge fler möjligheter till att stärka elevernas språkutveckling.⁹⁸ Sva-lärarna på både Spri bas och Spri fortsättning menar också att de allmänt har goda möjligheter att vidareutbilda sig och att gå på konferenser i syfte att främja arbetet med nyanlända elever.

I kommunens programplan för språkinstruktion står att undervisningen ska utföras av behörig personal, som använder sig av en pedagogik och metodik som bygger på känd och aktuell forskning om andraspråksinlärning. Där anges också att stor vikt ska läggas vid syfte och genomförande när studiehandledningen på modersmål planeras och att denna studiehandledning ska användas i undervisningen. Därutöver framgår bland annat att undervisningen ska omfatta ett aktivt arbete med värdegrundsfrågor och att EU:s dokument "Åtta nyckelkompetenser för livslångt lärande" bör utgöra en väsentlig del i planeringen av undervisningen. Programplanen anger också att samtliga yrkesroller inom elevhälsan och övrig berörd skolpersonal bör ha grundläggande kompetens inom bland annat andraspråksundervisning och språkutvecklande arbetssätt, interkulturellt förhållningssätt och tolkanvändning.⁹⁹

Den intervjuade rektorn uttrycker sig så här:

[Det] jag vet som forskning säger, är att modersmålet är otroligt viktigt för att man ska utveckla ett andraspråk. Det går snabbare, lättare, om man [har en] bra grund i modersmålet. Det pratar vi alltid med våra elever om att "välj modersmål, se till att ta hem så mycket du kan i modersmålet, för det stärker dig när du ska studera vidare". Så det ser jag ju är oerhört viktigt. Och sen är det så också att det är klart att när de lär sig sitt andraspråk så är ju stöttningen med hjälp av studiehandledning på modersmålet också oerhört viktigt [...].

Arbetslagledaren framhåller vikten av att språkinstruktionen har en ändamålsenlig organisation och att en sådan främjas av intresse och engagemang redan på den politiska nivån. Hon lyfter också fram organisering, förberedelser, samverkan mellan studiehandledare och lärare samt kompetensutveckling som framgångsfaktorer för en väl fungerande studiehandledning. Hon påtalar också behovet av att fånga upp elevernas behov så tidigt som möjligt.

Språkinstruktionen har olika nivåer och bedrivs på tre platser
Språkinstruktionen i Örebro är uppdelad i "Spri bas" och "Spri fortsättning". Utbildningen inom Spri bas är i sin tur uppdelad på tre enheter, där enhet 1 är förlagd på Karolinska gymnasiet, enhet 3 på Virginska gymnasiet och enhet 2 – på grund av platsbrist – på stadens bibliotek. Spri fortsättning är förlagd på Virginska gymnasiet. Utbildningen har en gemensam organisation under verksamhetschefen för gymnasieutbildning och arbetsmarknad, med en egen rektor och biträdande rektor för språkinstruktionen. Den rektor som vi har intervjuat ansvarar för Spri bas, medan den biträdande rektorn ansvarar för Spri fortsättning. För varje enhet och för Spri fortsättning finns en arbetslagledare. Organisationen rymmer också mottagning och elevhälsa samt ett samarbetsav-

98 Örebro kommun, *Verksamhets- och kvalitetsplan för Språkinstruktion*.

99 Örebro kommun, *Gymnasieförvaltningen, Programplan för Språkinstruktion*.

tal inom vilket främst 19-åriga språkintröduktionselever kan läsa svenska och matematik inom sfi och komvux i enlighet med sin studieplan.

Kommunen tillämpar fasta intag till språkintröduktionen vid bestämda datum ungefär var sjätte vecka. De fyra–fem första veckorna på utbildningen består av ”Introveckor”, där elevernas kunskaper i svenska och modersmål kartläggs i ett andra steg samt deras kunskaper i engelska och matematik testas. Introveckorna omfattar också bland annat stadsvandringar samt tolkstödd information från studie- och yrkesvägledare och elevhälsan.

Efter introveckorna placeras eleverna på någon av Spri bas sex nivåer – Alfa, Beta, Gamma, Delta, Epsilon eller Zeta – utifrån sina svensk-kunskaper och sin skolbakgrund. Eleverna kan därefter också få flytta till högre nivåer utifrån sin progression. Alfa, som riktar sig till analfabeter och elever som har mycket kort skolbakgrund, finns på enhet 3. Här råder en större lärartäthet än på de andra enheterna för att möta gruppens särskilda behov. Nivåerna Beta till Zeta finns på enhet 1 och 2.

Långt ifrån alla elever på Spri bas fortsätter till Spri fortsättning, vilket bland annat beror på att de blir för gamla, inte har tillräcklig progression eller flyttar till andra kommuner. Omkring hälften av eleverna på Spri fortsättning har kommit direkt från grundskolan. Hösten 2016 befinner sig drygt 130 av språkintröduktionens 360 elever på fortsättningsfasen. Här kallas arbetslagen för Astra och Luna, vilka båda omfattar fem elevgrupper indelade efter elevernas kunskapsnivåer: från elever med begränsad skolbakgrund till elever som kan uppnå behörighet till nationella program.

Sva-lärarna på fortsättningsfasen anser att den information om elevernas kunskaper och behov som kommer från grundskolan skulle kunna förbättras. Dessa elever kan också ha flera ämnesbetyg med sig från grundskolan, som de har fått med hjälp av studiehundledning på sina modersmål, men ha betydligt sämre kunskaper i svenska. Lärarna beskriver detta som en praktisk utmaning eftersom utbildningen på Spri fortsättning är uppbyggd så att eleverna ska läsa alla ämnen för att träna sin svenska.

Språkintröduktionen i Örebro omfattar inga elevgrupper med homogena modersmål. En av sva-lärarna berättar att hon tidigare, tillsammans med studiehundledare, har utvecklat läromedel på två av elevernas modersmål, vilket hon anger har främjat elevernas lärande i dessa ämnen.

Utbildningen på Spri bas är temabaserad

På Spri bas är undervisningen fokuserad på elevernas svenska språkutveckling inom ämnet svenska som andraspråk. Här arbetar man inom olika ”teman”, som alla elever läser samtidigt under fyra sammanhängande veckor med anpassad svårighetsgrad efter elevgruppernas olika kunskapsnivåer. Temana varvas och återkommer varje läsår. Arbetslagledaren berättar att temanas mål och syften är hämtade från kunskapskraven i grundskolans läroplan¹⁰⁰ och att de planeras av sva-lärarna. De teman som förekommer är skola och studieteknik, kropp och hälsa, värdegrund, kultur och identitet, yrken och arbetsliv, vardagsekonomi samt natur och miljö. Mottagaren lyfter fram att temaarbetet både innebär att

100 Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

eleverna betar av delar av kunskapskraven och ökar elevernas kulturella kompetens. All undervisning respektive studiehandledning på modersmål följer det aktuella temaarbetet, vilket utvecklas längre ner. Därutöver förekommer även undervisning i matematik, engelska och idrott på Spri bas. Eleverna har också möjlighet till modersmålsundervisning utanför schemat.

På Spri fortsättning är inte längre undervisningen temabaserad. Här har eleverna möjlighet att läsa tolv grundskoleämnen, vilket ger dem möjlighet att uppnå behörighet till både yrkesprogram och högskoleförberedande program. Svenska och engelska utgör de ämnen där eleverna har svårast att uppnå målen för årskurs 9. Gymnasiekurser är ovanliga inom språkinstruktionen och läses då av enskilda individer när möjligheter ges.

Yrkesintroduktion och komvux är vanliga fortsättningar

Efter avslutad språkinstruktion fortsätter en stor andel av eleverna att läsa på sfi eller annan utbildning inom komvux. En mindre andel läser också vidare på folkhögskola. För majoriteten av de elever som läser vidare i gymnasieskolan är det introduktionsprogrammet yrkesintroduktion som är aktuellt. För dem som söker till nationella program är högskoleförberedande program ungefär dubbelt så vanligt att söka som yrkesprogram. Skolan har ingen statistik över hur många av de sökande som antas till dessa program, men sammantaget är det en begränsad andel av språkinstruktionseleverna som påbörjar ett nationellt program.

En central avdelning står för undervisning och stöd på elevernas modersmål

I Örebro kommun finns en central avdelning, Modersmålsavdelningen, som samlar ett stort antal modersmåls lärare och studiehandledare. Avdelningen har i uppdrag att säkerställa att antalet modersmåls lärare och studiehandledare motsvarar behoven i kommunens skolor och sköter också om kompetensutvecklingen för dessa yrkesroller. Modersmålsundervisningen är anslagsfinansierad enligt årliga beslut av kommunens Barn- och utbildningsnämnd, medan studiehandledningen köps in på timbasis av kommunens olika skolor. Under Introveckorna får eleverna hjälp att fylla i ansökningsblanketten för modersmålsundervisning. Modersmålsundervisningen sker utanför skolans timplan och ibland på andra skolor än där språkinstruktionseleverna befinner sig.

Arbetslagledaren berättar att hon tidigare har medverkat till att bilda fem personalgrupper på Modersmålsavdelningen med syfte att kompetensutveckla sig inom områdena kartläggning, lässtrategier, genrepagogik, studiehandledning samt språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt och att vidareutveckla verksamheten inom dessa områden.¹⁰¹ Utöver de studiehandledare som kommer från Modersmålsavdelningen finns några studiehandledare anställda på skolorna, vilket den intervjuade arbetslagledaren ser en stor vinst i. Man har också från utbildningens sida genomfört kompetensutvecklingsinsatser om studie- och yrkesvägledning på Modersmålsavdelningen. Mottagaren motiverar detta med att studiehandledarna måste vara insatta i sådana frågor eftersom eleverna ofta vänder sig till dem.

¹⁰¹ Arbetslagledaren anger att detta var inspirerat av Helen Timperleys forskning. Timperley är professor vid University of Auckland, New Zealand.

Studiehandledningen på modersmål är uppstyrd och temabaserad på basnivån

All studiehandledning på modersmål sker på skoltid i Örebro. Rektorn och sva-lärarna anser att studiehandledningen är mycket viktig för elevernas språk- och kunskapsutveckling.

Inom Spri bas är studiehandledningen organiserad så att alla elever får studiehandledning samtidigt under en till två timmar i veckan under skolans tematiska undervisning. Här arbetar studiehandledarna utifrån det aktuella temat i sva-undervisningen. Först får eleverna undervisning inom temat och sedan följer studiehandledning där eleverna får samtala kring sina intryck och lärdomar. Precis som sva-lärarna planerar för temans undervisning samplanerar också arbetslagledarna och studiehandledarna för studiehandledningen under temana. Den ena sva-läraren på Spri bas kommenterar detta på följande vis:

[Jag] tycker det här med teman är så otroligt bra i sig, och att det är en så'n otrolig vinst att studiehandledarna [...] jobbar med grupperna med samma teman som vi sen följer upp i klassrummet, att vi hela tiden har ett samspel [...] det märks att det blir en väldig skjuts i det.

Även arbetslagledaren lyfter fram det positiva i att man har lyckats ordna ett tydligt system där förberedda studiehandledare besöker Spri bas en gång i veckan och då jobbar med samma tema som skolan jobbar med:

Just nu jobbar vi med värdegrundsteman, och när jag studiehandleder min grupp här [ser jag] hur mycket eleverna behöver prata och diskutera de här viktiga frågorna.

Arbetslagledaren påtalar att det är bra att tänka på att värdegrund är något som finns i alla länder och att det därför är bra att låta eleverna diskutera likheter och skillnader snarare än att enbart fokusera på den svenska värdegrunden. Just sådana jämförelser bedömer hon som ett av studiehandledningens viktigaste moment: att få till stånd en diskussion istället för ensidig information. Den elevgrupp som hon studiehandleder i arabiska omfattar också elever från sju olika länder och rymmer trots det gemensamma språket många olika åsikter.

Inom Alfa-gruppen används studiehandledningen bland annat till att lära eleverna att börja läsa och skriva på sina modersmål. Den sva-lärare som undervisar dessa elever ser detta som ytterst viktigt eftersom en sådan utveckling även stärker elevernas förutsättningar att utvecklas i det svenska språket:

[Kan man] skrift och tal på sitt modersmål, så är det lättare att överföra det till ett nytt språk, om man förstår strategier och hur språk är uppbyggda. Man kan dra paralleller, se sammanhang. [...] Man får så mycket av just det här att förstå hur allt hänger ihop.

På Spri fortsättning är studiehandledningen organiserad så att alla studiehandledare är i skolan samtidigt under två timmar per vecka, och då är redo att hjälpa eleverna i olika ämnen tillsammans med närvarande ämneslärare. Här har eleverna ett eget ansvar för att söka sig till respektive studiehandledare för att få stöd i olika ämnen, vilket sva-lärarna överlag tycker fungerar bra. Därutöver finns en studiehandledare på somaliska som arbetar i lite större omfattning i vissa elevgrupper.

Skolan har ett viktigt ansvar för att främja lärares och studiehandledares samarbete

Arbetslagledaren lyfter vikten av att studiehandledare och skolpersonal har tid och kunskaper för att samarbeta kring studiehandledningen:

[Det] jag vill komma till är att det [inte alltid] hänger på studiehandledarna. Det hänger på skolan också, hur organiserar skolan studiehandledningen? Hur planerar skolan samplaneringen? Hur tänker skolan kring samverkan? Det är så lätt att man alltid lägger allt på studiehandledare och modersmåls lärare att det inte funkar, men [det är faktiskt] skolans ansvar att det ska gå.

Hon menar också att detta samarbete fungerar bättre på språkinstruktionen i Örebro än på många andra platser. I Örebro träffas två till tre sva-lärare och fyra till fem studiehandledare nästan varje vecka inom Spri bas. Arbetslagledaren framför att denna halvtimmes samverkan och samplanering betyder väldigt mycket för studiehandledningen på programmet, genom att personerna lär känna varandra bättre och diskuterar pedagogiska frågor tillsammans. Skolan skickar också ut veckobrev till studiehandledarna med information om var eleverna befinner sig i undervisningen, så att de kan vara väl förberedda på vad studiehandledningen ska handla om.

Trots den tydliga organisationen finns ytterligare utmaningar för studiehandledningen

Rektorn framför att man är nöjda med den rådande organisationen av studiehandledning och teman, men att hon också gärna skulle vilja se en generell ökning av den individuella studiehandledningen. Sådan studiehandledning förekommer främst inom Alfgruppen, men den kan också ges till andra elever med speciella behov och särskilt långsam progression. Hon beklagar också att det saknas studiehandledning på några modersmål och att studiehandledningen kan vara av varierande kvalitet. Rektorn och mottagaren utvecklar detta med att studiehandledare ibland kan sakna övergripande ämneskunskaper och ha bristande svenskkunskaper. Mottagaren framhåller också yrkesrollens komplexitet och att det finns gränser för hur många ämnen som en enskild person kan läsa in sig på.

Arbetslagledaren instämmer i bilden att det råder en utmaning i att hitta studiehandledare som både är pedagogiskt kunniga och språkkunniga till den stora elevgruppen på språkinstruktion. Hon framhåller att det finns många kunniga och drivna modersmåls lärare och studiehandledare i Örebro, men att man också har börjat anställa enbart språkkunniga studiehandledare för att möta det stora behovet. Enligt arbetslagledaren lyckas man ändå generellt med att ordna studiehandledning för eleverna. I något fall har en elev också fått studiehandledning på engelska istället för på sitt modersmål, då engelska har utgjort ett av elevens tidigare skolspråk.

Elevstödjare kan vara mycket värdefulla

Inom språkinstruktionen i Örebro finns några anställda "elevstödjare", som fungerar som en länk mellan eleverna och skolan. Den elevstödjare som vi har intervjuat är relativt ung, har själv invandrat till Sverige och behärskar tre av de vanligaste språken bland eleverna. På så vis reduceras kulturella skillnader och språkliga hinder i kommunikationen med ungdomarna. Elevstödjaren bekräftar att det är viktigt att han kan prata med eleverna på deras egna modersmål. Han

beskriver själv att hans roll har låg formell status, men att det handlar om komplexa uppgifter. Han ska exempelvis både vara vän med eleverna och samtidigt vara en förebild som kan sätta gränser. Just genom att elevstödjare kan stå eleverna så nära kan de påverka dem mer än annan skolpersonal. Elevstödjarna kan bland annat hjälpa eleverna där skolans lärare och studiehandledare inte räcker till samt förklara hur det svenska samhället fungerar och varför det är viktigt att gå i skolan etcetera.

Elevstödjarna finns tillgängliga på raster och sitter ibland även med på lektionerna som språkstöd. På elevernas initiativ förekommer även enskilda samtal mellan elevstödjare och elever. De frågor som eleverna tar upp i dessa samtal handlar ofta om deras framtid och möjligheter, vilka vägar som finns för att lyckas samt varför och hur länge man måste gå på språkinstruktionen. Flera av våra intervjupersoner lyfter fram värdet av att ha väl lämpade elevstödjare på skolan. Rektorn uttrycker sig exempelvis på följande vis om den elevstödjare som vi fick intervjuja:

[Jag] tycker han är guld. Han är precis rätt. [...] Vi har gjort en egen trygghetsenkät [...] Det finns ju väldigt mycket otrygghet på en skola. Och [eleverna] beskriver [...] vilka personer de kan vända sig till. Och jättemånga skriver [elevstödjarens namn] här hos oss. Att han är så viktig, för honom kan man gå till. Han kan lyssna. Han har ett rum [där] man kan sitta och prata.

Rektorn fortsätter med att påtala kopplingen mellan elevernas trygghet och studiero. Hon tillägger också att elevstödjaren, med sin goda moraliska kompass och samtalsförmåga, har varit ovärderlig för skolan i riktigt svåra ärenden. Elevstödjaren själv lyfter fram betydelsen av att ge eleverna hopp om framtiden, vilket lätt kan brista när de exempelvis inser att de är på väg att bli för gamla för vidare studier. Därmed framhåller han vikten av att det finns andra möjligheter än nationella program, så som en väl utbyggd komvux, för eleverna att läsa vidare på.

Övriga erfarenheter och reflektioner från intervjupersonerna

Mottagaren och lärarna lyfter fram att rektorn har varit framgångsrik i rekryteringar, varpå man bättre än i andra kommuner har lyckats anställa behöriga lärare. Rektorn menar å sin sida att hon har fått lägga mycket tid på just praktiska frågor som personalrekryteringar och lokaljakt och hoppas få ägna sig mer åt sin roll som pedagogisk ledare över språkinstruktionen framöver.

Rektorn framför att de individuella studieplanerna är ett utvecklingsområde. De har hittills varit formella och generella, där det exempelvis inte har framgått vad språkinstruktionen avses leda till på individuell nivå. Istället anges programmets syfte i kommunens programplan för eleverna på sammantagen nivå. Mottagaren anger vidare att även dokumentationen för de elever som lämnar språkinstruktionen för andra studier eller som flyttar mellan olika kommuner kan förbättras. Mottagaren tror att den bristande dokumentationen inom språkinstruktionen hänger samman med att det har funnits en otydlighet kring programmets innehåll och mål.

Rektorn och mottagaren önskar också tydligare besked från Skolverkets sida om på vilket språk om ämnenas kunskapskrav ska bedömas. De menar att det har funnits olika tolkningar på detta område, där vissa gör tolkningen att en elev kan få visa sina ämneskunskaper på sitt modersmål och betygsättas utifrån detta, medan andra gör tolkningen att ämneskunskaperna ska betygsättas på svenska.

Borås

Språkinstruktionen i Borås har en ny organisation från och med höstterminen 2016. Vi besökte *Tullengymnasiet* i december 2016. Skolan samlar numera enbart de elever som läser i programmet nybörjarfas, medan den tidigare samlade alla språkinstruktionselever på alla nivåer i kommunen. Det huvudsakliga syftet med besöket var att belysa skolans språkutvecklande arbetssätt och arbete ur flerspråkighetsperspektiv. På skolan finns också en ”språkklass” för elever från Afghanistan och Iran samt ett antal ”språkstödjare”, som bland annat utför skolans studiehandledning på modersmål. Den rektor som vi har intervjuat ansvarar enbart för skolans språkinstruktion. Hon är relativt ny på programmet, men har bland annat tidigare rektorserfarenhet från sfi.

Vi intervjuade också två sva-lärare och en matematiklärare, en specialpedagog och en språkstödjare på skolan samt utbildningschefen för de frivilliga skolformerna och utvecklingsledaren för gymnasie- och vuxenutbildningen på Borås stads utbildningsförvaltning. Den ena sva-läraren undervisar elever som helt saknar eller har väldigt kort skolbakgrund och som saknar ett tidigare skriftspråk i alfabetisering och latinisering. Den andra sva-läraren undervisar elever med en snabbare progressionsnivå, bland annat inom språkklassen. Matematikläraren använder sig av både dari och svenska i sin undervisning för eleverna i språkklassen. Den arabisktalande språkstödjaren har lärarbakgrund och erfarenhet som studiehandledare på modersmål. Specialpedagogen fungerar bland annat som en slags länk mellan lärare, språkstödjare och elever.

Kommunens mottagande av nyanlända ungdomar

Utvecklingen av mottagandet inom Borås stad är ganska representativt för landet som helhet. De största ursprungsländerna är Afghanistan, Syrien och Somalia och elevtillströmningen var som störst under hösten 2015. På senare tid har de nytilkomna eleverna haft mer varierad bakgrund och kommit från ett tiotal länder.

De nyanlända ungdomarna har mycket olika förutsättningar för studier när de kommer till Sverige. Eleverna kommer i olika åldrar och har varierad skolbakgrund, alltifrån analfabeter till elever som har väldigt goda skolkunskaper men saknar det svenska språket. Deras kunskapssyn och kulturella bakgrund påverkar också hur de kan möta vårt skolsystem och dess förväntningar. Många elever mår psykiskt dåligt och har trauman från hemlandet och flykten därifrån. Flera elever får heller inte stanna i Sverige utan står inför utvisning. Enligt rektorn riskerar detta att leda till bland annat utanförskap, hopplöshet, drogmissbruk och kriminalitet. Matematikläraren beskriver också utvisningarnas motivationssänkande effekt som den största utmaningen för hans undervisning. Trots detta menar lärarna att det överlag rör sig om en elevgrupp där de får ovanligt mycket energi och optimism tillbaka från eleverna.

Huvudmannen menar att det är viktigt att skolpersonalen står rustade för olika situationer för att inte öka elevernas oro ytterligare. Sva-lärarna menar också att lärare inte bör ta på sig en kuratorsroll som de inte är rustade för. Matematikläraren anger att han försöker få upp hopp och kämpaglöd hos eleverna genom att berätta om hur han själv har överkommit olika svårigheter som invandrad till Sverige.

Kommunen lyfter vikten av värdegrundsfrågor

I utbildningsplanen för introduktionsprogrammen i Borås stad står bland annat att utbildningen ska bedrivas på heltid och innehålla grundskolekurser med mera utifrån elevens behov och fortsatta kunskapsutveckling. Där står vidare att utbildningen planeras så att eleven så snart som möjligt övergår till ett annat introduktionsprogram, nationellt program eller annan utbildning, så som sfi eller komvux.¹⁰²

Enligt utbildningschefen är en grundinställning att alla elever ska behandlas lika. Detta innebär bland annat att språkinstruktionen ska vara en integrerad del i gymnasieskolan, såväl placeringsmässigt som samarbetsmässigt. Utvecklingsledaren lyfter också vikten av att arbeta med värdegrundsfrågor, så som jämställdhet.

Kommunens mottagande och kartläggning sköts av en särskild enhet

I Borås stad sker all mottagning och initial kartläggning på Centrum för flerspråkigt lärande (CFL), som är en enhet inom kommunens utbildningsförvaltning. I mån av resurser består den initiala kartläggningen bland annat av språktest och matematiktest. Rektorn på Tullengymnasiet ser gärna att denna mottagning och kartläggning på sikt skulle kunna ske på skolan istället. CFL tillhandahåller också modersmålsundervisning och studiehandledning på olika modersmål, som kan köpas in av olika skolor. Tullengymnasiet köper främst in modersmålsundervisning från CFL, medan skolan ombesörjer studiehandledningen genom sina anställda språkstödjare (vilket utvecklas längre fram).

Språkinstruktionens nybörjarfas finns på Tullengymnasiet

Språkinstruktionen i Borås är från och med hösten 2016 uppdelad i två faser, där nybörjarfasen är förlagd på Tullengymnasiet (tidigare var all språkinstruktion förlagd på denna skola). Nybörjarfasen kan hoppas över för elever som har invandrat till Sverige i yngre åldrar och som därmed har studerat i den svenska grundskolan. Äldre nyanlända ungdomar lämnar istället CFL när Tullengymnasiet kan ta emot dem. Skolans mottagande försvåras bland annat av brist på sva-lärare, vilket kan försena bildandet av nya klasser. På skolan genomförs en fortsatt kartläggning som resulterar i en individuell studieplan för varje elev. Eleverna läser upp till tre terminer på nybörjarfasen beroende på sin progression.

Höstterminen 2016 finns omkring 160 elever på nybörjarfasen, vilka är indelade i tre olika spår utifrån sin skolbakgrund och progressionstakt. Varje spår omfattar i sin tur flera mindre elevgrupper. I det första spåret, ”Alfa”, går elever som är analfabeter eller som har mycket kort skolbakgrund. Där jobbar man mycket med alfabetisering (läs- och skrivinlärning). På ”Spår 1” går elever med starkare skolbakgrund och språkkunskaper än i Alfa-gruppen, men som ändå bedöms ha långt kvar i sin utbildning för att kunna övergå till svensk gymnasieutbildning. På ”Spår 2” går elever som har relativt god utbildningsbakgrund och

102 Borås stad, Tullengymnasiet, *Plan för introduktionsprogrammen i Borås Stad*.

progression. Det finns tre arbetslag på skolan om vardera sju till nio lärare, som alla har hand om såväl Alfa-elever som elever på Spår 1 och 2.

Inom Spår 2 ryms en språkklass, som enbart utgörs av daritalande elever. Rektorn motiverar språkklassens tillkomst med att det både fanns lärarresurser och behov bland eleverna för att skapa den. Syftet med språkklassen är att skolan kan utnyttja elevernas modersmål i undervisningen. Övriga elevgrupper på Tullengymnasiet har mer blandad bakgrund och olika modersmål.

På Tullengymnasiet läser alla elever svenska som andraspråk, engelska, matematik och SO mot målen i grundskolans årskurs 9. Enligt rektorn betraktar lärarna det som en början på elevernas språkutveckling och att man lägger grunden för deras vidare studier. Elever med högre progressionstakt läser också grundskoleämnena historia samt idrott och hälsa. Många elever tar även del av modersmålsundervisning. Från och med hösten 2016 får eleverna tillhöra en och samma grupp i åtminstone en termin, jämfört med tidigare då de bytte klassrum och klasskompisar beroende på ämne. Sva-lärarna bedömer att denna stabilare gruppindelning har gynnat elevernas trygghet och undervisningens kontinuitet.

Sva-läraren för Alfa-gruppen framför att hennes elever kan påbörja en Spår 1-klass när de bedöms kunna hänga med i en undervisning som bygger mycket på text och själva kan skriva texter mera självständigt. Elevernas utveckling i det svenska språket avgör även när de kan lämna Tullengymnasiet för en fortsättningsskola (vilket utvecklas nedan). Enligt sva-lärarna handlar det sistnämnda om en vidare bedömning utifrån olika kunskapskriterier på motsvarande årskurs 6-nivå.

Lärarna menar att en elevs utveckling i svenska oftast också har ett positivt samband med elevens progression i andra ämnen. Matematikläraren bedömer att de elever som kan påbörja en fortsättningsfas med hänsyn till svenskan generellt också har förutsättningar att uppnå godkänt betyg i matematik motsvarande årskurs 9. Alla tre lärarna menar att den största ämnesmässiga utmaningen för språkintröktions eleverna är engelskan. Eleverna kan till exempel ha ett ganska bra engelskt vardagsspråk (ibland hemmasnickrat snarare än skollärt), men saknar ordförråd för att kunna analysera, jämföra och reflektera. Undervisningen i engelska är inte så omfattande som sva-undervisningen på språkintröktionen, vilket medför att eleverna får en bättre progression i svenska än i engelska.

Det finns ingen upprättad plan för vad utbildningen ska leda till när eleverna påbörjar språkintröktionen på Tullengymnasiet. Då elever lämnar Tullengymnasiet för någon av de fyra fortsättningsskolorna inom Borås stad sker ett muntligt överlämningsmöte mellan berörda lärare samt skriftlig information av annan form. Rektorn bedömer att denna informationsöverföring vid kommun- och skolbyten fungerar tillfredsställande, men saknar uppföljning och analys av elevernas resultat på aggregerad nivå som skulle kunna leda till verksamhetsutveckling. Hon anger dock att en kvalitetsbedömning är planerad under 2016–2017.

Både huvudmannen och lärarna lyfter fram det olyckliga i att språkintröktionseleverna inte får träffa svenskfödda elever på Tullengymnasiet. En av sva-lärarna menar att detta kan vara bra under en kortare inledningstid i Sverige, men att isoleringen bör brytas betydligt snabbare än i nuläget. Ett sätt att åstadkomma detta vore enligt lärarna att få till stånd en gemensam ämnes-

undervisning med en grundskola, där sva-lärarna skulle kunna inta mera handledande roller.

Språkintröduktionens fortsättningsfas kan ske på olika skolor

Den fortsatta utbildningen på programmet sker på andra gymnasieskolor inom kommunen, varvid språkintröduktionseleverna också får börja röra sig i en skolmiljö med svenskfödda elever. I fortsättningsfasen har eleverna möjlighet att närvara på vissa nyckellektioner och samläsa med andra gymnasieelever. Denna utbildningsfas kan antingen vara en mer allmän fortsättning på programmet eller en inriktning mot mer specifika yrkes- och utbildningsområden beroende på elevernas intressen och förutsättningar.

Almäsgymnasiet samlar språkintröduktionselever som siktar mot vård- och omsorgsprogrammet eller restaurang- och livsmedelsprogrammet, *Viskastrands-gymnasiet* samlar elever som siktar mot fordons- och transportprogrammet eller bygg- och anläggningsprogrammet, *Sven Eriksonsgymnasiet* samlar elever som siktar mot teknikprogrammet eller ekonomiprogrammet och *Bäckängs-gymnasiet* samlar elever som siktar mot humanistprogrammet, naturvetenskapliga programmet eller samhällsvetarprogrammet. Hösten 2016 (december) befinner sig ungefär 40 språkintröduktionslever på var och en av fortsättnings-skolorna, vilket innebär att ungefär lika många elever befinner sig på program-mets fortsättningsfas som nybörjarfas i Borås stad.

Enligt rektorn på Tullengymnasiet har fortsättnings-skolorna haft en påtaglig utmaning med att hitta rätt nivåer på sin undervisning för språkintröduktions-eleverna. Målet är att de erfarenheter och den kompetensutveckling om flerspråkighet och språkutvecklande arbetssätt som finns på Tullengymnasiet (se längre ner) ska spridas vidare till de andra skolorna, så att de inte behöver uppfinna hjulet på nytt. Rektorerne på de olika skolorna bildar ett nätverk där de träffas varannan månad. De har mestadels pratat om praktiska frågor men på senare tid också bland annat berört studie- och yrkesvägledning. Inom Borås stad finns också nätverk för samordnare och lärare, där man bland annat diskuterar mer praktiska frågor som rör elevgruppen. Såväl huvudmannen som rektorn bedömer att den nya organisationen är ett steg i rätt riktning, i form av att elevernas valmöjligheter och strävan efter att komma vidare till fortsättnings-skolorna kan höja deras studiemotivation.

Vuxenutbildning är en vanlig fortsättning efter språkintröduktionen

Huvudmannen framhåller att alla elever, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska kunna komma lika långt. För närvarande är man nöjda med att ha landat i en tydlig organisation för språkintröduktionen, där de olika utbildningsvägar som har beskrivits ovan kan väljas utifrån elevernas önskemål och förutsättningar. Elevernas realistiska progression är dock något som kan komma att ses över framöver. Huvudmannen har som målsättning att de elever som påbörjar språkintröduktion på Tullengymnasiet ska påbörja nationella program, men ser också anställningsbarhet som en bredare slutdestination.

Eleverna på fortsättningsfasen har möjlighet att läsa tillräckligt många grundskoleämnen för att uppnå behörighet till de nationella programmen, men i praktiken är det ovanligt att de kvalificerar sig för nationella program innan

de blir för gamla. Tullengymnasiets rektor tror heller inte att detta kommer att ändras nämnvärt för kommande elevkullar. Därmed utgör andra introduktionsprogram och vuxenutbildning – i synnerhet yrkesvux – de vanligaste fortsatta utbildningsvägarna. I detta sammanhang ser huvudmannen behov av en stärkt vuxenutbildning, till vilken staten gärna skulle få bidra med mera pengar och mer långsiktig finansiering. Även rektorn lyfter fram vikten av god beredskap hos vuxenutbildningen för att ta emot elever från språkintröduktion.

Språkutvecklande arbetssätt och flerspråkighetsperspektiv i undervisningen

Borås stad arbetar medvetet med ett språkutvecklande arbetssätt i undervisningen, utifrån rådande forskning. Enligt rektorn finns också ett flerspråkighetsperspektiv närvarande på Tullengymnasiet. Skolans syn är att elever kan få en snabbare kunskapsutveckling om de får utveckla och använda sina modersmål i undervisningen, inklusive i ämnet svenska som andraspråk. Det handlar också om en medvetenhet om att elevernas modersmål inte alltid är deras starkaste skolspråk eftersom de kan ha bott i andra länder under flera år.

Rektorn lyfter värdet av flerspråkiga lärare och språkstödjare för skolans kontakter med eleverna och elevernas lärande. Hon berättar vidare att alla lärare har delat ansvar för elevernas språkutveckling och att de kan fläta in olika språk i samtliga ämnen. Enligt rektorn kan elevernas svenska i synnerhet utvecklas inom SO, där de exempelvis kan få beskriva hur något fungerar i deras hemländer (så som det politiska systemet) istället för att enbart lära sig om hur det fungerar i Sverige. Borås stad har också gjort en upphandling där ett tiotal obehöriga lärare på Tullengymnasiet läser svenska som andraspråk på högskolan i Borås parallellt med sitt arbete.

Sva-lärarna framför att man kan använda olika arbetssätt i undervisningen för att stötta elever att förstå ett språk som de ännu inte fullständigt behärskar. De ser det som positivt att skolan på ett medvetet vis använder elevernas modersmål (eller till exempel engelska) som stöd i undervisningen. Fram till ett par år sedan gällde istället att eleverna måste uppnå en högre nivå i svenska innan de kunde påbörja undervisning i andra ämnen. Även rektorn ser det som en nödvändighet att eleverna får använda olika språk i undervisningen, både för att kunna utveckla och visa upp sina ämneskunskaper, oavsett hur väl de behärskar det svenska språket. Hon uttrycker den förändrade synen på undervisningen på följande vis:

[Jag] är gammal sfi-rektor och jag känner igen det här resonemanget [...] "nej, men i skolan ska man ju prata svenska" och "ni får inte prata modersmålet i klasserna" och så. Men det har vi helt vänt på här.

Eleverna på Tullengymnasiet ges möjligheter att använda sina modersmål och andra eventuella språkkunskaper på olika vis. Sva-läraren för Alfa-gruppen använder sig exempelvis av elevernas olika språk utan att hon själv behärskar dem, med stöd av skolans språkstödjare:

[Jag] kan inte kommunicera med dem, så det är inte på den nivån. [...] Jag skulle vilja kunna presentera en text eller någonting med skrift som eleverna kan tillgodogöra sig innan vi börjar arbeta. Eller under tiden vi arbetar. Jämföra skrifter på svenska och på deras modersmål. Och det kan jag känna att jag

saknar. Så jag jobbar med den muntliga förmågan och få [eleverna att] berätta för varandra, berätta för mig på dari. Fastän jag inte förstår någonting så kan jag höra att, ja, men nu pratar de väldigt engagerat och invecklat [...]. Och sen kan språkstödjaren berätta vad det var eleven sa. Eller så kan eleven få berätta för språkstödjaren och hon tolkar. Så det kan vara på olika sätt på det viset. Och jag behöver ofta göra det för att sätta igång eleverna ... De har förkunskaper med sig, men de har svårt att berätta om dem på svenska. Och då är det lättare när de får tänka ut det först på sitt modersmål.

Hon arbetar också på ett liknande vis med de elever som saknar språkstöd i klassrummet. Detta genom att eleverna kan få berätta på till exempel dari, för att få igång deras tänkande på rätt ställe. Därefter kan en annan elev få försöka berätta på svenska vad den första eleven sagt. Hon utvecklar detta på följande vis:

[Eleverna] diskuterar på dari, och sen kan de försöka berätta det på svenska. Och då är det kroppsspråk och gester. Vi googlar bilder, försöker, de pratar in med sina verktyg. Även om de inte skriver på dari så kan de prata in och så får [de] det svenska ordet. Och så kan jag läsa det svenska ordet. Så det finns lite arbetssätt vi kan använda.

Sva-läraren för elever med högre progressionsnivå kan i högre utsträckning arbeta med skriftspråk. Hon kan till exempel skriva ett ord på svenska på tavlan, varpå någon elev kan få gå fram och skriva det på dari. Och om det skulle bli fel så menar hon att eleverna brukar rätta varandra. Denna sva-lärare har också ett ansvar för att utveckla skolans språkutvecklande arbetssätt inom ramen för sin förstelärartjänst. Detta arbete bedrivs i samarbete med framför allt skolans specialpedagog och syftar till att utveckla skolspråket, exempelvis genom att tillämpa metoden ”Reading to learn”¹⁰³.

En strävan är att eleverna ska utveckla sin begreppsförståelse på både svenska och sina modersmål. De får bland annat förklara olika begrepp för varandra på sina modersmål innan lektionen fortsätter på svenska igen, vilket stärker båda språken. De båda sva-lärarna berättar också att de har byggt upp så pass god förståelse för hur elevernas diskussioner fortlöper att de kan bryta in och styra upp sådana diskussioner vid behov. Sva-lärarna framför också att de använder kroppsspråk och bildspråk (inklusive filmvisning) som komplement till tal- och skriftspråk i sin undervisning. De vill också plocka in material från andra ämnen och från omvärlden för att göra undervisningen mer intressant.

Matematikläraren för språkklassen som omfattar elever från Afghanistan och Iran menar att eleverna har relativt goda matematikkunskaper, men att deras bristande svenskunskaper försvårar undervisningen. Han undervisar först och främst på svenska, utifrån målsättningen att eleverna ska utveckla sina svenskunskaper, men kompletterar med att även kommunicera på dari. Han försöker också anpassa uppgifter till en mer bekant miljö för eleverna, så att de exempelvis får tänka på sitt ursprungslands valuta istället för svenska kronor då de gör räkneövningar med pengar. Matematikläraren menar att sådant betyder mycket för elevernas förståelse och utförande av det som uppgiften syftar till.

103 En textbaserad pedagogik som syftar till att stötta elevers skriv- och läsutveckling. Se exempelvis Acevedo & Löfstedt 2014.

Tekniska hjälpmedel i form av olika översättningsprogram som finns tillgängliga på nätet är också viktiga redskap i undervisningen på Tullengymnasiet. Rektorn menar att det finns många bra appar som ger stöd till undervisningen via elevernas Ipads, inte minst inom Alfa-grupperna. Både rektorn och sva-lärarna framhåller nyttan av Google Chromebooks och Lexin¹⁰⁴. Matematikläraren nämner också att han använder webbmatte.se¹⁰⁵ för översättningar mellan svenska och persiska. I skolbiblioteket finns det också ett antal flerspråkiga läromedel i form av lättlästa, skönlitterära böcker på till exempel svenska och arabiska som används inom sva-undervisningen.

Språkstödjare står för studiehandledning och andra viktiga uppgifter

Tullengymnasiet har inga anställda studiehandledare och köper sällan in studiehandling på modersmål från den kommunala enheten CFL. Istället har man sex anställda språkstödjare som bland annat ombesörjer studiehandledningen på modersmål. Specialpedagogen beskriver att skolan har ett nytt tankesätt kring hur man kan jobba med språkintrouktionselever sedan omorganisationen, där lärarna har ändrat sin undervisning och där språkstödjarna används på ett annat sätt än tidigare. Hon framför att de är väldigt måna med att det är elevens behov som styr, istället för lärarens behov av att ha språkstödjare. För att samarbetet mellan lärare och språkstödjare ska fungera väl förekommer gemensamma förberedelser inför lektionerna och uppföljande diskussioner i efterhand om vad som fungerat bra och vad som kan göras bättre. Sva-lärarna anger också att det är viktigt att lektionerna håller vissa mönster och att språkstödjarna lär sig hur olika lärare bedriver sin undervisning. Lärarna tänker bland annat till mer nu än tidigare kring hur läsbar en text är innan de delar ut material.

Ett skäl till att skolan har valt detta upplägg är att man bedömer tillgången på studiehandledare med både tillräckliga ämneskunskaper och svenskkunskaper samt förmåga att möta eleverna där de befinner sig som bristfällig. Språkstödjarna kan dessutom vara med på lektionerna i större utsträckning och involveras mer kulturellt i skolan än inhyrda studiehandledare som har begränsad tid på flera olika skolor. Huvudmannen framför också att man har sett positiva effekter av att använda språkstödjare inom sfi.

Tullengymnasiets språkstödjare bildar en arbetsgrupp under ansvar av specialpedagogen och en samordnare. Gruppen diskuterar bland annat hur man kan täcka in alla elever och förmå dem att förstå att deras kunskaper på modersmålet kan användas för att utveckla deras svenska. Specialpedagogen upplever att skolan har bra koll på alla elevers utveckling i detta nya system.

Språkstödjarna har varierande bakgrund och tidigare utbildning. Rektorn menar att det är särskilt positivt om skolan kan hitta språkstödjare med lärarutbildning, men framhåller också vikten av språkstödjarnas sociala kompetens. Två av Tullengymnasiets språkstödjare är arabisktalande, två är somalisktalande och två är daritalande. Några av dem behärskar även flera av dessa språk eller andra relevanta språk, så som tigrinja. Det saknas dock språkstöd i exempelvis

104 Ett webbaserat lexikon på svenska och många andra språk som är speciellt anpassat för flerspråkig undervisning.

105 Webbida från Stockholms stad.

kurdiska dialekter på skolan. Denna brist har delvis kunnat lösas genom att berörda elever har behärskat lite arabiska vad gäller muntlig kommunikation, medan skriftlig information är ett större problem i sammanhanget eftersom de saknar läs- och skrivfärdigheter på detta språk. Även engelska kan användas för att kommunicera med vissa elever. Med andra ord varierar det språkliga stödet till olika elever, där elever med modersmål som inte talas av så många elever kan få mindre stöd. Skolan har dock vid några tillfällen köpt in studiehandledning på sådana språk från CFL för elever som uppvisar låg progression och har halkat efter.

Språkstödjarna underlättar samarbetet mellan lärare och elever och stöttar eleverna på lektionerna. Den arabisktalande språkstödjure som vi har intervjuat arbetar inom tre klasser, som samtliga omfattar arabisktalande elever i olika omfattning. Hon berättar att språkstödjarna och lärarna har lyckats upprätta ett samarbete som inte stör själva undervisningen, där hon inte pratar arabiska hela tiden och översätter varje ord. Det handlar snarare om att hjälpa eleverna med särskilt svåra ord och begrepp så att de kan fortsätta att följa lärarnas undervisning eller en text. Språkstödjure lyfter också fram en kulturöverbryggande uppgift, i form av att underlätta för eleverna att ta del av en undervisning med betydligt större inslag av egna reflektioner och diskussioner än vad som kan ha varit fallet i deras tidigare skolsystem.

Språkstödjarna uppfyller också en trygghets- och motivationshöjande funktion på Tullengymnasiet. Specialpedagogen menar exempelvis att det många gånger är språkstödjarna som lyfter elevernas självförtroende då de inte kan visa sina kunskaper på grund av bristande svenskkunskaper. Det har också hänt att lärare har kallat in språkstödjare på lektioner för att oroliga elever ska få möjlighet att prata av sig gällande utvisningshot. Specialpedagogen framhåller också att språkstödjarnas språkkunskaper bidrar till en djupare förståelse av till exempel orsaker till frånvaro bland vissa elever, utan att förringa elevhälsans roll.

Språkstödjarnas studiehandledning sker för grupper av elever och under lektionstid. Utöver vanliga lektioner gör elever, lärare och språkstödjure en del utflykter tillsammans, till exempelvis bibliotek och aktivitetslokaler. Enligt språkstödjure leder dessa utflykter till både kunskap om det svenska samhället och andra värdefulla samtal på svenska än de som äger rum i klassrummen.

Övriga erfarenheter och reflektioner från intervjupersonerna

Huvudmannen framhåller att studie- och yrkesvägledarna har en väldigt viktig roll för språkintrouktionseleverna, eftersom de inte känner till det svenska utbildningssystemet och den svenska arbetsmarknaden. Samtidigt saknar man en röd tråd från statens sida vad gäller synen på de många elever som kommer så sent till Sverige att vuxenutbildning blir den naturliga fortsättningen. Dessa elever kan också ha bristfällig skolbakgrund och vitt skilda förutsättningar för att börja arbeta på den svenska arbetsmarknaden jämfört med svenskfödda elever.

Den ena huvudmannarepresentanten anser att det är centralt att det finns viss flexibilitet för språkintrouktionen och framhåller Skolverkets allmänna råd på området som en bra vägledning. Den andra representanten efterfrågar tydliga, realistiska förväntningar på språkintrouktionen från statens sida samt mera

klarhet i hur utbildningen kan förhålla sig till annan utbildning i det svenska skolsystemet:

Jag tror att det finns stor irritation kring att man tror att det förväntas från statens håll att en elev som kommer i årskurs 8 och aldrig har gått i skolan, [...] att när de är 19 år, då har de gått ut från ett nationellt program. Det ska gå mycket fortare för de här eleverna som dessutom kanske har trauman med sig. Jag tror att det skulle skapa lite lugn i systemet om [...] vi har en idé om hur vi ser på hela skolan [...] Om inte ens staten vet hur vi ska göra, hur ska då jag som enskild lärare förhålla mig i det systemet? [Det] handlar ju också om att ju fler elever vi har som är åldersmässigt gymnasieelever, men som behöver läsa grundskolan, det betyder också att det blir konkurrens om samma lärare.

Även rektorn önskar att språkinstruktionen skulle kunna bli lite mer strukturerad. Förvisso finns kursplanerna för de olika ämnena att tillgå vid lärarnas undervisning, men i andra, organisatoriska frågor får kommuner och skolor ”känna sig för”. Det handlar exempelvis om vilka grundskoleämnen och orienteringskurser som bör ingå i utbildningen. Det vore också bra, enligt huvudmannen, om staten införde någon slags reglering för hur skolorna ska jobba med värdegrundsfrågor inom språkinstruktionen, så att lärarna får mer stöd i att avgöra detta.

Sva-lärarna menar att ett språkutvecklande arbetssätt är en nödvändighet inom utbildningen. De lyfter även vikten av en god studie- och yrkesvägledning. Med inspiration från Umeå vill de också utveckla kartläggningen av nyanlända elever, så att elever med goda förmågor snabbare kan påbörja en undervisning som syftar till betyg i olika ämnen och förmågor hos elever med sämre förutsättningar kan byggas upp. Sva-lärarna nämner också betydelsen av att anställa behöriga lärare, eller åtminstone lärare med god lärarutbildning.

Specialpedagogen menar att skolan har sin roll i systemet, men att den inte kan vara ett behandlingshem. Hon påtalar därför behovet av fungerande boenden, med bland annat utbildad personal, för de nyanlända ungdomarna. Hon ser det också som en tänkbar lösning för vissa skoltrötta men arbetssugna elever att få komma ut på praktik på en arbetsplats redan relativt tidigt under sin utbildning. På så vis kan de både få möjlighet att känna sig nyttiga och få praktisk övning i det svenska språket, medan de riskerar att tappa motivation och självförtroende om de fastnar i skolbänken.

Jokkmokk

Vi besökte *Lapplands gymnasium, Jokkmokk* i Bokenskolans lokaler i december 2016. Lapplands gymnasium drivs sedan 2010 av Lapplands kommunalförbund, som består av Gällivares, Jokkmokks, Kirunas och Pajalas kommuner. Ett motiv till att bilda en gemensam gymnasieorganisation var att kommunerna ska kunna erbjuda ett brett utbildningsutbud trots ett minskande antal elever. Kommunalförbundet anordnar ett tjugotal gymnasieprogram, inklusive introduktionsprogram.

Besöket i Jokkmokk syftade främst till att belysa hur en landsbygdskommun med kraftigt ökat mottagande av nyanlända ungdomar och begränsad personaltillgång har börjat nyttja studiehandledning på modersmål via fjärrundervisning, vid sidan av den studiehandledning som sker med fysisk personal på Bokenskolan. Våra intervjuer genomfördes med gymnasiechefen för Lapplands gymnasium, rektorn för Lapplands gymnasium i Jokkmokk samt en sva-lärare och en fjärrhandledare på Bokenskolan. Sva-läraren har bland annat bakgrund som lågstadielärare och specialpedagog. Fjärrhandledaren sköter om det praktiska med skolans fjärrundervisning och närvarar under dessa pass. Hon har tidigare arbetslivserfarenheter från både det pedagogiska och det tekniska området.

Kommunens mottagande av nyanlända ungdomar ökade drastiskt hösten 2015

I Jokkmokk kan utvecklingen av antalet nyanlända ungdomar beskrivas som dramatisk i relation till den totala befolkningen i kommunen. Efter den stora ökningen av mottagandet hösten 2015 gick man från ungefär 15 till 76 språkintroduktions elever hösten 2016. Detta innebär att drygt 40 procent av kommunens gymnasieungdomar (totalt 176 elever) går på språkintroduktion. Det är få av dessa elever som även har gått grundskola i Sverige.

Nästan 90 procent av eleverna på språkintroduktion är pojkar. Drygt hälften kommer från Afghanistan och fler än tio kommer från Eritrea. Totalt sett härstammar eleverna från sex olika länder och talar dubbelt så många modersmål, vilket bland annat beror på att det talas flera olika språk i Afghanistan. Hälften av alla modersmål talas endast av en eller två elever.

Med andra ord står Jokkmokk inför utmaningen att ordna undervisning och studiehandledning på modersmål för 76 elever med tolv olika modersmål i en befolkningsmässigt liten kommun, med en enda gymnasieskola och begränsad personaltillgång. En ytterligare komplikation är att en majoritet av eleverna saknar permanenta uppehållstillstånd.

Utvecklingen har krävt stor fokus på aktuella frågor

Lapplands kommunalförbund har inte någon beslutad övergripande plan eller uttalad strategi på integrationsområdet. Vidare pågår ett arbete med huvudmannens utbildningsplan. Rektorn berättar att förutsättningarna för språkintroduktionen kontinuerligt förändrades i takt med den tidigare elevtillströmningen och enligt gymnasiechefen har arbetet mer handlat om att ”släcka bränder” än att upprätta långsiktiga planer. Man har helt enkelt varit fullt upptagna med att få det hela att fungera.

Det övergripande mål som man arbetar mot är att alla elever ska utvecklas så långt som möjligt. För ett mindre antal elever handlar detta om att försöka uppnå behörighet till nationella program. Enligt rektorn går många elever från språkinstruktionen först över till ett annat introduktionsprogram och då främst till programinriktat individuellt val. Gymnasiechefen och rektorn påtalar också möjligheten till fortsatt utbildning på folkhögskola samt att läsa in grundskole- och gymnasiekompetens inom vuxenutbildningen. De menar vidare att många av de nyanlända eleverna skulle kunna arbeta inom vårdsektorn framöver, i synnerhet de som har varit längst tid i Sverige. Det finns även en potentiell arbetsmarknad inom gruvnäringen (med närmaste gruvan i Malmberget).

Gymnasiechefen beskriver vuxenutbildningen som efterfrågestyrd, med möjlighet att öka i omfattning. Samtidigt berättar han att det inte finns någon färdig organisation för att ta emot ett större antal nyanlända ungdomar som ska läsa in gymnasiekompetens. Vidare framför han att förutsättningarna för att erbjuda vuxenutbildning skulle främjas av en mer långsiktig och stabil statlig finansiering (via statsbidrag) än vad som hittills har varit fallet.

Den största utmaningen är bristen på kvalificerad skolpersonal

I processen att ta emot nyanlända ungdomar för att integrera dem i samhället och den svenska skolan har Jokkmokk både fördelar och nackdelar. Till fördelarna hör att det inte finns någon konkurrens om platser på nationella program, vilket innebär att de elever som uppnår behörighetskraven till dessa program i princip är garanterade en plats. Att de nyanlända eleverna utgör en stor andel av skolans elever medför också att deras utbildning utgör en självklar prioritet. Vidare är alla elever och all utbildning inom gymnasieskola och vuxenutbildning samlade i två närbelägna byggnader, med samma huvudman, vilket underlättar samverkan kring och kontakt med eleverna.

Den största utmaningen i kommunen är dock att det är svårt med lärarförsörjningen. Det var redan tidigare en stor utmaning att få tag på utbildade pedagoger och lärarbristen har nu ökat ytterligare med de många nyanlända eleverna. Dessutom är det mycket svårt att täcka upp behoven av lärare med flerspråkig kompetens. Rektorn påtalar att kravet på legitimerade lärare inte går att uppfylla när det helt enkelt saknas legitimerade lärare att tillgå, varpå man har anpassat kravet till att anställa personal med tidigare skolerfarenhet.

Som en följd av lokal personalbrist har Lapplands gymnasium börjat nyttja modersmålsundervisning och studiehundledning på modersmål via fjärrundervisning. Dessa tjänster köps in från Språkskolan i Uppsala (som senare bytt namn till Enheten för flerspråkighet) och vänder sig i hög grad till språkinstruktionselever (vi återkommer till ämnet längre fram). Sedan tidigare har gymnasieförbundets kommuner också delat vissa andra undervisningskompetenser utanför språkinstruktionen genom liknande digitala former.

Lärarna har gjort stora insatser

I Jokkmokk finns inte någon särskild mottagningsenhet, utan de nyanlända ungdomarna i gymnasieålder tas emot på Bokensskolan. Lärarna gör efter ett så kallat inskrivningssamtal en relativt snabb bedömning av elevernas skolbakgrund. Därefter placeras eleverna i olika undervisningsgrupper (vilket utvecklas längre fram).

Mycket av arbetet med mottagande och kartläggning ligger alltså på lärarna. Lärarna har utöver sin undervisning också fungerat som mentorer för eleverna och hanterat kontakter med boenden, gode män och socialtjänst. Rektorn lyfter fram lärarnas engagemang som en viktig orsak till att utbildningen har fungerat:

Att vi över huvud taget klarade det här, det berodde på att min personal hade en positiv grundsyn. Vi tar emot dem, vi fixar det här. Det är kaos. Vi gör vad vi kan, men de gjorde det. Och de gjorde framför allt en hel del saker som kanske egentligen skulle ligga på mig, eller som har hamnat på rektorer annars. Typ ha grundansvaret för organisationen, inskrivningssamtal, kontakt med boenden och gode män, schema. Alltså mina lärare gjorde det här under pågående upptrappning. Och som avslutning [... när] de hade gått på sommarlov [...] hade jag några stycken som satt två dagar och skissade på organisationen, den slutliga organisationen inför det här läsåret, så de gjorde ett hästjobb.

Gymnasiechefen fyller i att det gemensamma ansvarstagandet har fungerat bättre i Jokkmokk än i förbundets övriga kommuner, där alla frågor istället har hamnat som en ”jättebelastning” i rektorns knä.

Sva-läraren berättar att kartläggningen är under utveckling. Skolan har anställt en specialpedagog under hösten som har gått viss utbildning i kartläggning och börjat samla ihop material för detta arbete.

I Jokkmokk samlas alla elever på samma skola

På Lapplands gymnasium i Jokkmokk går språkintrouktionseleverna i samma lokaler, Bokenskolan, som eleverna på alla andra gymnasieprogram. På skolan erbjuds sex nationella program (el- och energiprogrammet, vård- och omsorgsprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet, naturvetenskapsprogrammet, teknikprogrammet och ekonomiprogrammet), samtliga introduktionsprogram och samiska högskoleförberedande programmet, som är en särskild variant av samhällsvetenskapsprogrammet.

Programmets upplägg och innehåll

På Lapplands gymnasium i Jokkmokk är språkintrouktionseleverna placerade i åtta undervisningsgrupper utifrån sina svensk-kunskaper. Gruppindelningen baseras på den initiala kartläggning som lärarna gör när eleverna kommer till skolan. Man har emellertid valt att benämna grupperna i olika färger för att eleverna inte ska uppleva att de är sorterade enligt en tydlig nivågruppering.

En av undervisningsgrupperna utgörs av de elever som har kortast utbildningsbakgrund och/eller bristfällig läs- och skrivförmåga. Den intervjuade sva-läraren undervisar inom två elevgrupper som ligger längre fram än så. Enligt sva-läraren tror man att det är möjligt för elever inom fyra av skolans grupper att nå målen i årskurs 9 i svenska i andraspråk under det aktuella läsåret. Hon berättar också att man våren 2016 försökte gruppera eleverna på andra vis i andra ämnen, men att man fann det omöjligt att få till schemamässigt. Därmed läser eleverna alla ämnen inom samma grupp, vilket läraren beklagar.

Skolan erbjuder alla grundskoleämnen förutom hemkunskap, där man inte har fått tag på någon lärare. Eleverna har redan från början flera olika ämnen på schemat för att gynna deras möjligheter att uppnå behörighet till nationella program. Sva-läraren menar att denna målsättning också gäller bland eleverna.

Hon framför också att skolan har jobbat hårt med att få eleverna att förstå vad som krävs för sådan behörighet och att det kan vara lättare för eleverna att få godkända betyg i exempelvis idrott än i andra ämnen.

Tonvikten i utbildningen ligger på svenska som andraspråk, som omfattar cirka sju timmar per vecka. Sva-läraren beskriver att hon använder många olika knep i sin undervisning för språkintrouktionseleverna:

Jag använder kroppsspråket jättemycket, jag använder tavlan otroligt mycket. Skriver. Ritar jättemycket för att förklara saker. Och [...] försöker hitta synonymer när man pratar. För man vet inte om de alltid förstår en sak, och då säger man det kanske på ett annat sätt [...].

Att undervisningsgrupperna inte är sammansatta utifrån elevernas modersmål ser den intervjuade sva-läraren som en möjlig fördel för elevernas språkutveckling i svenska. Hon tillägger dock att det är en stor vinst att elever med samma modersmål hjälper varandra, både på egna initiativ och på skolpersonalens uppmuntran. Dessutom framför hon att homogena språkklasser kan vara lämpligare inom andra ämnen än svenska som andraspråk, där det inte är lika viktigt att eleverna pratar svenska. Fjärrhandledaren påpekar i detta sammanhang också att det kan finnas nackdelar med att samla elever på vitt skilda kunskapsnivåer, bara för att de har samma modersmål.

Det sker som regel inga övergångar mellan de åtta undervisningsgrupperna under utbildningen, med undantag för de elever som har placerats i en grupp som visar sig vara dåligt överensstämmande med deras förmågor och progression. Dessa elever kan antingen få byta grupp eller få sin undervisning i olika ämnen inom en annan grupp. Övergångar mellan grupperna möter inga hinder i teorin, men skolan har svårt att lösa det schematekniskt. Schemalaggningsen styrs och begränsas dels av att det finns få pedagoger, men också av att många av dem arbetar deltid på skolan under vissa tider av veckan. Dessutom är modersmålsundervisningen och studiehandledningen via Språkskolan strikt bunden till vissa tider, som måste fördelas mellan skolorna inom Lapplands gymnasium.

Läsåret 2015/16 anställdes tre ytterligare lärare i Jokkmokk för att möta upp behoven på utbildningen. Sammantaget finns nio pedagoger (fördelade på sju tjänster) som enbart jobbar inom språkintrouktionen hösten 2016. Dessutom finns elva pedagoger med en mindre del av sin tjänst på programmet samt en specialpedagogtjänst på 40 procent, som arbetar i den undervisningsgrupp som har störst behov. Sva-läraren och en kollega fungerar också som ”resurspersoner” åt nyanlända elever på andra gymnasieprogram som läser svenska som andraspråk tillsammans med en klass som läser svenska.

I fråga om tekniska hjälpmedel lyfter sva-läraren fram Lexin som ett flitigt använt översättningsverktyg bland eleverna. På skolan finns också fysiska lexikon.

Studiehandledning på modersmål

– både på plats och via fjärrundervisning

På Lapplands gymnasium, Jokkmokk sker studiehandledning på modersmål enbart i grupp. I egen regi på skolan ges studiehandledning och modersmålsundervisning på persiska, dari och arabiska. Man har också infört studiehandledning och modersmålsundervisning i tigrinja och somaliska från Språkskolan i Uppsala eftersom man inte kan anställa lokal personal för dessa tjänster. Sam-

mantaget täcker man därmed in behovet för en majoritet av eleverna. Enligt fjärrhandledaren skulle man gärna se en utökning av den fjärrundervisade studiehandledningen, både inom nuvarande språk och i form av ytterligare modersmål. Ett hinder för detta är dock personalbegränsningar i både Jokkmokk och Uppsala.

Den studiehandledning som sker på plats äger rum både före, under och efter elevernas olika lektioner, medan den fjärrundervisade studiehandledningen enbart sker i separata pass från ämnesundervisningen (det vill säga aldrig under andra lektioner). Den intervjuade fjärrhandledaren är med i klassrummet när språkintrouktionseleverna har modersmålsundervisning eller studiehandledning på tigrinja och somaliska. Hon är inte påläst i de olika ämnena, utan ser framförallt till att allting fungerar praktiskt och tekniskt. Här är eleverna uppdelade i tre grupper för tigrinja och en grupp för somaliska, om högst fyra elever per grupp.

Studiehandledningen på somaliska inleddes i november 2016 och tigrinjan tillkom i början av december, bara någon vecka innan vårt besök på skolan. Med andra ord har skolpersonalen begränsade erfarenheter att förmedla om hur väl den fjärrundervisade studiehandledningen fungerar jämfört med den studiehandledning som sker med anställd personal på skolan. Fjärrhandledaren har heller aldrig tidigare jobbat med studiehandledning. Hon har dock fått ett positivt första intryck av hur denna fjärrundervisning har fungerat och vad studiehandledning allmänt kan betyda för eleverna, utifrån vad en elev har förmedlat:

Han sa åt mig [...]: "[Vet] du hur mycket hjälp jag har fått i dag? Vet du hur mycket [studiehandledaren] har kunnat förklara för mig?" Alltså han lyste för att han förstod vad de hade gått igenom. Det var som att polletten hade fallit ner.

De fjärrundervisande studiehandledarna hämtar information om var eleverna befinner sig i undervisningen via mejlkontakt med lärarna i Jokkmokk. På så vis blir de mer förberedda på att stötta eleverna där de befinner sig. Fjärrhandledaren framför vidare att det är en fördel att alla elever har en egen dator som hon kopplar upp mot den fjärrundervisade studiehandledningen, eftersom det möjliggör för studiehandledaren att ha en separat kommunikation med varje enskild elev vid behov (som när de befinner sig på olika kunskapsnivåer och har olika behov av hjälp). Den tekniska programvara som Språkskolan använder för fjärrundervisningen är Adobe Connect. Detta är fjärrhandledaren nöjd med, dels för att hon har tidigare vana med systemet, dels för att hon ser det som ett stort och välfungerande system.

Sva-läraren ser även den studiehandledning som utförs av personal på skolan i samband med hennes ämnesundervisning som ett väldigt bra stöd:

[Jag tror att] det är jättebra med studiehandledning. Att de får hjälp på sitt språk i de olika ämnena. Det tror jag är guld värt. Och även modersmålsundervisningen, även om en del har sagt att de inte vill ha det för nu vill de läsa svenska.

Hon beskriver också det trendbrott som har skett i den allmänna synen på människors språkutveckling: från att tidigare ha trott att ett lärande i flera språk kan vara *skadligt* för samtliga språk (uttryckt i begreppet "halvspråkighet") till den senare forskning som tvärtom visar att man går *framåt* i alla språk av att läsa flera språk parallellt.

Önskemål om fortbildning även för lärare utanför språkinstruktionen

Sva-läraren och fjärrhandledaren önskar att lärare på andra gymnasieprogram än språkinstruktion skulle få mer utbildning i att bemöta och undervisa nyanlända elever. Sva-läraren uttrycker det på följande vis:

[Vi] som jobbar på språkinstruktion, ja, vi vet hur vi möter dem [...] Om de är analfabeter eller inte och så vidare. Men [...] på gymnasiet [är det] helt nytt att det kommer elever som inte är så bra på svenska. [...] Det] har vi pratat mycket om i vårt arbetslag, att de måste få fortbildning.

Sva-läraren önskar också att staten skulle höja den tillåtna högsta åldern för att påbörja ett nationellt program. Hon menar att ett års justering skulle kunna betyda mycket för många språkinstruktionselevers möjligheter att hinna påbörja ett sådant program.

Diskussion

Den stora elevökning som har skett inom språkinstruktionen på nationell nivå framgår också tydligt i våra kommunexempel. Ett övergripande intryck från våra besök är att rektorer och skolpersonal anstränger sig hårt för att ge eleverna en så bra utbildning som möjligt under rådande omständigheter, men att detta försvåras av bland annat bristande tillgång på lokaler och personal.

Den flexibilitet som råder ifråga om programmets utformning kan ha sina fördelar i form av att programmet exempelvis kan få inrymma olika yrkesinriktade eller studieförberedande varianter. Variationerna innebär emellertid också att språkinstruktionens elever kan ha olika möjligheter att läsa olika ämnen beroende på var de befinner sig, vilket kan tänkas påverka både deras motivation och möjligheter att uppnå behörighet till nationella program. Dessutom kan en kommuns fortsatta utbildning för en elev som har påbörjat språkinstruktionen i en annan kommun försvåras av att kommunerna har olika modeller för programmet.

Även elevernas tillgång till stöd på sina modersmål kan variera, både mellan olika skolor och mellan elever med olika modersmål på samma skola. Eleverna kommer från flera olika länder och talar många olika modersmål. Som exempel kan nämnas att språkinstruktionseleverna i Jokkmokk talade fler än tio modersmål hösten 2016. Vidare befinner sig eleverna på olika kunskapsnivåer och har olika individuella behov. Att studiehandledningens omfattning varierar mellan olika elever beror delvis på att den kan vara anpassad efter sådana individuella behov, men också på skolornas faktiska möjligheter att ordna studiehandledning på olika modersmål till följd av en begränsad tillgång på lämpliga studiehandledare.

På de skolor som vi har besökt förekommer också olika varianter för att låta eleverna använda sina modersmål i undervisningen på programmet: studiehandledning på modersmål med delvis olika organisering och upplägg, tvåspråkig matematikundervisning och sva-lärare som tar tillvara elevernas flerspråkighet utan att själva behärska berörda modersmål. På vissa skolor finns också annan flerspråkig personal som kan ha positiv betydelse för elevernas trygghet och lärande samt för utbildningen som helhet.

En allmän uppfattning från både forskning och våra intervjupersoner är att elevernas utveckling i svenska och andra ämnen gynnas av att de får använda sina modersmål i undervisningen. Det kan också vara så att en elev kan gynnas av att få stöd på eller använda andra språk än sitt modersmål, exempelvis om eleven har haft tidigare undervisning på ett annat språk eller om ett annat språk än modersmålet är elevens starkaste språk. Vi ser det därför som positivt att huvudmän och skolpersonal försöker främja elevernas lärande på bästa möjliga vis utifrån sina lokala förutsättningar på detta område. Detta räcker dock antagligen inte för att språkinstruktionen ska få en mer enhetlig, hög kvalitet på nationell nivå.

Stärkt utbildning och styrning kan göra nytta

I syfte att uppnå en positiv utveckling för nyanländas utbildning skulle det bland annat vara värt att överväga möjligheterna till en generellt stärkt utbildning och kompetensutveckling för studiehandledare och lärare (gärna även i gemensamma former). Sådana insatser skulle inte minst kunna riktas mot att främja studiehandledningens kvalitet och att göra skolpersonal i allmänhet

bättre rustad för att möta nyanlända elever. Detta skulle med fördel även kunna omfatta andra program och skolformer än språkintröduktion, exempelvis inom ramen för lärares kompetensutveckling.

Det finns också skäl att överväga en förändrad eller förtydligad reglering av språkintröduktionens ramar och innehåll. Vidare finns en trolig förbättringspotential i huvudmäns styrning av programmet, i form av upprättade planer med genomtänkta strategier för programmets undervisning och studiehandledning, samt i skolornas arbete med elevernas individuella studieplaner. De huvudmän som står i begrepp med att upprätta eller utveckla olika styrdokument för programmet kan exempelvis titta på kommunexemplet Örebro i denna uppföljning för möjlig inspiration. Nedan följer också några övriga reflektioner.

Elevernas bakgrund och heterogenitet kräver stöd och utbildningsvägar

En viktig fråga, som inte minst har lyfts under vårt besök i Malmö, är hur skolorna kan bli så bra rustade som möjligt för att möta eleverna där de befinner sig kulturellt och kunskapsmässigt. Det handlar bland annat om att så långt som möjligt kunna erbjuda dem en undervisning i olika ämnen på den nivå där de befinner sig, genom rätt lärarkompetens och lämpliga metoder för att övervinna de begränsningar som elevernas svenskkunskaper kan utgöra. Inom elevgruppen ryms också mycket ohälsa, oro och trauman från bland annat utvisningsshot och krigsupplevelser, vilket påverkar både eleverna och skolornas personal. Därmed framstår elevhälsa och andra stöd som viktiga för att främja elevernas lärande i skolan.

Eleverna har väldigt varierade förutsättningar för sina studier, inte minst beroende på vid vilken ålder de påbörjar språkintröduktionen och den skolbakgrund som de har med sig. Här finns alltifrån analfabeter med svag progressionstakt till ungdomar med god skolbakgrund och progressionstakt, som i princip bara saknar svenskan för att kunna ta sig vidare i utbildningssystemet. I praktiken hinner många språkintröduktionselever inte uppnå behörighet till och påbörja nationella program innan de blir för gamla för gymnasiestudier. Därmed finns behov av smarta utbildningsvägar både för de elever som kan vara aktuella för nationella program och de elever som snarare fortsätter sin utbildning på andra intröduktionsprogram, komvux eller folkhögskola, alternativt söker sig ut på arbetsmarknaden efter avslutad språkintröduktion. De olika varianter som har byggts upp inom språkintröduktionen på olika platser är ett sätt att möta dessa olika behov.

För att främja den röda tråden i elevernas utbildning finns också behov av en väl fungerande studie- och yrkesvägledning samt smidiga övergångar när elever flyttar mellan olika kommuner, skolformer och program.

Studiehandledning på modersmål är ett viktigt utvecklingsområde

Den allmänna bilden från våra intervjuer är att en väl utförd studiehandledning på elevernas modersmål kan ge ett mycket värdefullt bidrag till utbildningen och elevernas utveckling. Det är dock också tydligt att det råder en generell utmaning att tillgodose elevernas behov av studiehandledning inom samtliga modersmål och ämnen och att flera intervjupersoner önskar att studiehandledningen skulle kunna öka i omfattning.

Enligt tidigare erfarenheter och intervjuuppgifter i denna studie bör dessutom flera faktorer vara uppfyllda för att studiehandledningen ska kunna ha så goda resultat som möjligt. Studiehandledningen bör utföras av personer med goda ämneskunskaper, som är pedagogiskt kunniga samt behärskar både svenska och elevernas modersmål. Studiehandledare bör också vara väl insatta i såväl det svenska utbildningssystemet som det utbildningssystem som eleverna kommer ifrån. Huvudmän och rektorer måste också skapa möjligheter för lärares och studiehandledares gemensamma planering och förberedelser av studiehandledningen. Det är dessutom viktigt att handledningen utgår från elevernas behov och att studiehandledaren är väl bekant med berörda elever och skolor. Våra intervjuer tyder på att det finns förbättringspotential på flera av dessa områden, vilket troligtvis gäller för många av Sveriges kommuner.

I flera av våra kommunexempel har huvudmän och skolor fått lägga fokus på att överhuvudtaget försöka ordna en eller ett par timmars studiehandledning per vecka för alla elever (gruppvis eller individuellt), medan handledningens upplägg och genomförande mer eller mindre har delegerats till de enskilda studiehandledarna. Detta innebär både att huvudmän kan ha bristande kunskap om studiehandledningens kvalitet och att den kan variera från fall till fall. Ett exempel på en mer strukturerad modell för studiehandledning kan dock hämtas från Örebro, där studiehandledningen genomförs i nära samarbete med lärarna i svenska som andraspråk inom återkommande teman under utbildningens inledande fas. Undervisningen och studiehandledningen genomförs här växelvis inom respektive tema för att främja elevernas lärande. I Örebro arbetar man också systematiskt med att ge de inhyrda studiehandledarna uppdaterad information om vad som pågår i skolan och har regelbundna uppföljningsdiskussioner mellan lärare och studiehandledare för att vidareutveckla verksamheten. Ett sådant upplägg kräver mycket arbete och engagemang att få på plats, men kan också tänkas ha positiva effekter.

På Tullengymnasiet i Borås, där man också i allmänhet arbetar medvetet med språkutvecklande arbetssätt, låter man anställda språkstödare utföra skolans studiehandledning på modersmål. Detta eftersom man både finner denna personal bättre rustad för uppgiften och att språkstödarna kan vara mera närvarande än inhyrda studiehandledare. I Jokkmokk har man infört studiehandledning på ett par av elevernas modersmål via fjärrundervisning, till följd av den lokala personalbristen. Eftersom varje elev har en egen uppkopplad dator kan studiehandledaren både kommunicera med grupper av elever och föra separata konversationer med enskilda elever. Denna studiehandledning ligger dock av praktiska skäl i separata pass, medan fysiskt närvarande studiehandledning även sker under lektionstid.

Förutsättningarna för en god samplanering mellan lärare och studiehandledare gynnas rimligtvis av att studiehandledaren kan ha nära kontakter med berörda lärare och elever samt en god elevkännedom. En intressant fråga är därför hur samplaneringen kan tillgodoses på bästa vis när studiehandledaren är anställd på, eller inhyrd till, den undervisande skolan, respektive genomförs via fjärrundervisning.

Användande av modersmål och flerspråkig stödpersonal kan göra stor nytta

På Ekerö och i Borås finns matematiklärare som varvar svenska och andra språk i sin undervisning för elevgrupper med vissa modersmål. Denna kommunikation på modersmålet underlättar bland annat elevernas lärande av nya matematiska begrepp och främjar deras möjligheter att ställa frågor inom undervisningen, enligt lärarna. Sva-lärare i olika kommuner har också berättat att de låter eleverna använda sina modersmål i undervisningen utan att lärarna själva behärskar dessa språk. Detta kan exempelvis ske genom att eleverna får diskutera en uppgift sinsemellan eller förklara olika begrepp för varandra innan undervisningen återgår till svenska. Enligt lärarna är det värdefullt att eleverna får befästa sina kunskaper på modersmålet på detta vis innan de använder dem på svenska.

I de tre befolkningsmässigt största kommuner som vi har besökt finns också flerspråkig stödpersonal anställda på skolor som anordnar språkintröduktion: i Malmö har man studiecoacher, i Örebro elevstödjare och i Borås språkstödjare. Dessa personer kan kommunicera med elever på elevernas modersmål, både inom och utanför själva undervisningen på programmet. Den flerspråkiga stödpersonalen kan bland annat utgöra en kulturöverbryggande länk och underlätta kommunikationen mellan skolans övriga personal och elever samt öka elevernas trygghet och studiemotivation. Arbetsuppgifterna kan omfatta alltifrån att ge eleverna praktisk information om skolan och det svenska samhället till förtroliga samtal. Intervjuade rektorer, lärare och annan skolpersonal är rörande överens om att flerspråkig personal av detta slag är väldigt värdefull för utbildningen som helhet, under förutsättning att de har rätt kunskaper och personliga egenskaper.

Tabellbilaga

Denna tabellbilaga visar språkintröduktionselevernans verksamhet upp till fyra år efter studiestarten på programmet. Statistiken gäller nybörjare på språkintröduktion mellan 2011 och 2015. Eleverna är grupperade efter sin ålder vid starten på programmet.

Tabellbilagan är en uppdatering av de uppgifter som presenterades i rapporten Språkintröduktion (publicerad våren 2016).¹⁰⁶ En mindre skillnad är att vi i denna rapport har kopplat samman uppföljningen med register över sfi-studerande. Därför skiljer sig andelen elever inom kategorin komvux/sfi från den föregående rapportens kategori ”komvux/annan utbildning”, där sfi inte ingick. I totalgrupperna är skillnaden inte särskilt stor (omkring 3 procentenheter). De äldre åldersgrupperna, som omfattar relativt få elever, påverkas dock i högre utsträckning av att sfi räknas med.

I tabellbilagan används följande förkortningar: individuellt alternativ (IMIND), preparandutbildning (IMPRE), programinriktat individuellt val (IMPRO), språkintröduktion (IMSPR), yrkesintröduktion (IMYRK), högskoleförberedande program (HFP) och yrkesprogram (YP).

106 Skolverket 2016c.

Verksamhet ett år efter studiestart på Språkintrödn

	Antal elever	Introduktionsprogram										Nationella program				Ej i gymnasieskolan		
		Totalt %	IMIND %	IMPRE %	IMPRO %	IMSPR %	IMYRK %	Totalt %	HFP %	YP %	Totalt %	Arbete %	Komvux/sfi %	Okänt %				
Nyörfjäre 2011	Yngre än 17 år	1 506	86	6	6	2	68	5	11	7	4	3	0	0	3			
	17 år	1 099	83	6	5	2	65	5	12	7	5	5	0	1	4			
	18 år	681	74	5	2	2	61	4	11	6	5	15	2	5	8			
	Äldre än 18 år	349	19	1	0	1	17	0	2	2	0	79	9	48	22			
Total	3 635	76	5	4	2	61	4	10	13	6	4	13	1	6	6			
Nyörfjäre 2012	Yngre än 17 år	1 605	82	6	6	1	65	3	12	7	5	5	0	0	5			
	17 år	1 167	81	6	5	1	65	4	13	6	7	6	1	1	5			
	18 år	685	73	4	4	1	59	5	9	6	3	19	4	6	9			
	Äldre än 18 år	303	15	1	0	0	13	1	1	1	0	84	9	54	21			
Total	3 760	75	5	5	1	60	4	11	6	5	14	2	6	7				
Nyörfjäre 2013	Yngre än 17 år	1 895	85	7	4	1	69	4	11	8	4	4	0	0	4			
	17 år	1 486	82	6	4	1	67	3	12	8	5	6	0	1	5			
	18 år	936	78	6	1	1	65	5	7	4	3	14	2	5	8			
	Äldre än 18 år	341	14	0	0	0	13	1	1	1	0	84	8	58	18			
Total	4 658	77	6	3	1	63	4	10	7	4	12	1	5	6				
Nyörfjäre 2014	Yngre än 17 år	1 920	85	6	4	1	71	3	11	7	4	4	0	0	4			
	17 år	1 301	82	6	4	1	67	4	12	7	5	7	1	1	5			
	18 år	885	75	6	4	1	61	4	10	5	4	15	2	7	7			
	Äldre än 18 år	375	13	1	0	0	11	1	2	2	1	85	9	61	15			
Total	4 481	76	5	4	1	63	3	10	6	4	14	1	7	6				
Nyörfjäre 2015	Yngre än 17 år	2 252	82	6	4	1	67	4	13	8	5	5	.	.				
	17 år	1 692	81	7	3	2	66	4	12	7	6	6	.	.				
	18 år	1 199	76	4	2	1	62	7	10	7	3	14	.	.				
	Äldre än 18 år	418	13	0	0	0	11	1	0	0	0	87	.	.				
Total	5 561	76	5	3	1	61	4	11	7	4	13	.	.					
Nyörfjäre 2011-2014	Yngre än 17 år	6 926	84	6	5	1	68	4	11	7	4	4	0	0	4			
	17 år	5 053	82	6	5	2	66	4	12	7	5	6	0	1	5			
	18 år	3 187	75	5	3	1	62	5	9	5	4	16	2	5	8			
	Äldre än 18 år	1 368	15	1	0	0	14	1	2	1	0	83	9	56	19			
Total	16 534	76	5	4	1	62	4	10	6	4	13	1	6	6				

Verksamhet två år efter studiestart på språkintrödn

Nybörjare	Åldersgrupp	Antal elever	Introduktionsprogram										Nationella program				Ej i gymnasieskolan		
			Totalt %	IMIND %	IMPRE %	IMPRO %	IMSPR %	IMYRK %	Totalt %	HFP %	YP %	Totalt %	Arbete %	Komvux/sfi %	Okänt %				
2011	Yngre än 17 år	1 494	60	9	6	5	30	10	32	17	14	8	1	0	7				
	17 år	1 091	53	6	4	5	25	12	32	14	19	14	3	2	9				
	18 år	675	11	1	0	1	5	3	11	5	6	78	10	44	24				
	Äldre än 18 år	344	3	0	0	1	1	1	2	2	0	95	20	45	30				
Total	3 604	43	6	4	4	21	8	25	12	13	32	5	13	13					
2012	Yngre än 17 år	1 593	58	7	4	5	32	9	34	17	16	9	2	0	7				
	17 år	1 159	55	6	3	5	29	12	32	13	19	13	3	3	7				
	18 år	675	11	1	0	1	6	3	10	5	4	79	10	47	22				
	Äldre än 18 år	299	3	0	0	0	2	1	1	1	0	96	21	49	26				
Total	3 726	44	5	3	4	24	8	26	13	14	30	5	13	11					
2013	Yngre än 17 år	1 881	65	7	4	4	40	9	28	17	12	7	1	0	6				
	17 år	1 479	53	5	3	4	31	11	29	15	14	18	3	4	11				
	18 år	936	14	0	0	1	8	4	9	4	4	77	12	47	19				
	Äldre än 18 år	336	4	0	0	0	3	1	1	1	0	95	23	52	20				
Total	4 632	47	5	3	3	28	8	22	12	10	31	5	15	11					
2014	Yngre än 17 år	1 920	60	7	4	4	36	10	31	18	12	9	.	.					
	17 år	1 301	55	5	3	4	30	13	29	15	13	17	.	.					
	18 år	885	11	0	0	1	5	4	10	6	4	79	.	.					
	Äldre än 18 år	375	5	1	0	0	3	0	3	2	1	92	.	.					
Total	4 481	44	4	3	3	25	9	24	14	10	32	.	.						
2011-2013	Yngre än 17 år	4 968	61	8	5	5	35	9	31	17	14	8	1	0	6				
	17 år	3 729	54	6	3	5	29	12	31	14	17	15	3	3	9				
	18 år	2 286	12	1	0	1	7	3	10	5	5	78	11	46	22				
	Äldre än 18 år	979	3	0	0	0	2	1	1	1	0	95	21	49	25				
Total	11 962	45	5	3	4	25	8	24	12	12	31	5	14	12					

Verksamhet tre år efter studiestart på språkintrödn

Nybörjare	Åldersgrupp	Antal elever	Introduktionsprogram										Nationella program				Ej i gymnasieskolan		
			Totalt %	IMIND %	IMPRE %	IMPRO %	IMSPR %	IMYRK %	Totalt %	HFP %	YP %	Totalt %	Arbete %	Komvux/sfi %	Okänt %				
2011	Yngre än 17 år	1 486	41	6	3	8	12	13	44	21	23	15	3	1	11				
	17 år	1 086	17	1	1	4	2	9	32	13	20	50	9	23	18				
	18 år	663	4	0	0	1	1	2	11	5	6	85	22	37	26				
	Äldre än 18 år	340	2	0	0	0	1	1	1	0	1	97	27	34	36				
Total		3 575	23	3	1	5	6	8	30	13	17	47	11	18	18				
2012	Yngre än 17 år	1 585	37	4	2	7	10	14	45	20	25	18	5	2	11				
	17 år	1 151	15	1	0	4	2	8	32	13	20	52	11	23	18				
	18 år	667	4	0	0	1	1	2	9	5	4	86	27	36	23				
	Äldre än 18 år	295	2	0	0	0	1	1	0	0	0	98	34	38	26				
Total		3 698	22	2	1	4	5	9	31	13	18	47	13	18	17				
2013	Yngre än 17 år	1 881	41	4	2	7	14	14	42	21	21	17	.	.	.				
	17 år	1 479	13	0	1	3	2	7	29	14	15	59	.	.	.				
	18 år	936	5	0	0	1	1	2	8	4	4	87	.	.	.				
	Äldre än 18 år	336	1	0	0	0	1	0	1	1	0	98	.	.	.				
Total		4 632	22	2	1	4	7	8	28	14	14	50	.	.	.				
2011-2012	Yngre än 17 år	3 071	39	5	2	7	11	13	44	20	24	17	4	2	11				
	17 år	2 237	16	1	1	4	2	9	32	13	20	51	10	23	18				
	18 år	1 330	4	0	0	1	1	2	10	5	5	86	25	37	24				
	Äldre än 18 år	635	2	0	0	0	1	1	1	0	0	97	30	36	31				
Total		7 273	22	2	1	5	6	31	13	17	47	12	18	18					

Verksamhet fyra år efter studiestart på språkintrouktion

Nybörjare	Åldersgrupp	Antal elever	Introduktionsprogram										Nationella program			Ej i gymnasieskolan		
			Totalt %	IMIND %	IMPRE %	IMPRO %	IMSPR %	IMYRK %	Totalt %	HFP %	YP %	Totalt %	Arbete %	Komvux/sfi %	Okänt %			
2011	Yngre än 17 år	1 481	15	1	1	6	1	7	34	14	20	51	14	17	20			
	17 år	1 084	9	1	0	3	0	5	20	7	13	72	30	21	21			
	18 år	655	1	0	0	0	0	1	1	0	1	98	44	27	27			
	Äldre än 18 år	336	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	42	24	33			
	Total	3 556	9	1	0	3	0	5	20	8	12	71	27	21	23			
2012	Yngre än 17 år	1 585	15	0	0	6	1	8	34	13	21	51	.	.	.			
	17 år	1 151	7	1	0	3	0	4	20	7	13	72	.	.	.			
	18 år	667	1	0	0	0	0	0	1	1	1	98	.	.	.			
	Äldre än 18 år	295	1	0	0	0	0	0	0	0	0	99	.	.	.			
	Total	3 698	9	0	0	3	0	5	21	8	13	70	.	.	.			

Referenser

- Acevedo, C. & Lövestedt, A-C. 2014, *Reading to Learn. Rapport över kompetensutvecklingsprojektet Reading to Learn som genomfördes i Göteborgs kommun under läsåret 2013/2014.*
- Axelsson, M. m.fl. 2002, *Den röda tråden – Utvärdering av Stockholms stads storsatsning målområde, språkutveckling och skolresultat.* Språkforskningsinstitutet.
- Borås stad, Tullengymnasiet, *Plan för introduktionsprogrammen i Borås Stad,* 2011-06-17.
- Cummins, J. 2000. *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire.* Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Cummins, J. 2007, *Promoting Literacy in Multilingual Contexts.* Research monograph No. 5. The literacy and numeracy secretariat and the Ontario association of Deans of education.
- Folkbokföringslagen (1991:481).*
- Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.*
- Förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.*
- Gibbons, P. 2013, *Lyft språket, lyft tänkandet. Språk och lärande.* *Gymnasieförordningen (2010:2039).*
- Johansson, B. & Sandell Ring, A. 2012, *Låt språket bära, genrepedagogik i praktiken,* fjärde upplagan.
- Kindenberg, B. (red.) 2016, *Flerspråkighet som resurs,* första upplagan.
- Prop. 2009/10:165, *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.*
- Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Statens skolverk.*
- Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Statens skolverk.*
- Skolinspektionen 2017, *Språkin introduktion i gymnasieskolan.* Kvalitetsgranskning. *Skollagen (2010:800).*
- Skolverket 2011a, *Introduktionsprogram.* Stödmaterial.
- Skolverket 2011b, *Kunskapsbedömning i skolan – praxis, begrepp, problem och möjligheter.* Stödmaterial.
- Skolverket 2012, *Greppa språket. Ämnesdidaktiska perspektiv på flerspråkighet.* Forskning för skolan.
- Skolverket 2013a, *Introduktionsprogrammet språkin introduktion.* Stödmaterial.
- Skolverket 2013b, *Mer om... Introduktionsprogram i gymnasieskolan.* Juridisk vägledning, reviderad december 2013.
- Skolverket 2014a, *Introduktionsprogram.* Rapport 413.
- Skolverket 2014b, *Språkutvecklande arbetssätt i alla ämnen.* Diskussionsunderlag för grundskoleutbildningen.

Skolverket 2015, *Studiehandledning på modersmålet – att stödja kunskapsutvecklingen hos flerspråkiga elever*. Stödmaterial, reviderad 2015-11-19.

Skolverket 2016a, *Grundläggande litteracitet för vuxna med svenska som andraspråk: Modersmålets roll i grundläggande skriftspråksutveckling*. Stödmaterial.

Skolverket 2016b, *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever. Information till rektorer och lärare om kartläggningsmaterialet och bedömning av nyanlända elevers kunskaper*.

Skolverket 2016c, *Språkin introduktion*. Rapport 436.

Skolverket 2017a, *Bygga svenska. Bedömningsstöd för nyanlända elevers språkutveckling i årskurs 7–9 och i gymnasieskolan*.

Skolverket 2017b, *Redovisning av uppdrag om engelskspråkig undervisning för nyanlända i gymnasieskolan*. Redovisning av regeringsuppdrag. Dnr: 5.1.3-2016:982.

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2016:2) om utbildning för nyanlända elever.

Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2011:147) om utformningen av gymnasieintyg efter introduktionsprogram i gymnasieskolan.

Thomas, W. & Collier, V. 1997, <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED436087.pdf>, *School Effectiveness for Language Minority Students*. NCBE Resource Collection Series, No. 9.

Warren, A. R. 2016, *Multilingual study guidance in the Swedish compulsory school and the development of multilingual literacies*, Nordand – nordisk tidskrift för andraspråksforskning, 11(2).

Örebro kommun, Gymnasieförvaltningen, *Programplan för Språkin introduktion*, 2012-04-27.

Örebro kommun, *Verksamhets- och kvalitetsplan för Språkin introduktion*, september 2016.

Språkin introduktion är det största av gymnasieskolans introduktionsprogram. Programmet vänder sig till nyanlända ungdomar och har vuxit kraftigt på senare tid. I den här rapporten presenteras beskrivande statistik på nationell nivå om språkin introduktionen och elevernas senare verksamhet. Dessutom innehåller rapporten ett antal kommunexempel, med fokus på hur elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål inom undervisningen på programmet.

Rapporten utgör ett kunskapsunderlag om gymnasieutbildning för ungdomar som behöver etablera sig i svensk utbildning och arbetsmarknad.

Skolverket

www.skolverket.se